

**ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA**

Lina NORVILAITĖ ir Indrė BALČIENĖ

**GYVENTOJŲ NEMOKUMO LIETUVOS BANKAMS
EKONOMINIS TYRIMAS IR VERTINIMAS**

Magistro darbas

Šiauliai, 2010

**ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA**

Lina NORVILAITĖ ir Indrė BALČIENĖ

**GYVENTOJŲ NEMOKUMO LIETUVOS BANKAMS
EKONOMINIS TYRIMAS IR VERTINIMAS**

**Magistro darbas
Socialiniai mokslai, ekonomika (04 S)**

Aš, teigiu, kad magistro
studijų baigiamasis darbas, kurį teikiu Ekonomikos studijų programos magistro
kvalifaciniam laipsniui įgyti, yra originalus autorinis darbas
.....
(parašas)

Magistro darbo autorius **Lina Norvilaitė ir Indrė Balčienė**
(vardas, pavardė, parašas)

Vadovas **doc. dr. R. Balvočiūtė**
(pareigos, vardas, pavardė, parašas)

Recenzentas _____
(pareigos, vardas, pavardė, parašas)

SANTRAUKA

Lina Norvilaitė ir Indrė Balčienė

Gyventojų nemokumo Lietuvos bankams ekonominis tyrimas ir vertinimas

Magistro darbas

Magistro darbe yra suformuluotos gyventojų nemokumo Lietuvos bankams problemos, išanalizuoti ir susiteminti įvairių Lietuvos ir užsienio autorių teoriniai ir praktiniai namų ūkių nemokumo kreditinėms institucijoms tyrimai, įvardinti veiksniai, darantys įtaką šalies gyventojų mokumo būklei, įvertinta finansinių išsipareigojimų komerciniams bankams našta, pateiktos prevencinės priemonės padėsiančios sumažinti gyventojų nemokumą šalies bankams. Išsamiai analizuojami makroekonominiai ir kiti faktoriai, veikiantys Lietuvos gyventojų nemokumą. Atlikta Lietuvos komercinių bankų paskolų gyventojams portfelio analizė. Patvirtinama autorių suformuluota mokslinio tyrimo hipotezė, kad Lietuvos gyventojų, turinčių paskolas, nemokumo mastai auga priklausomai nuo makroekonominių ir kitų rodiklių pokyčių.

SUMMARY

Lina Norvilaitė ir Indrė Balčienė

People insolvency for Lithuanian banks economic analysis and evaluation. Master's work.

This master's final paper formulates problems of people insolvency for Lithuanian banks; it analyzes and systemizes theoretical and practical research into insolvency for credit institutions conducted by various Lithuanian and foreign authors; presents factors which influence on insolvency condition of country's population. It also evaluates burden of financial liabilities for commercial banks and produces precautionary means to reduce people insolvency. The paper presents a detailed analysis of Lithuanian commercial banks loans portfolio for citizens. The authors formulated scientific research, that Lithuanian's insolvency grows because of macroeconomics and other factors variation, is confirmed.

TURINYS

1. FIZINIŲ ASMENŲ BŪSTO PASKOLŲ NEMOKUMO TEORINĖ ANALIZĖ.....	9
1. 1. Paskolų našta fiziniams asmenims.....	9
1. 2. Fizinių asmenų nemokumo sąvokos apibūdinimas.....	10
1. 3. Fizinių asmenų nemokumą įtakojantys veiksniai.....	12
1. 4. Infliacijos įtaka fizinių asmenų nemokumui.....	13
1. 5. Nedarbo lygio įtaka fizinių asmenų nemokumui.....	15
1. 6. Darbo užmokesčio įtaka fizinių asmenų nemokumui.....	17
1. 7. BVP įtaka fizinių asmenų nemokumui.....	18
1. 8. Fizinių asmenų būsto ir vartojamųjų paskolų gavimo reikalavimai.....	19
1. 9. Fizinių asmenų paskolų draudimas.....	22
1. 9. 1. Fizinių asmenų būsto paskolų draudimas.....	22
1. 9. 2. Fizinių asmenų vartojamųjų paskolų draudimas.....	25
1. 10. Lietuvos gyventojų nemokumo pasekmės.....	27
2. KOMERCINIŲ BANKŲ PASKOLŲ LIETUVOS GYVENTOJAMS RINKA.....	31
2. 1. Lietuvos gyventojų skolinimosi mastai.....	31
2. 2. Šalies gyventojų neveikusių paskolų dalis komercinių bankų paskolų portfelyje.....	35
2. 3. Komercinių bankų paskolų Lietuvos gyventojams rinkos apžvalga.....	38
2. 3. 1. Lietuvos komercinių bankų paskolų gyventojams palūkanų normų ir paskolų likučio analizė.....	45
2. 4. Gyventojų, paėmusių būsto paskolas, pajamų ir būsto paskolos įmokų analizė.....	48
2. 4. 1. Paskolos būstui įsigyti mokėjimų naštos vertinimas.....	50
2. 5. Gyventojų, paėmusių vartojimo ir kitus kreditus, pajamų ir palūkanų normos analizė.....	52
3. GYVENTOJŲ, TURINČIŲ BŪSTO PASKOLAS, NEMOKUMO LIETUVOS BANKAMS EKONOMINIS VERTINIMAS.....	55
3. 1. Bendrojo vidaus produkto ir Lietuvos gyventojų neveikusių paskolų tarpusavio priklausomybės analizė.....	56
3. 2. Nedarbo lygio ir darbo užmokesčio kaitos įtaka gyventojų nemokumo apimtims.....	59
3. 3. Infliacijos įtaka gyventojų nemokumo mastams.....	66
3. 4. Lietuvos komercinių bankų paskolų palūkanų ir kreditavimo sąlygų įtaka nemokumo mastams.....	71
3. 5. Paskolos gražinimo metodų pasirinkimo įtaka paskolos kaštams.....	76
IŠVADOS.....	78
REKOMENDACIJOS.....	80
LITERATŪRA.....	82
PRIEDAI.....	86

Lentelių sąrašas

1 lentelė. Vidinės ir išorinės nemokumo priežastys	13
2 lentelė. Maksimalus kredito dydis, be pradinio įnašo, draudžiant kreditą	23
3 lentelė. Grynujų mėnesio pajamų suma, kuri turi likti draudėjo šeimai	24
4 lentelė. Būsto kredito draudimo įmoka	24
5 lentelė. Gyvybės draudimo apsaugos kaina, Lt	27
6 lentelė. Komercinių bankų paskolos pagal besiskolinančius subjektus, 2009 m. IV ketvirčio pabaigoje	32
7 lentelė. Lietuvos gyventojų vėluojančių apmokėti paskolų dalis visame paskolų portfelyje	35
8 lentelė. Paskolų būstui įsigyti, kurių periodiniai mokėjimai uždelsti ilgiau kaip 60 dienų, % prognozė 2010 m.	38
9 lentelė. Komercinių bankų paskolų Lietuvos gyventojams likučių nominalia verte retrospektyvinė analizė 2005 – 2009 metais	47
10 lentelė. Paskolų būstui įsigyti įmokos pagal gyvenamąją vietovę.....	50
11 lentelė. Paskolos būstui įsigyti naštos vertinimas 2009 m.	51
12 lentelė. Paskolos būstui įsigyti naštos vertinimas 2010 m.	52
13 lentelė. Lietuvos komercinių bankų vartojimo ir kitų paskolų palūkanos 2009 IV-2010 I ketvirčiais	54
14 lentelė. Pagrindiniai nedarbo ir darbo užmokesčio rodikliai 2005-2009m.	59
15 lentelė. Gyventojų įvardintos gyvenimo lygio pablogėjimo priežastys	66
16 lentelė. Komercinių bankų paskolos namų ūkiams, mln. Lt	74

Iliustracijų sąrašas

1 pav. Vidutinių paskolų litais palūkanų prognozė 2010-2011 metams.....	32
2 pav. 2010-2011 m. Paskolų būstui įsigyti, kurių periodiniai mokėjimai uždelsti ilgiau kaip 60 dienų, % prognozė	37
3 pav. Vartotojų pasitikėjimo rodiklio kaita 2005 01 – 2010 01 m.	39
4 pav. Namų ūkių įsiskolinimo ir disponuojamųjų pajamų santykis	41
5 pav. Namų ūkių paskolų likučių ir BVP santykis	41
6 pav. Paskolų būstui įsigyti srautas ir augimo tempai	42
7 pav. 2010-2011 m. Lietuvos komercinių bankų būsto paskolų fiziniams asmenims likučio prognozė, mlrd. Lt	43
8 pav. 2010-2011 m. Vartojimo ir kitų paskolų Lietuvos gyventojams likučio prognozė, mlrd. Lt.....	44
9 pav. 2009 m. Lietuvos šeimų pajamų vidurkis	48
10 pav. Reikalaujamos mėnesio pajamos turinčios likti atskaičius finansinius įsipareigojimus, Lt.....	53
11 pav. BVP to meto kainomis ir komercinių bankų paskolų gyventojams likučių ketvirtiniai duomenys	57
12 pav. Lietuvos gyventojų neveiksnių paskolų ir BVP metiniai pokyčiai, proc.....	58
13 pav. Darbo našumo ir darbo užmokesčio metiniai augimo tempai, proc.	60
14 pav. Vidutinės namų ūkio nario pajamos ir išlaidos, Lt	61
15 pav. Nedarbo lygio ir neveiksnių paskolų dalies metiniai duomenys, proc.....	63
16 pav. Būsto paskolų fiziniams asmenims likutis, mlrd. Lt ir darbo užmokestis, tūkst. Lt 2005-2009 m.....	64
17 pav. Fizinių asmenų vartojimo ir kitų paskolų likutis, mlrd. Lt ir darbo užmokestis, tūkst. Lt 2005-2009 m.....	65
18 pav. Vartojimo kainų indekso metiniai pokyčiai, laikotarpio pabaigoje, %	67
19 pav. Suderintas vartojimo kainų indekso ir grynosios infliacijos metiniai pokyčiai, proc....	68
20 pav. Būsto bei vartojimo ir kitos paskolos, kurių periodiniai mokėjimai uždelsti ilgiau kaip 60 dienų, ir pagal SVKI apskaičiuota vidutinė metinė infliacija, % 2005-2009 m.....	70
21 pav. 3 mėn. EURIBOR ir vidutinės naujų būsto paskolų eurais palūkanų normos Lietuvoje, %	71
22 pav. Paskolų struktūra Lietuvos gyventojams pagal paskirtį, %.....	72
23 pav. Paskolų srautas namų ūkiams pagal paskirtį, mln. Lt	73
24 pav. Paskolos grąžinimo metodų kaštai.....	77

IVADAS

Darbo aktualumas. Laikai kuomet šalies gyventojai dar sovietmečiu gaudavo nemokamą gyvenamąjį plotą jau seniai praėjo. Šiuolaikinė vartotojų visuomenė nebenori laukti dešimtimis metų, kol galės sukaupti santaupų, kad įsigytų nuosavą nekilnojamąjį turtą, buitinės technikos prietaisų ar išvykti atostogų. Dėl šios priežasties dauguma namų ūkių yra linę skolintis iš šalies kreditinių institucijų. Didėjantis bendrasis vidaus produktas ir darbo užmokestis turėjo didelės įtakos vartotojų pasitikėjimo rodiklio kilimui per 2005 – 2009 metus. Šiuo laikotarpiu daugelis gyventojų buvo nusiteikę optimistiškai dėl savo finansinės ateities ir nepakankamai įvertino galimą riziką prieš pasirašant paskolos sutartis su komerciniais bankais. Ekonomikos pakilimo laikotarpiu Lietuvos komercinių bankų paskolų portfelis augo sparčiai ir jau šiandien daugiau nei penktadalis gyventojų turi finansinių įsipareigojimų šioms kreditinėms institucijoms.

Nepaskaičiuota namų ūkių rizika ir prasidėjęs šalies ekonomikos nuosmukis iššaukė vis daugiau nemokių klientų atvejų. Tai savaime sugriežtino naujų paskolų išdavimo sąlygas bei padidino Lietuvos komercinių bankų nuostolius. Be abejonės su skaudžiausiomis pasekmėmis teko susidurti namų ūkiams, paėmusiems paskolas, ir ilgą laiką nesugebantiems laiku sumokėti nustatytų įmokų. Smunkantis šalies ūkis apsunkino daugelio gyventojų finansinę padėtį. Tam daug įtakos turėjo Lietuvos makroekonominių rodiklių neigiami pokyčiai, tokie kaip infliacija, nedarbas ir kiti. Žinoma dauguma gyventojų, imdami paskolas, nepakankamai įvertino savo būsimas išlaidas ir pajamas, galimą darbo užmokesčio sumažėjimą, bei kokią dalį visų pajamų turėtų sudaryti paskolos įmokos.

Šios ir kitos problemos, darančios poveikį gyventojų nemokumo Lietuvos komerciniams bankams didėjimui, pastaruoju metu dažnai nagrinėjamos spaudoje ir televizijoje. Bandoma išsiaiškinti kuri pusė, komerciniai bankai ar skolininkai, turėtų prisiimti atsakomybę už savo veiksmus. Padidėjus nemokių namų ūkių skaičiui Lietuvos Respublikos Seime buvo pradėtas svarstyti fizinių asmenų bankroto įstatymas, kuris galėtų palengvinti jų finansinę naštą. Tačiau šis būsimas teisės aktas turi dar gana daug spragų, kurių viena iš opiausių yra kas turėtų padengti kaštus: valstybė ar Lietuvos komerciniai bankai.

Darbo naujumas ir praktinė reikšmė. Šiuo darbu siekiama išanalizuoti Lietuvos komercinių bankų paskolų fiziniams asmenims portfelio pokyčius, veiksnius lemiančius gyventojų nemokumą. Tai padės Lietuvos gyventojams įvertinti galimą nemokumo riziką ir išvengti skaudžių finansinių pasekmių prieš nusprendžiant sudaryti paskolos sutartį su kreditine institucija.

Tyrimo objektas. Veiksniai, lemiantys gyventojų, paėmusių paskolas, nemokumą ir Lietuvos komercinių bankų paskolų portfelio kokybę.

Tyrimo tikslas. Atlikti Lietuvos gyventojų, paėmusių paskolas, nemokumo komerciniams bankams ekonominį tyrimą ir vertinimą pagal pasirinktus kriterijus.

Tyrimo uždaviniai:

1. Teoriniu aspektu apžvelgti Lietuvos komercinių bankų paskolų portfelio struktūrą, kreditavimo aspektus bei gyventojų, turinčių paskolas, nemokumo mastus.
2. Atlikti Lietuvos komercinių bankų paskolų portfelio analizę.
3. Išanalizuoti šalies komercinių bankų paskolų Lietuvos gyventojams portfelio apimties kitimą ir ateities perspektyvas.
4. Nustatyti šalies gyventojų, paėmusių paskolas, nemokumo kreditinėms institucijoms priežastis.
5. Ištirti kaip tam tikri veiksniai veikia nemokių Lietuvos gyventojų, turinčių paskolas, skaičiaus pokyčius.

Tyrimo metodika:

- loginė ir lyginamoji literatūros analizė,
- duomenų kokybinė ir kiekybinė analizė,
- koreliacinė analizė,
- regresinė analizė,
- prognozavimas pasitelkiant trendo funkciją,
- paskolos gražinimo metodai.

Hipotezė – Lietuvos gyventojų, turinčių paskolas, nemokumo mastai auga priklausomai nuo makroekonominių ir kitų rodiklių pokyčių.

Darbo struktūra – šį magistro darbą sudaro: įvadas, 3 skyriai (pirmajame skyriuje supažindinama su teorine medžiaga, antrajame skyriuje ištirta Lietuvos gyventojų paskolų rinka, trečiajame skyriuje atliktas gyventojų, turinčių paskolas, nemokumo Lietuvos bankams ekonominis įvertinimas), išvados, pasiūlymai ir rekomendacijos, naudotos literatūros sąrašas, reziumė anglų kalba, priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 16 lentelių, 24 paveikslai.

1. FIZINIŲ ASMENŲ BŪSTO PASKOLŲ NEMOKUMO TEORINĖ ANALIZĖ

1. 1. Paskolų našta fiziniams asmenims

Lėtėjant ekonomikai, daugėja komercinių bankų klientų, nesugebančių sumokėti paskolos įmokų. Mokumo problemų gali iškilti, kuomet komercinių bankų klientams yra mažinami atlyginimai, gresia atleidimas iš darbo ar kitos ne mažiau skaudžios pasekmės.

Pasak šalies bankininkų nemokūs klientai kol kas neskaičiuojami tūkstančiais ir sudaro kelis procentus visų paskolas paėmusių gyventojų. Vis daugiau fizinių asmenų yra priversti parduoti vos prieš kelerius metus įsigytą būstą, nes nebeišgali padengti paskolų mokėjimų [38].

Bendrovės „Būsto paskolų draudimas“ direktorės Gitanos Griškėnienės teigimu (2009), dažniausiai su paskolos gražinimo problemomis susiduria šeimos, paėmusios paskolą ne pagal savo finansines galimybes. Kai kurie gyventojai įvertinę savo šeimos būsimas pajamas ir išlaidas buvo įsitikinę, jog 500 litų, atskaičius visus įsipareigojimus, yra pakankama suma skiriama vieno asmens pragyvenimo išlaidoms per mėnesį. Neretai tokiais atvejais rizika yra neadekvačiai pasveriamą. Todėl tokiu atveju, siekiant sumažinti savo riziką iki minimalios, reikėtų apdrausti paskolą nuo galimo nemokumo.

Bendrovėje „Būsto paskolų draudimas“ yra apdraustos maždaug penktadalis visų būsto paskolų. Pirkėjai renkasi šią paslaugą, nes gali tikėtis geresnių banko sąlygų, o kredito institucijoms tai - garantija, kad paskola bus gražinta, net jei nemokus klientas neišgalės laiku vykdyti savo įsipareigojimų. Statistikos departamento duomenimis, 2010 m. Lietuvos būsto krizė labiausiai pastebima Klaipėdoje.

Lietuvos komercinių bankų teikiamų paskolų fiziniams asmenims sąlygų įvairovė lėmė išaugusį skolinimosi mastą 2008 m. Tuo metu buvusios žemos palūkanos įtakojo augantį fizinių asmenų skolinimąsi iš kredito įstaigų, nes juos vyliojo patogesnis gyvenimas, juolab galimybė įsigyti nuosavą būstą. Taip pat didėjantį paskolų skaičių lėmė Lietuvos komercinių bankų skatinimas namų ūkius skolintis, sudarant palankias kredito gražinimo sąlygas, t. y. pirmaisiais metais nustatydami labai mažas (arba jokių) palūkanas; arba iš pradžių mokant tik palūkanas, negražinant paskolos; arba nustatydami nedideles palūkanas, kurios po sutarto laiko gali tapti kintamos ir pan.

Kai kurie besiskolinantieji neįvertino galimų paskolų pasekmių, dėl galimo ekonomikos nuosmukio. Kiti suprato, kad turėdami nedideles ir nepastovias pajamas (dėl to, kad dažnai praranda darbą) greičiausiai negali sau leisti prabangesnio gyvenimo ar galmybės turėti nuosavą būstą. Tačiau fiziniai asmenys, paėmę paskolą, tikėjosi, kad dėl kylančių būsto kainų po kurio laiko galės perfinansuoti šias paskolas geresnėmis sąlygomis, užstatydami padidėjusios vertės būstą.

Nors pagrindinę išsiskolinusių gyventojų dalį sudaro vidutinės ar didesnes nei vidutinės pajamas gaunantys žmonės, jiems taip pat kyla grėsmė neįvykdyti išsipareigojimų bankams dėl prastėsiančių darbo rinkos sąlygų.

1. 2. Fizinių asmenų nemokumo sąvokos apibūdinimas

Daugelis Lietuvos gyventojų turi tam tikras prievoles ir išsipareigojimus finansinėms įstaigoms. Tačiau šiuo metu yra susidariusi tokia situacija, kai didžioji dalis Lietuvos gyventojų negali sumokėti komerciniams bankams, už pasiimtus kreditus, tuomet fizinis asmuo gali tapti nemokiu. Toka situacija kyla dėl prasto namų ūkių finansų valdymo (netinkamo asmens ar šeimos lėšų planavimo) ar rizikos neįvertinimo bei kitų priežasčių.

Nemokumas yra apibrėžiamas kaip nepakankamas turtas skoloms apmokėti arba negalėjimas gražinti skolų suėjus numatytam terminui. Fiziniai asmenys skolininkais tampa, kai įgyja tam tikras prievoles, pvz.: lizingo sąlygomis įsigyja prekių arba pasiima paskolą iš kreditinių institucijų.

LR Civilinis kodeksas (CK) nagrinėja kreditoriaus ir skolininko veiksmus (jų teises bei pareigas), kai skolininkas tampa nemokus arba kai dėl tam tikrų skolininko veiksmų jis gali tapti nemokus, tačiau nepateikia paties nemokumo (nemokumo būklės) apibrėžimo. Kai kuriais atvejais sąvoka nemokumas Civiliniame kodekse yra tapatinama su sąvoka bankrotas. Pavyzdžiui CK 6.792 str. 1 d. 3 p. sakoma – „likviduojamas arba tampa nemokus (iškeliamas bankroto byla)“. Kitais atvejais sąvoka nemokumas ir sąvoka bankrotas pateikiamos kaip alternatyvios būsenos. Pavyzdžiui CK 6.961 str. 2 d. nurodoma – „kai patikėtoji iškeliamas bankroto byla ar jis tampa nemokus“. Kadangi nei Civiliniame kodekse nei kituose teisės aktuose nėra apibrėžta konkreti fizinių asmenų nemokumo (nemokumo būklės) sąvoka [44].

LR įmonių bankroto įstatymo (toliau ĮBI) 2 str. 8 d. teigiama, kad „įmonės nemokumas – įmonės būseną, kai ji neatsiskaito su kreditoriumi (kreditoriais) praėjus trimis mėnesiams po termino, nustatyto įstatymų, kitų teisės aktų, taip pat kreditoriaus ir įmonės sutartyse įmonės išsipareigojimams įvykdyti, arba praėjus tokiam pat terminui po kreditoriaus reikalavimo įvykdyti išsipareigojimus, jeigu sutartyse terminas nebuvo nustatytas, ir pradelsti įmonės išsipareigojimais viršija pusę į jos balansą įrašyto turto vertės“. Šis apibrėžimas (tai suprantama kaip bet kokio tipo įmonės – ar tai būtų akcinė bendrovė arba individuali įmonė - ilgalaikio nemokumo būklės įvertinimo požymis) yra vienas iš pagrindinių kriterijų inicijuojant įmonei bankroto bylą (žr. šio įstatymo 9 str. 5 d. 1 p. pirmąją sakinio dalį) [44].

Tame pačiame ĮBI (9 str. 5 d. 2 p.) sakoma, kad bankroto byla iškeliamas, jeigu bendrovė viešai praneša kreditoriams, kad negali atsiskaityti su kreditoriais ir/arba neketina vykdyti savo išsipareigojimų. Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad įmonės nemokumas nėra siejamas nei su skolos pradelSIMO terminu, nei su pradelstų skolų ir turto santykiu. Tokiu būdu gali būti ir bus atveju, kai

bankroto byla keliama (įmonė yra nemoki), jei ji nevykdo savo įsipareigojimų per trumpą laikotarpį, o jos pradelstų skolų dydis nėra labai reikšmingas lyginant su jos disponuojamu turtu.

Analizuojant išdėstytas pastabas ir atsižvelgiant į tai, kad Lietuvos Respublikoje vienas iš pagrindinių, nemokumo sąlygas apibūdinančių, teisės aktų – Įmonių bankroto įstatymas (2001) – vienoje iš dalių apibrėžia, kad subjektas yra nemokus, kai negali atsiskaityti su kreditoriumi (kreditoriais) ir (arba) neketina vykdyti savo įsipareigojimų, tolimesnėje fizinių asmenų nemokumo analizėje toks nemokumo apibūdinimas bus priimtas kaip pagrindinis.

Dauguma Lietuvos gyventojų pripažįsta, kad jie nelabai išmano finansus, ko pasekoje jie tampa nemokūs. Tik maža dalis šalies finansų analitikų, bando sąžiningai ir suprantamai informuoti klientus apie tai, ką patys supranta apie šiuolaikinius finansus. Lietuvoje yra nedaug analitikų, kurie gerai išmano pasaulines ir Lietuvos finansines problemas - dauguma jų remiasi tik visiems prieinamais informacijos šaltiniais. Bankai ir kitos finansinės institucijos viešai neskelbia informacijos apie savo tikrąją padėtį, todėl apie galimas krizines situacijas gali numatyti tik maža dalis asmenų, kurie nėra linkę atskleisti finansinių paslapčių. Tas suinteresuotų žmonių ratas dažniausiai ir turtėja ekonominių krizių metu.

Tarptautinis valiutos fondas (TVF) 2009 m. pasaulio finansinio stabilumo ataskaitoje pareiškė, kad pasaulinė kredito krizė, prasidėjusi 2007 m. Jungtinių Amerikos Valstijų (JAV) antrinių būsto paskolų segmente, yra viena brangiausių pasaulio ekonomikai per visą jos istoriją.

Nuolatos tarp komercinių bankų vyksta agresyvi konkurencija. Išduodant paskolas bankas gauna palūkanas ir komisinius už paskolos išdavimą. Kadangi reikia, kad žmonės norėtų skolintis, todėl bankų darbuotojai nuolatos konsultuojasi su marketingo specialistais. To pasekoje, bankams pavyko padidinti teikiamų namų ūkiams paskolų skaičių, nes žmonės atrado motyvacijų ir būtinybių skolintis. Ypač anksčiau fizinių asmenų sprendimas skolintis buvo priimamas lengvai, kai paskolų palūkanos buvo nedidelės.

Dauguma Lietuvos gyventojų, imančių būsto kreditą ar vartojamąją paskolą nesupranta, jog turėdami nedideles ar nepastovias pajamas, nevisuomet gali sau leisti prabangos gyventi nuosavame būste ar patogesnėje butyje. Tačiau dar iki 2009 metų banko lengvai teikiami kreditai bei tikėjimas, kad dėl kylančių būsto kainų, po kurio laiko padidėjusios vertės būstą jiems pavyks sėkmingai parduoti arba geresnėmis sąlygomis perfinansuoti paskolą, davė savo pasėkmių. Akivaizdžiai buvo matyti kokiais mastais augo nekilnojamo turto kainos 2008 m. Tačiau analitikai teigia, kad nekilnojamojo turto kainos nebesieks ankstesnio 2007-2008 metų kainų lygio.

Iki 2008 m. metų bankai ir nekilnojamo turto agentūros uždirbdavo didelius pelnus – jei kuris iš rizikingų klientų ir neišgalėdavo mokėti už paskolas, būsto vertė rinkoje didėdavo, todėl turtas buvo likvidus. Jei jį parduodavo, to užtekdavo padengti paskolą su palūkanomis ir dar likdavo nemažas pelnas. Iki 2008 m. bankai būdavo pajėgūs tam tikrą dalį paskolų suteikti iš banko

pritrauktų indėlių. Išduotos būsto paskolos yra fiksuojamos banko balanse, todėl, jei kuris nors gyventojas, paėmęs paskolą iš banko tampa nemokus, bankas patiria nuostolių.

Nuo 2008 m. bankai išduodami kreditus, išleidžia vertybinius popierius, kurie parduodami kitoms finansų institucijoms. Todėl komerciniams bankams nėra didelio poreikio pritraukti kuo daugiau indėlių. Jie, tiesiog, gali išduoti daugiau paskolų gyventojams ir uždirbti daugiau komisinių, nemokumo riziką perduodami obligacijų ir vertybinių popierių turėtojams.

Lietuvoje 2010 m. beveik kas trečias gyventojas turi įvairių skolų. Lietuvos banko apklausos duomenimis (2009), beveik pusę jų susiduria su sunkumais atsiskaitant su kreditinėmis institucijomis. Kai kurių skolų administravimą tenka perimti antstoliams. Pastaruoju metu Lietuvos ekonominė situacija ir prognozės priverčia sunerimti beveik visus paskolas turinčius asmenis. Tačiau Lietuvoje fizinių asmenų padėtis galėtų pagerėti, jei jiems padėtų valdžia. Pavyzdžiui, JAV paplitusi praktika į paskolų sutartis įrašyti sąlygą, kad, jei būsto vertė tampa mažesnė už paskolos likutį, paskolos gavėjas gali grąžinti būstą bankui. Lietuvoje skolininkai negali taip lengvai padengti savo finansinių įsipareigojimų. Kad ir kiek sumažėtų skolininko būsto vertė, skolintojas gali pretenzijas reikšti iki skolininko gyvenimo galo arba iki tol, kol pastarasis nepadengs įsiskolinimo.

1. 3. Fizinių asmenų nemokumą įtakojantys veiksniai

Mažėjantys šalies ekonomikos augimo tempai, auganti infliacija, sutrikę darbo užmokesčio atsiskaitymai ir nedarbas padidino Lietuvos gyventojų nemokumo komerciniams bankams sąrašą. Kadangi nuolat kintančioje ekonomikoje fizinių asmenų nemokumo ypatumai yra skirtingi ir mažai nagrinėti, šiame darbe, pateikus teorinių nuostatų analizę, nagrinėjama šalies gyventojų nemokumo problema ir jo pasekmės Lietuvos ūkiui.

Daugelį metų mokslininkai tyrinėja nemokumo atsiradimo priežastis, susijusias su sudėtinga, nuolat besikeičiančia aplinka. Tokiomis sąlygomis namų ūkiams sunku išvengti mokėjimų sutrikimų ir rimtesnių krizinių situacijų. Fizinių asmenų nemokumo priežastys dažniausiai įtakoja tiek išoriniai, tiek vidiniai kintančios ekonominės aplinkos veiksniai.

1 lentelė. Vidinės ir išorinės nemokumo priežastys

VIDINĖS NEMOKUMO PRIEŽASTYS	IŠORINĖS NEMOKUMO PRIEŽASTYS
1. Fizinių asmenų finansų valdymo nesėkmės (per dideli išsipareigojimai kreditoriams, netinkamas pajamų ir išlaidų planavimas, nepakankamos piniginės pajamos). 2. Nepakankamas rizikos įvertinimas imant kreditą iš komercinių bankų. 3. Nelaimės, sukčiavimai, aplaidumas.	1. Ekonomikos lėtėjimas (didėjantis nedarbas, auganti infliacija, mažėjantis BVP ir darbo užmokestis). 2. Dideli mokesčiai šalies viduje. 3. Kreditų gavimo tvarka.

Šaltinis: sudaryta darbo autorių, remiantis Sakalo, A., Virbickaitės, R. Bankroto teorija ir praktika. 2003

Viena iš reikšmingiausių vidinių priežasčių yra fizinių asmenų finansų valdymo nesėkmės. Dauguma namų ūkių nesugeba įvertinti savo būsimų pajamų ir išlaidų, kas pasikeitus šeimos pajamoms ar atsiradus kitiems nenumatytiems atvejams, palengvina galimą finansinę naštą. Taip pat ne mažiau svarbu yra įvertinti riziką prieš prisiimant finansinius išsipareigojimus kreditinei institucijai. Tokiu atveju pirmiausiai reikėtų atsižvelgti į visus kredito sutarties punktus, kuriuose gali būti nenumatytų būsimųjų išlaidų.

Ekonomikos lėtėjimas ir dideli mokesčiai yra vienos iš pagrindinių išorinių nemokumo priežasčių [63]. Aplinkos veiksnių poveikis fizinių asmenų nemokumo situacijai turi sinerginį efektą: paprastai išorinės sąlygos sustiprina vidinių veiksnių reikšimosi galimybes. Kad įvertintume šių veiksnių – infliacijos, BVP, palūkanų normų, nedarbo ir darbo užmokesčio – kiekvieno iš jų įtaką fizinių asmenų paskolų nemokumui, bus išsamiai aptariamas ir nagrinėjamas sekančiuose skyriuose.

1. 4 Infliacijos įtaka fizinių asmenų nemokumui

Lietuvos ekonomikai sparčiai augant iki 2009 m., gyventojai pradėjo daugiau vartoti. Bankams suteikus milijardines paskolas, padaugėjo darbo vietų, padidėjo darbo užmokestis - ypač statybų sektoriuje. Visa tai paskatino sunkiai valdomą kainų pakilimą. 2009 metais prasidėjus šalies ekonominiam nuosmukiui, infliacija lėmė dalies gyventojų, paėmusių paskolas, sutrikdė savalaikią atsiskaitymą komerciniams bankams už paskolų įmokas.

Infliacija vadinamas bendrojo kainų lygio kilimas, dėl kurio krinta piniginio vieneto perkamoji galia. Ji paprastai matuojama vartojimo prekių ir paslaugų kainų indekso padidėjimu per metus. Visuomenė labai jautriai reaguoja į prekių kainų kilimą, todėl čia neišvengiama subjektyvių vertinimų. Kainų kilimas reiškia pinigų perkamosios galios mažėjimą, tai yra realiojo darbo užmokesčio kritimą. Be to, dalis ekonomistų linkę pabrėžti, kad infliacija – ne vienkartinis bendrojo kainų lygio pakilimas, o besitęsiantis, ilgas jo kilimas [25].

Infliaciją sukelia netikėtas kainų augimas, kuris mažina vartojimą, bei deficitinis valstybės biudžetas (valstybės išlaidos viršija pajamas) ar ilgalaikis neigiamas mokėjimo balansas (smunka nacionalinės valiutos kursas, todėl didėja importuojamų prekių ir paslaugų kainos). Importuojamų prekių, o ypač žaliavų kainų augimas taip pat sukelia infliaciją, o tai tiesiogiai įtakoja šalies gyventojų nemokumą. Ūkio monopolizaciją ar oligopolizaciją (monopolistai ar oligopolistai siekdami pelno net ir nesustarę gali pakelti kainas) taip pat galima įvardyti kaip vieną iš infliacijos priežasčių. Visos šios išvardytos infliacijos priežastys daro neigiamą įtaką asmenims, paėmusiems paskolas [25].

Dėl infliacijos, arba bendro kainų lygio padidėjimo, mažėja gyventojų perkamoji galia. Pavyzdžiui, jeigu per metus kainų indeksas padidėjo 2%, vadinasi, už tą pačią sumą gyventojas gali įsigyti maždaug 2% mažiau prekių ir paslaugų.

Infliacijai įtakos turi keli veiksniai. Viena jų grupė – išoriniai veiksniai, nuo kurių negali apsisaugoti komerciniai bankai ir vyriausybė. Daugelį šalių, tarp jų – ir Lietuvą, paveikė kylančios naftos kainos. Lygiai taip pat infliaciją gali veikti kitų žaliavų kainos.

Kitas veiksnys – su darbo užmokesčio augimu susijęs sąnaudų didėjimas. Jeigu didėja darbo užmokestis, darbdavys išaugusias sąnaudas turi kompensuoti arba didindamas prekių ar paslaugų kainas, arba didindamas darbo našumą.

Trečias veiksnys – didėjantis skolintų pinigų kiekis rinkoje, didina vartojimą. Centrinis bankas keldamas palūkanas stengiasi mažinti pinigų kiekį rinkoje ir taip pažaboti infliaciją.

Yra išskiriami šie bendri neigiami infliacijos padariniai:

- Perkamosios galios kritimas – krentant perkamajai galiai mažėja rinka ir tampa sunkiau parduoti prekes. Sumažėjęs prekių pirkimas smukdo ūkį.
- Nuvertėja indėliai – esant didesnei infliacijai žmonės linkę nelaikyti pinigų, o juos greičiau išleisti, ar pakeisti į kitą valiutą, taip dar labiau didindami infliaciją. Taip pat atsisako jų kaupimo ir pasidaro sunkiau gauti ilgalaikių paskolų, tuo pačiu žlugdomas brangių daiktų pirkimas išsimokėtinai.
- Prekiautojai, tikintys, kad pirkėjai mažiau nusimano kainose, jas užkelia daug aukščiau negu jos turėtų būti net esant didesnei infliacijai. Tokiu būdu krenta pragyvenimo lygis.
- Ateities nežinojimas – žmonės nežino ateities ir todėl gali nutraukti savo ūkinę veiklą. [25].

Tačiau nedidelė infliacija gali turėti ir teigiamų padarinių, pvz. esant infliacijai žmonės iš dalies atsisako besaikio pinigų kaupimo ir juos investuoja, išleidžia ar padeda indėlius į banką, taip pat krentant nacionalinei valiutai šalies ūkis darosi konkurencingesnis su kitų valstybių ūkiais. Kartais išaugus infliacijai net tampa lengviau atiduoti skolas (ypač jei skolos perskaičiavimas nenumatytas sutartyje).

Statistikos departamento duomenimis, grynoji metinė infliacija (neįskaitant maisto produktų, degalų ir tepalų bei administruojamųjų kainų, pokytis) Lietuvoje pradėjo mažėti nuo 2008 m. lapkričio mėn. 2008 m. didžiąją dalį infliacija siekė daugiau kaip 6,5 procento, tačiau 2009 m. ji jau nesudarė net 4 procentų. Ekonominiam aktyvumui ėmus mažėti, grynoji infliacija krito ne iš karto, ją palaikė ankstesnio ilgalaikio paklausos augimo poveikis ir pasiūlos veiksniai – sparčiai kilęs darbo užmokestis, beveik nemažėjęs importuojamų prekių kainų augimas, sąnaudų ankstesnio augimo perkėlimas į vartotojų kainas. Pastaruoju metu nykstantį paklausos spaudimą paslaugų ir pramonės prekių kainoms rodo mažėjanti mažmeninė prekyba palyginamosiomis kainomis. Lietuvos banko vertinimu, krintant paklausai, vidutinė metinė infliacija 2010 m. turėtų sumažėti. Smunkant vartotojų perkamajai galiai, numatomas ir grynosios infliacijos didelis sumažėjimas. Kai kurios administruojamosios kainos nekils taip sparčiai, kaip anksčiau manyta.

Infliacijos svyravimai, ypatingai komunalinių paslaugų srityje, turi įtakos šalies gyventojų pajamoms. Pastaraisiais metais, kuomet darbo užmokesčio tempai mažėja, augančios kainos lemia namų ūkių, paėmusių paskolas, pablogėjusią finansinę padėtį, tuo pačiu gali sutrikdyti savalaiki finansinių įsipareigojimų atsiskaitymą kreditinėms institucijoms.

1. 5. Nedarbo lygio įtaka fizinių asmenų nemokumui

Viena svarbiausių makroekonominių problemų yra nedarbas. Daugelis žmonių, netekę darbo, praranda pajamų šaltinį, patiria gyvenimo lygio smukimą, psichologinį diskomfortą. Fizinių asmenų kredito rizikos dinamika priklauso nuo to, kaip keičiasi nedarbo lygis, palūkanų normos ir nekilnojamojo turto kainų. Taigi nedarbą galima įvardyti kaip dar vieną iš – fizinių asmenų nemokumo – priežasčių.

Nedarbas – darbingų asmenų neužimtumas ūkinėje veikloje; socialinis reiškiny, kai darbingas asmuo neturi darbo (dirbančiu laikomas tada, kai asmuo yra užimtas visą arba dalį darbo dienos ir už šią veiklą gauna tam tikrą atlygį). Nedarbu nelaikomi atvejai, kai darbo neturi nepilnamečiai, pensininkai, dirbti negalintys invalidai ir kai nedirba žmonės, turintys pakankamai turto ar nedarbinių pajamų, iš kurių gali pragyventi. Nedarbas siejasi su asmens ir jo šeimos negebėjimu apsirūpinti pirmos būtinybės (maistas, drabužiai ir t. t.) ir kitokiomis prekėmis, apmokėti būstą, komunalines paslaugas, vaikų ir (ar) savo mokslą, pramogas, o taip pat ir grąžinti paskolą, jei asmuo yra ją pasiėmęs. [25].

Nedarbo rūšys yra šios:

- Sezoninis nedarbas – cikliškas nedarbo svyravimas, dažniausiai pakylantis žiemą ir sumažėjantis vasarą. Tai įvyksta dėl darbo atsiradimo žemės ūkyje, statybose, turizmo sektoriuje.
- Funkcinis nedarbas – asmenys laikinai esantys be darbo dėl darbo vietos pasikeitimo.

- Struktūrinis nedarbas – atsiranda dėl ekonomikos restruktūrizacijos.
- Ciklinis nedarbas – atsiranda dėl produkcijos paklausos sumažėjimo ir padidėjimo. [25].

Nedarbas neigiamai veikia dirbančiuosius, ypač žemesnės kvalifikacijos (jie pradeda pataikauti darbdaviui) ir gyvenimo kokybę (ypač pensines išmokas gaunančių asmenų, nes toliau mažėja dirbančiųjų ir pensininkų santykis). Gyventojams atsiranda baimė netekti socialinių garantijų: sveikatos draudimo, teisės į įvairias socialines išmokas ir pensinį aprūpinimą. Augant nedarbiui išigali protekcionizmo įsidarbinant (pvz. darbo vietų pardavimas, kyšių už įdarbinimą ėmimas, giminaičių stūmimas į laisvas ar naujai steigiamas darbo vietas), didelė dalis kvalifikuotos darbo jėgos išvyksta į užsienį ir t. t. Visi šie neigiami nedarbo veiksniai ir įtakoja Lietuvos gyventojų nemokumą.

Bet nedarbas turi ne tik neigiamų savybių, o ir plusų, t. y. formuojasi nuolatinis poreikis rūpintis savo kvalifikacija, branginama darbo vieta, atsiranda noras įsigyti gretutinę specialybę, kad būtų daugiau galimybių įsidarbinti; ne pirmo būtinumo prekių, ypač nekilnojamo turto, atpigimas arba bent nebrangimas dėl visuomenės narių perkamosios galios sumažėjimo. Taip pat nenoras būti ilgalaikiu bedarbiu gali paskatinti imtis verslo, į jį įtraukiant savo artimuosius (šeimos verslo formavimas). Nedarbo augimas sukelia teigiamą įtaką darbo drausmei, darbo našumui, gaminamos produkcijos ar teikiamų paslaugų kokybei bei konkurencijai.

Ilgą laiką gerėjusi situacija šalies darbo rinkoje pastebimai pablogėjo 2008 m. rudenį. Mažėjantis darbo jėgos poreikis atskirose ekonominėse veiklose (ypač statybos, transporto ir mažmeninės prekybos) lėmė pradėjusį mažėti vidutinį darbo užmokestį. Dėl išaugusio bankrotų skaičiaus ir masinių atleidimų ženkliai pradėjo didėti nedarbas. Su didžiausia nedarbo rizika susiduria santykinai mažesnę pridėtinę vertę kuriantys ir mažesnę atlyginimą gaunantys dirbantieji.

Nepaisant to, rizika, susijusi su šalies gyventojų išskolinimu finansų institucijoms, ir toliau išlieka ribota. Namų ūkių padėtis pablogėjo labiau negu prognozuota. Tai susiję su spartesniu nedarbo augimu ir pajamų mažėjimu. Vertinant ateities perspektyvas, tikėtina, kad namų ūkių finansinė padėtis toliau blogės didėjant nedarbiui ir neaugant ar mažėjant darbo užmokesčiui. Kita vertus, sumažėjusios paskolų eurais palūkanų normos palengvino didesnės dalies namų ūkių išskolinimo našta.

Daugiausiai problemų dėl komercinių bankų klientų nemokumo Lietuvoje dažniausiai kyla pervežimų ir statybų sektoriaus įmonių darbuotojams, nes šis sektorius buvo labiausiai įtakotas nekilnojamojo turto sąstingio prasidėjusio nuo 2008 metų pabaigos. 2009 metais pagal Lietuvos banko paskolą būstui įsigyti turinčių namų ūkių apklausos duomenis, vidutinė paskolos būstui įsigyti įmoka sudarė 1 142 litus, todėl namų ūkiams, turintiems finansinių įsipareigojimų, darbo netekimas sukėlė nemokumo problemų. Dalis gyventojų, netekusių darbo ir sumenkus pajamoms, norėdami išvengti mokumo problemų ėmė mažiau vartoti. Be to, nuo 2009 m. balandžio mėn.

kritusios vartojimo prekių kainos (išskyrus jų ūgtelėjimą rugsėjo mėn., kai buvo padidinti PVM ir akcizų mokesčiai) sumažino išlaidas ir taip pat turėjo įtakos šalies gyventojų mokumo pagerėjimui. Tačiau jeigu ir toliau augs bedarbių skaičius Lietuvoje, galima daryti prielaidą, kad padaugės gyventojų, nebepajėgiančių grąžinti būsto ir vartojamųjų paskolų.

Pagal Lietuvos banko duomenis, Lietuvos gyventojų padėtis pablogėjo labiau negu prognozuota, lyginant 2009 m. su 2008. Tai susiję su spartesniu nedarbo augimu ir nominaliųjų pajamų mažėjimu. Vertinant ateities perspektyvas, tikėtina, kad namų ūkių finansinė padėtis toliau blogės didėjant nedarbui ir mažėjant darbo užmokesčiui.

1. 6. Darbo užmokesčio įtaka fizinių asmenų nemokumui

Ekonominio sunkmečio metu Lietuvos gyventojų paskolų nemokumą įtakoja ir vis mažėjantis darbo užmokestis. Darbo užmokestis – tai atlyginimas už darbą, darbuotojo atliekamą pagal darbo sutartį. Darbo užmokestis apima pagrindinį darbo užmokestį ir visus papildomus uždarbius (priedai, premijos ir pan.) [46].

Lietuva 2009 m. įžengė į absoliutaus darbo užmokesčio mažėjimo etapą. 2009 metais įvyko didžiausias darbo užmokesčio kritimas, kuris siekė 10-15 proc., ko pasekoje padidėjo nemokių asmenų, turinčių finansinių išpareigojimų komerciniams bankams. Šis procesas, tęsiasi ir 2010 metais, tačiau nebe taip sparčiai, kai vidutinis darbo užmokestis, kaip prognozuoja statistikos departamentas, sumažės dar apie 5 proc.

Nors 2009 m. pradžios buvo sumažintas gyventojų pajamų mokestis nuo 24 proc. iki 15 proc., darbo užmokesčio mažėjimas ir privačiame, ir valstybiniame sektoriuose sunaikino teigiamą šio sprendimo poveikį. Įmonės, susidūrusios su Lietuvos ir pasaulio ekonomikos nuosmukiu bei siekdamos išlaikyti prarastą konkurencingumą, ėmėsi radikalaus sąnaudų mažinimo. Padidėjęs nedarbui, sumažėjo darbuotojų galimybės derėtis dėl atlyginimų, todėl darbdaviams tapo įmanoma naikinti priedus ir apkarpyti darbo užmokestį. Vis dėlto vidutinis mėnesio darbo užmokestis sumažėjo ne taip smarkiai, kaip įmonių išlaidos darbo užmokesčiui. Kadangi 2009 m. įmonės ne tik mažino darbuotojų skaičių, bet ir darbo užmokestį bei darbo valandas, tai vidutiniškai įmonių išlaidos atlyginimams sumažėjo net iki 30%.

Analitikai pastebi, kad 2009 metų viduryje atlyginimų mažėjimas daugiausiai paveikė mažiau apmokamus darbuotojus. Todėl ir 2010 metais darbo užmokesčio mažėjimas neišvengiamai daro poveikį ir geriau apmokamoms darbo vietoms. Mažėjant darbo užmokesčiui, atitinkamai krenta ir žmonių perkamoji galia. Kadangi Lietuvoje yra didelė infliacija, o svarbiausia, kad ji juntama pirmo būtinumo prekių grupėje, ypač paslaugose susijusiose su būstu, atlyginimų kritimas ypač neigiamai veikia ne pirmo būtinumo prekių paklausą.

Darbo užmokesčio mažėjimą lėmė darbų mastų, nereguliarių išmokų mažėjimas, nuo 2009 m. sausio 1 d. sumažintas 15 Lt (nuo 490 iki 475 Lt) bazinis dydis, taikomas apskaičiuojant valstybės politikų, teisėjų, valstybės pareigūnų ir valstybės tarnautojų pareigines algas.

SEB banko prezidento patarėjo Gitano Nausėdos teigimu, augant nedarbui didėja darbo jėgos pasiūla ir darbdaviui, kuris dėl susiklosčiusios ekonominės padėties taip pat yra priverstas taupyti, atsiranda galimybių mažinti atlyginimus.

Vidutinis paskaičiuotas (bruto) darbo užmokestis Lietuvoje 2009 m. buvo 2052 litai, t. y. 4,6 proc. mažiau nei 2008 metais. Statistikos departamento duomenimis nuo 2008-ųjų ketvirtojo ketvirčio darbo užmokestis nustojo augti, o 2009 metais kas ketvirtį mažėjo. 2009 metų vidutinis darbo užmokestis yra 2007 metų ketvirto ketvirčio lygyje. Vidutinis išmokėtas (neto) mėnesio atlyginimas 2009 m., palyginti su 2008-aisiais, sumažėjo 3,1 proc. ir siekė 1599 litus.

Realusis darbo užmokestis, įvertinus infliacijos įtaką, 2009 m., palyginti su 2008-aisiais, smuko 7,3 proc., o darbo našumas per metus krito 21,3 procento. 2009 m. darbo užmokestis mažėjo beveik visose ekonominėse veiklose, statyboje - 22,9 proc., kasyboje ir karjerų eksploatavime - 13 proc., viešajame valdyme ir gynyboje, privalomajame socialiniame draudime - 9,5 proc. Didžiausią užmokestį gavo finansinės ir draudimo veiklos darbuotojai - 4046 litus, o mažiausiai uždirbo apgyvendinimo ir maitinimo paslaugų veiklos, žemės ūkio, žuvininkystės ir miškininkystės ir kitos aptarnavimo veiklos darbuotojai. Statistikos departamento duomenimis 2009 metais buvo pastebėtas spartesnis privataus sektoriaus darbo užmokesčio mažėjimas - jis sumažėjo 7,1 proc., o valstybės sektoriuje - 2,2 proc. Jei ir 2010 m. tokiais pat tempais mažės darbo užmokestis, tai taip pat toliau augs ir fizinių asmenų paskolų nemokumas. [66]

Stipresnį privačiojo vartojimo kritimą skatina nepalankios darbo rinkos tendencijos ir paskolų srauto mažėjimas. Greičiau nei numatoma augantis nedarbo lygis ir spartesnis darbo užmokesčio kritimas lemia didesnius gyventojų disponuojamųjų pajamų pokyčius. Neigiamos įtakos namų ūkių išlaidoms turi ir pakitusios būsto ir vartojamųjų paskolų srauto tendencijos. Griežtesnės skolinimo sąlygos, vyraujantys lūkesčiai dėl tolesnio nekilnojamojo turto kainų kritimo ir gerokai atsargesnis ateities pajamų vertinimas prisidėjo prie mažėjančio namų ūkių paskolų portfelio – 2009 m., kuomet gyventojai daugiau paskolų grąžino nei paėmė naujų. Ekonominiam aktyvumui stabilizuojantis lėčiau, pesimistinės gyventojų nuotaikos gali sumenkinti paskolų paklausą ir paskatinti namų ūkius vartojimo išlaidas apriboti labiau nei tikimasi.

1. 7. BVP įtaka fizinių asmenų nemokumui

Blogėjant Lietuvos ekonominei situacijai fizinių asmenų paskolų nemokumą taip pat įtakoja ir mažėjantis šalies BVP. Bendrasis vidaus produktas yra pagrindinis šalies makroekonominės aplinkos rodiklis, parodantis šalies ekonomikos bendrąjį lygį. Bendrasis vidaus produktas (toliau

BVP) yra vienas iš rodiklių parodančių tam tikros teritorijos ekonomikos lygį. Bendrasis vidaus produktas yra apibrėžiamas kaip galutinė prekių ir paslaugų sukurtų šalyje rinkos vertė per tam tikrą laiko tarpą. Į BVP yra įtraukiama ne galutinė, o tik pridėtinė prekių ir paslaugų vertė. Tai reiškia, jog iš galutinės produkcijos vertės atimama tarpinių grandžių sukurta vertė. [25]

2009 m. Lietuvos BVP to meto kainomis sudarė 92,4 mlrd. litų. Per pirmąjį 2009 metų pusmetį staigiai sumažėjęs ekonomikos aktyvumas antrąjį pusmetį stabilizavosi, ir metinis BVP nuosmukis metų pabaigoje sulėtėjo iki 12,8 procentų. BVP mažėjimą labiausiai lėmė sumažėjusios namų ūkių vartojimo išlaidos ir investicijos. Tik grynasis eksportas visus metus stabilizavo BVP kritimą, nes prekių ir paslaugų eksportas krito lėčiau nei importas.

Sumažėjęs privatus vartojimas, kurį lėmė padidėjęs nedarbo lygis, mažesnis darbo užmokestis, griežtesnės skolinimosi sąlygos iš šalies komercinių bankų, labiausiai turėjo įtakos BVP kritimui. Visus 2009 m. jo metinis nuosmukis beveik nekito ir metų pabaigoje buvo apie 18 procentų.

Vidaus investicijos sumažėjusios 2008 metų pradžioje, antrajame šių metų pusmetyje mažėjo lėčiau. Per 2008 metus realiosios išlaidos investicijoms sumažėjo maždaug 40 procentų. Investicijų neigiamus pokyčius lėmė, sumažėjusi vidaus ir išorės paklausa, nepalankios kreditavimo sąlygos, nepakankamai išnaudoti gamybiniai pajėgumai. Esminės įtakos bendram investicijų nuosmukiui turėjo sumažėjusios investicijos į nekilnojamąjį turtą, dėl apribotų valdžios sektoriaus investicijų ir perteklinės nekilnojamojo turto pasiūlos (žr. 10 priedą).

Dėl mažesnių tarpbankinių palūkanų normų kritusi skolinimosi kaina sumažino šalies gyventojų paskolų būstui įsigyti grąžinti skirtas lėšas ir palengvino paskolų grąžinimo našta. Tačiau išaugę bankų rizikos priedai, sugriežtėjusios skolinimo sąlygos ir mažėjusios pajamos sumažino namų ūkių galimybę gauti paskolą. Reikia pažymėti tai, kad fizinių asmenų paskolų būstui įsigyti portfelis tebebuvo viena didžiausių finansinių institucijų (PFI) paskolų portfelio dalių ir beveik nepakito, o paskolų portfeliai kitoms sritims (išskyrus valdžios sektorių) sumenko. Nors Lietuvoje paskolų namų ūkiams likučio ir BVP santykis, palyginti su kitomis ES valstybėmis narėmis, vis dar buvo nedidelis, tačiau 2009 m. jis padidėjo gerokai sumažėjus BVP. [48]

1. 8. Fizinių asmenų būsto ir vartojamųjų paskolų gavimo reikalavimai

Komercinių bankų suteikiamas paskolas gali pasiimti kiekvienas fizinis asmuo, sulaukęs ne mažiau kaip 18 arba 21 metų (prikalusomai nuo banko) ir kuris turi ne trumpesnę kaip 3 mėn. darbo stažą, taip pat asmuo gaunantis pajamas, pakankamas paskolos grąžinimui užtikrinti. Maksimalus kredito terminas - 40 metų. Kreditas gali būti suteikiamas litais ir eurai. Kredito palūkanas sudaro bazinė palūkanų norma (VILIBOR, EURIBOR) ir maržos procentas, kurį kiekvienam klientui nustato bankas.

VILIBOR (angl. Vilnius Interbank Offered Rate – Vilniaus tarpbankinės rinkos palūkanų norma) - vidutinės tarpbankinės palūkanų normos, kuriomis bankai pageidauja (pasiruošę) paskolinti lėšų litais kitiems bankams. Skaičiuojamos ir skelbiamos 1 nakties, 1 savaitės, 2 savaitių, 1 mėnesio, 3 mėnesių, 6 mėnesių ir 1 metų VILIBOR. VILIBOR apskaičiavimui naudojamos minėtų terminų ne mažiau kaip 5 bankų skelbiamos palūkanų normos. Šie bankai turi atlikti operacijas tarpbankinėje indėlių ir paskolų rinkoje bei būti didžiausiais jos dalyviais. Kiekvieno termino VILIBOR apskaičiuojamos taip: didžiausia ir mažiausia užfiksuotos atitinkamo termino palūkanų normos atmetamos, o iš likusių atitinkamo termino palūkanų normų apskaičiuojamas aritmetinis vidurkis. [48]

EURIBOR (angl. Euro Interbank Offered Rate – euro tarpbankinės rinkos palūkanų norma) - vidutinės Europos tarpbankinės rinkos palūkanų normos, kuriomis bankai pageidauja (pasiruošę) paskolinti lėšų eurai kitiems bankams. Pirmą kartą EURIBOR paskelbtas 1998 metų sausio 2 dieną. EURIBOR palūkanų norma skaičiuojama iš visų bankų pasiūlymų atmetus 15% procentų didžiausių, bei 15% procentų mažiausių pasiūlymų. EURIBOR tarpbankinėje paskolų rinkoje dalyvauja apie 50 bankų. [48]

Marža (angl. Margin, nuo pranc. Marge – paraštė) – terminas, naudojamas prekyboje, biržose, draudime ir bankuose. Ji nurodo skirtumą tarp prekių, vertybinių popierių, pinigų, palūkanų ir kitų rodiklių kainų. [25]

Fizinis asmuo turi teisę rinktis vieną iš šių palūkanų rūšių:

- kintamas palūkanas, kurios pirmą kartą nustatomos pasirašant kredito sutartį, o vėliau keičiamos kas 3, 6 ar 12 mėnesių, atsižvelgiant į asmenų pasirinkto laikotarpio VILIBOR arba EURIBOR. Paskoloms litais yra taikomas 3 mėnesių, eurai – 6 mėnesių palūkanų perfiksavimo periodas.
- fiksuotas palūkanas, kurios nustatomos iki 5 m. laikotarpiui. Šiuo atveju fizinis asmuo bus užtikrintas, kad pasirinktą laikotarpį jo mėnesinė įmoka nepakis.

Lietuvos gyventojas, paėmęs kreditą, gali pasirinkti priimtina kredito grąžinimo metodą: linijinį ar anuitetinį. Linijinis paskolos grąžinimo būdas – tai periodinis paskolos grąžinimas, kai paskolos suma yra grąžinama lygiomis dalimis kiekvienu periodu, o mokėtinos palūkanos apskaičiuojamos nuo paskolos likučio. Anuiteto – tai periodinis paskolos grąžinimas, kai kiekvienu periodu yra sumokamos vienodo dydžio įmokos, kurias sudaro grąžinama paskolos sumos dalis ir palūkanos. [71]

Bendrieji dokumentai reikalingi gyventojui, kreipiantis į banką dėl paskolos:

- užpildyta paraiška gauti paskolą (pateikta AB „DnB banko“ pavyzdžiu), (žr 7 priedą);
- kliento ir jo sutuoktinio/laiduotojo pasai, asmens tapatybės kortelės arba Lietuvos Respublikoje išduoti vairuotojo pažymėjimai su asmens parašu;

- kliento pajamas pagrindžiantys dokumentai: detalios pažymos iš darbuočių apie gautas pajamas, pajamų deklaracijos, jei įstatymų nustatytais atvejais priklauso deklaruoti pajamas, ir kiti dokumentai, įrodantys gaunamas pajamas (pateikiami tik tuo atveju, kuomet pajamos nepateiktos Sodros duomenų bazėje);
- turto vertinimo ataskaita, tam tikrais atvejais pateikiama bankui priimtinių turto vertintojų. [13]

Užpildžius paraišką paskolai gauti ir pateikus visus reikalingus dokumentus yra priimamas banko sprendimas dėl paskolos suteikimo. Jeigu bankas priima teigiamą sprendimą, tuomet asmeniui reikia savo vardu atsidaryti sąskaitą banke (jei dar jis jos neturi), kurioje paskolos gražinimo ir palūkanų mokėjimo dieną turi užtikrinti pakankamą lėšų likutį mokėjimui į banko sąskaitą atlikti.

Ir galiausiai, kredito sutartis tarp banko ir kliento sudaroma tuomet, kai fizinis asmuo:

- išsirenka perkamą būstą;
- turi banko sprendimą suteikti paskolą;
- atsidaro banke sąskaitą (jei jos dar neturi).

Jeigu fizinis asmuo būstą perka su sutuoktiniu, bendraskolininku ar laiduotoju, tuomet turi atvykti pasirašyti kredito sutartį kartu. [13]

Tuo tarpu vartojamasis kreditas, greitai suteikiamas namų ūkių didesniems poreikiams įsigyti, gali būti suteikiamas nuo 1001 Lt iki 40000 Lt (UAB „DnB NORD BANKAS“ pavyzdžiu) priklausomai nuo banko (pvz. AB SEB bankas suteikia vartojamąjį kreditą iki 80000 Lt, o AB „Swedbankas“ suteikia vartojamąjį kreditą net iki 90000 Lt). Kredito dydis priklauso nuo kredito gavėjo finansinių galimybių. Turi būti tenkinama sąlyga, kad gaunamos pajamos (pagrįstos bankui pateiktais dokumentais), atėmus kliento šeimos daromas ir būtinas daryti išlaidas, turi būti pakankamos sugrąžinti bankui prašomo kredito dydį bei sumokėti visus už kreditą nustatytus mokėjimus. [57]

Suteikiamo kredito terminas yra nuo 3 mėn. iki 3 metų litais arba iki 5 metų eurais. Imant vartojamąjį kreditą dažniausiai nereikia įkeisti turto, nereikia pateikti ataskaitos apie panaudotą kreditą, priklausomai nuo banko, kuriame imama paskola. Vienas iš vartojamojo kredito privalumų – galimybė pasirinkti labiausiai priimtina kreditą gražinimo ir palūkanų mokėjimo būdą. Taip pat yra galimybė grąžinti kreditą anksčiau termino be papildomo mokesčio.

Vartojamieji kreditai yra išduodami su fiksuota metų palūkanų norma, t. y. palūkanos nekeičiamos iki kredito padengimo pabaigos. Palūkanų dydis priklauso nuo individualaus kliento finansinių galimybių įvertinimo, kredito valiutos, skolinimosi laikotarpio ir kitų naudojamų banko paslaugų.

Lietuvos komerciniuose bankuose kreditų gražinimo ir palūkanų mokėjimo būdai yra šie:

- Klientams, planuojantiems savo išlaidas ir norintiems kiekvieną mėnesį kredito ir palūkanų gražinimui skirti vienodą pinigų sumą, geriausiai tiks anuitetų metodas (kas mėnesį mokama ta pati suma);
- Klientams, norintiems kuo greičiau gražinti kreditą ir kas mėnesį mokėti vis mažesnes palūkanas, pravers linijinis metodas (kreditas gražinamas lygiomis dalimis, o palūkanos laikui bėgant mažėja). Gražinant linijiniu metodu galima pasirinkti kredito ir palūkanų mokėjimo dieną (6, 16 arba 26 mėnesio dieną).

Kredito gražinimas pradamas ne vėliau kaip kitą kalendorinį mėnesį po kreditavimo sutarties pasirašymo dienos.

Kad fizinis asmuo gautų vartojimo kreditą, jam tereikia užpildyti paraišką bei pristatyti šiuos dokumentus:

- savo ir sutuoktinio (jei turite) ar laiduotojo pasus arba asmens tapatybės korteles;
- savo ir sutuoktinio ar laiduotojo SODROS pažymėjimus;
- jeigu fizinis asmuo nesutinka, kad bankas tikrintų jo duomenis SODRA duomenų bazėje, jam reikės pristatyti pažymą iš SODROS apie dabartinę savo darbovietę, draudžiamąsias pajamas bei išmokas už paskutinius 6 mėnesius;
- jeigu kredito gražinimo šaltinis bus ne darbo užmokestis, reikalingi oficialūs dokumentai, įrodantys šių pajamų gavimą. [57]

Visi šie išvardyti paskolų gavimo reikalavimai įrodo, kad paskola yra gan lengvai gaunama, ypač iki 2010 metų, kas ir lėmė augantį fizinių asmenų paskolų skaičių, nes juos viliojo lengvos kredito gavimo sąlygos ir patogesnis gyvenimas.

1. 9. Fizinių asmenų paskolų draudimas

1. 9. 1. Fizinių asmenų būsto paskolų draudimas

Lietuvoje būsto paskolų rinka sparčiau pradėjo augti nuo 1998-ųjų metų, kai Vyriausybė įsipareigojo iš valstybės biudžeto pagal sutartis su bankais mokėti skirtumą tarp komercinių palūkanų ir 5 proc. palūkanų, kurias moka patys gyventojai už paimtą paskolą. Tokiomis sąlygomis 1998 ir 1999 metais išduotų lengvatinių paskolų suma siekė 70 mln. litų (1998-aisiais – 25 mln. litų, 1999-aisiais – 45 mln. litų). Taip pat, siekdama žmonėms atpiginti kreditus, Vyriausybė 1998 metais įsipareigojo įsteigti būsto paskolų draudimo bendrovę, kuri gautų draudimo įmokas iš būsto paskolų draudėjų bei garantuotų paskolų gražinimą bankams .

Taip buvo Lietuvos Respublikos Vyriausybės įsteigta (steigėjo funkcijas vykdė LR Finansų ministerija) uždaroji akcinė bendrovė „Būsto paskolų draudimas“ – draudimo įmonė, draudžianti pasirašiusių su ja bendradarbiavimo sutartis Lietuvos Respublikoje registruotų bankų arba kitų

kredito įstaigų paskolas, skirtas būstui statyti, pirkti arba rekonstruoti. 1999 m. balandžio 22 dieną Valstybinė draudimo priežiūros tarnyba prie Finansų ministerijos išdavė Bendrovei draudimo veiklos licenciją, o 1999 m. gegužės 7 dieną bendrovė buvo įregistruota Lietuvos Respublikos Ūkio ministerijoje. 2000 m. bendrovė sudarė pirmąją būsto kredito draudimo sutartį, o iki šiol bendrovės paslaugomis pasinaudojo jau daugiau kaip 40 000 šeimų.

Būsto kredito draudimas sumažina reikalaujamą banke pradinį įnašą, kurio reikia būsto įsigijimui ir kredito gavimui. Imant būsto kreditą, banke reikalaujamas 15 - 30 proc. (naujam būstui 10-20 proc.) pradinis įnašas. Tai reiškia, kad apie 30 proc. būsto vertės (kainos) kredito gavėjas turi finansuoti savo lėšomis. Apdraustą būsto kreditą bankai gali suteikti be pradinio įnašo, t. y. bus suteiktas 100 proc. įsigijamo būsto vertės (kainos) kreditas, jei fiziniai asmenys atitiks UAB „Būsto paskolų draudimas“ reikalavimus draudėjui ir būsto kreditui. [12]

BPD paslauga galima pasinaudoti netekus darbo, sumažėjus atlyginimui, susirgus arba mirus šeimos nariui. Dažniausiai BPD klientai yra jaunos šeimos, turinčios vidutines pajamas. 2009 m. beveik 24 % namų ūkių paskolų būstui įsigyti portfelio vertės buvo apdrausta UAB „Būsto paskolų draudimas“. Taip bankai tampa labiau apsaugoti, jeigu kiltų rizika, kad klientai nevykdys savo įsipareigojimų.

UAB „Būsto paskolų draudimas“ apdraustiems kreditams bankai taikys iki 0,5 procentinio punkto mažesnę palūkanų normą. Draudžiant kreditą atsiranda galimybė gauti kreditą be pradinio įnašo arba su mažesniu pradiniu įnašu. Tarkime, kad būsto, kurį yra norima įsigyti, vertė (kaina) yra 300 000 litų. Bankas reikalaus, kad gyventojas būtų sukaupęs apie 90 000 litų. Jeigu tiek investuoti į būstą asmuo negali ar nenori, tai būsto kredito draudimas suteikia galimybę gauti banko kreditą be pradinio įnašo arba su mažesniu pradiniu įnašu (žr. 2 lentelę). Svarbu yra ir tai, jog apdraudus kreditą UAB „Būsto paskolų draudimas“, palūkanų norma banke gali būti sumažinta iki 0,5 proc.

2 lentelė. Maksimalus kredito dydis, be pradinio įnašo, draudžiant kreditą

Alternatyva	Su kredito draudimu	Be kredito draudimo
Perkamo būsto vertė (kaina)	300000	300000
Maksimalus kredito dydis	300000	210000
Jūsų turimas pradinis įnašas	0	90000

Šaltinis: sudaryta darbo autorių

Būsto kreditų draudimas suteikia galimybę fiziniams asmenims įsigyti geresnį būstą, nes apdraudus būsto paskolą, nereikia bankui įnešti pradinio įnašo, tai ypač naudinga asmenims negalintiems jo sukaupti. Kadangi nėra pradinio įnašo, tai automatiškai didėja jūsų kreditas visa įnašo suma, kuri būtų reikėję įnešti į banką.

Grynųjų mėnesio pajamų suma, kuri turi likti draudėjo šeimai gražinant būsto kreditą ir vykdant kitus finansinius įsipareigojimus, yra pateikiama 3 lentelėje.

3 lentelė. Grynųjų mėnesio pajamų suma, kuri turi likti draudėjo šeimai

Draudėjo šeimos narių skaičius	Vilnius, Kaunas, Klaipėda miestai ir jų rajonai	Šiaulių, Panevėžio, Alytaus, Marijampolės, Utenos, Telšių Tauragės miestai	Šiaulių, Panevėžio, Alytaus, Marijampolės, Utenos, Telšių Tauragės rajonai ir kiti miestai bei jų rajonai
1 asmuo	850	700	600
2 asmenys	1300	1100	900
3 asmenys	1700	1450	1150
4 asmenys	2100	1800	1400
5 asmenys	2500	2150	1650
Daugiau kaip 5 asmenys	2500 Lt (5 smenys) + po 300 Lt kiekvienam kitam asmeniui	2150 Lt (5 asmenys) + po 250 Lt kiekvienam kitam asmeniui	1650 Lt (5 asmenys) + po 200 Lt kiekvienam kitam asmeniui

Šaltinis: <http://www.bpd.lt/lt/informacija/busto-kreditu-draudimas.html>

Didžiuosiuose Lietuvos miestuose ir rajonuose gyvenančių fizinių asmenų grynųjų mėnesio pajamų suma, kuri turi likti draudėjo šeimai gražinant būsto kreditą, yra didžiausia – tai Vilnius, Kaunas, Klaipėda miestai ir jų rajonai. Tai yra savaime suprantama, nes didesniuose miestuose yra didesnis vidutinis asmenų darbo užmokestis.

Būsto kredito draudimo įmoka yra vienkartinė, apskaičiuojama procentais nuo draudimo sumos. Draudimo įmokos tarifas priklauso tik nuo pradinio įnašo dydžio (žr. 4 lentelę).

4 lentelė. Būsto kredito draudimo įmoka

Pradinis įnašas, procentais	Būsto kreditų draudimo įmokų tarifai, procentais nuo draudimo sumos
Nuo 0 iki 5	4,22
Nuo 5 (imtinai) iki 10	3,93
Nuo 10 (imtinai) iki 15	3,63
Nuo 15 (imtinai) iki 20	3,34
Nuo 20 (imtinai)	3,05

Šaltinis: <http://www.bpd.lt/lt/informacija/busto-kreditu-draudimas.html>

Kaip matyti aukščiau pateiktoje lentelėje, kreditų draudimo įmokos dydis priklauso nuo pradinio įnašo. Kuo jis didesnis, tuo mažesnis draudimo įmokos dydis.

Daugelis bankų suteikia net ir galimybę pasiskolinti ir pačią būsto kredito draudimo įmoką bei gražinti ją kartu su būsto kreditu. Norint apdrausti paimamą būsto kreditą, yra reikalingi šie dokumentai:

- prašymas draudimo sutarčiai sudaryti dokumentai apie pareiškėjo ir jo sutuoktinio gaunamas pajamas;
- įkeičiamo turto vertės nustatymo ataskaita;
- jei kreditas skirtas statyti/ rekonstruoti – leidimas statyti/ rekonstruoti, sąmata ir žemės sklypo nuosavybės/nuomos dokumentai.

Gyventojams draudžiantiems būsto paskolas reikia atitikti tam tikrus BPD keliamus reikalavimus. Draudimo bendrovės reikalavimai yra šie:

- § ne jaunesnis kaip 18 metų amžiaus;
- § LR pilietis arba užsienio valstybės pilietis, turintis LR migracijos tarnybos išduotą galiojantį leidimą nuolat gyventi LR;
- § būsto kredito kartu su palūkanomis ir kitų finansinių įsipareigojimų mėnesio mokėjimai negali viršyti 50 proc. draudėjo šeimos mėnesio pajamų (šis apribojimas netaikomas, jei kiekvienam asmeniui lieka ne mažiau kaip po 1 000 Lt);
- § šeimos nariai privalo gauti reguliarias pajamas;
- § gražinant draudžiamą kreditą kiekvienam šeimos nariui turi likti bendrovės nustatyta lėšų suma pragyvenimui. [12]

Taip Vyriausybė įstatymais ir UAB „Būsto paskolų draudimas“ įsteigimu užtikrino sąlygas daugeliui žmonių gauti būsto kreditą. Tokiomis priemonėmis buvo padaryta pradžia būsto paskolų rinkos augimui, paskolų teikimo tvarkos liberalizavimui, savivaldybėse sudaromų eilių atsisakymui ir galimybių kiekvienam norinčiam ir atitinkančiam lengvatinių paskolų teikimo sąlygas sudarymui kreiptis į banką dėl paskolų būstui gavimo.

Valstybės įsteigta bendrovė „Būsto paskolų draudimas“ (BPD), apdraudusi maždaug penktadalį visų Lietuvoje išduotų būsto paskolų, sunkumų turintiems klientams siūlo išeitį – įmokas už jų būsto paskolą. Iki šiol Lietuvoje nebuvo jokių garantijų pajamų netekusiems bankų skolininkams. Tiesa, šia paslauga gali pasinaudoti tik tie, kurie savo būsto paskolą apdraudė BPD.

Pasak BPD vadovės Gitanos Griškėnienės (2009), yra pastebėta tendencija, kad nedarbo lygis labai didėja, todėl atsiranda vis daugiau nemokių klientų. BPD už klientą moka visas būsto paskolos įmokas nuo kelių mėnesių iki vienerių metų. Jos teigimu, kas savaitę sulaukiama daugiau nei dešimt klientų, norinčių pasinaudoti šia paslauga. Dažniausiai žmonės prašo už juos paskolą mokėti iki pusės metų. Vėliau, kai klientas jau tampa mokus, jis pats ima vėl mokėti bankui.

1. 9. 2. Fizinį asmenų vartojamųjų paskolų draudimas

Ekonomikos augimo laikotarpiu, t. y. 2007-2008 m. banko klientai, imantys vartojamąsias paskolas į bankų siūlymus apdrausti vartojamojo kredito įmokas, reagavo labai skeptiškai. Tačiau, prasidėjus ekonomikos nuosmukiui, klientų požiūris į draudimą pasikeitė. Viena pagrindinių to priežasčių - sunkėjanti ekonomikos padėtis, padidino fizinių asmenų susidomėjimą vartojamojo kredito apdraudimu. Gyventojai, netekę darbo ir pragyvenimo šaltinio bei turintys skolų bankams, 2009 m. vis labiau pradėjo domėtis galimybe apdrausti kreditus, nes apdraustajam netekus darbo ar susirgus, vartojamojo kredito įmokas vietoj kliento padengtų draudimas. Tokio draudimo paklausa itin išaugo 2009 m. pradėjus ženkliai didėti nedarbo lygio. Praradę pagrindinį pajamų šaltinį

žmonės, turintys tiek būsto, tiek vartojamąsias paskolas, negali atsiskaityti su bankais. Todėl vien 2009 metų sausio mėn. asmenų, apsidraudusių vartojamojo kredito įmokas, skaičius išaugo 36 proc., o vasario mėn. - net 48 procentais.

Šiuo metu minimalus apdraustas vartojamasis kreditas - 3 tūkst. litų, maksimalus - daugiau nei 32 tūkst. litų. Apie draudimą dabar vis dažniau pagalvoja net nedideles sumas besiskolinantys klientai. [48]

Vartojimo kreditą su draudimu gali rinktis visi vartojimo kredito gavėjai. Kiekvienas bankas siūlo vartojimo kreditą su skirtingais draudimo partneriais, tai priklauso nuo to su kuriomis draudimo kompanijomis jie yra sudarę sutartis (pvz. vartojimo kreditą su draudimo apsauga AB PAREX bankas siūlo kartu su draudimo paslaugos partneriu UAB „PZU Lietuva gyvybės draudimas“, priklausančia vienai iš pirmaujančių Rytų ir Vidurio Europos draudimo grupei PZU; „General Financing“ vartojimo kreditų draudimą užtikrina dvi tarptautinės draudimo kompanijos: Europos bendrovė „Compensa Life Insurance SE“; Akcinė gyvybės draudimo bendrovė „SOGECAP“ (priklausanti „Societe Generale“ banko grupei, taip pat kaip ir „General Financing“)).

Gyvybės draudimas yra skirtas vartojimo kreditų gavėjams. Tai garantija, kad nelaimės atveju visa likusi vartojimo kredito suma bus padengta, o tai reiškia, kad fiziniui asmeniui neiškils nemokumo problemų.

Yra išskiriami šie vartojimo kredito su draudimo apsauga privalumai:

- **saugu** – draudimas apsaugo apdraustojo šeimos narius nuo išsipareigojimų, susijusių su kredito padengimu. Pasirinkus gyvybės draudimą mirties arba darbingumo netekimo atveju vartojimo kredito dalį arba visą negrąžintą kredito sumą (dalis išmokama tuo atveju, jei likęs darbingumas yra mažesnis nei 25 proc., kitais atvejais dengiamas visas kredito likutis) grąžins draudimo bendrovė;
- **naudinga** – atsitikus draudimui įvykiui, likusį grąžinti vartojimo kreditą padengia draudimo įmonė;
- **greita** – draudimas įforminamas kartu su vartojimo kreditu;
- **patogu** – vienkartinė draudimo įmoka, kuri gali būti išskaičiuojama iš kredito sumos;
- **paprasta** – supaprastinta apdraustojo anketa, nereikalaujama sveikatos patikrinimo, jeigu pakanka informacijos įvertinti kliento riziką;
- **ramu** – draudimas galioja visą kredito sutarties laikotarpį, iki bus grąžintas kreditas.

Fizinių asmenų, paimto vartojamojo kredito įmokų draudimo kaina priklauso nuo kredito termino (pvz. draudžiant 5 metams paimtą 10 tūkst. litų kreditą, mėnesinė įmoka padidėtų apie 12 litų, 4 metams tokį pat kreditą - apie 4,5 lito). 5 lentelėje pateikiama kiek apytiksliai kainuos gyvybės draudimo apsauga fiziniui asmeniui, nusprendusiam apdrausti vartojamąjį kreditą.

Akivaizdžiai matyti, kad kiek didesnės mėnesinės išlaidos, susijusios su vartojamojo kredito gražinimu, užtikrina fizinio asmens nemokumo problemų išvengimą.

5 lentelė. Gyvybės draudimo apsaugos kaina, Lt

Vartojimo kredito laikotarpis, 5 metai	Vartojimo kredito suma, Lt		
	5 000	10 000	20 000
Orientacinė vartojimo kredito mėnesio įmoka* (Lt)	160	320	650
Perskaičiuota draudimo įmoka per dieną (Lt)	0,1	0,2	0,4

*įmokos dydis priklauso nuo vartojimo kredito sumos, laikotarpio ir palūkanų dydžio

Šaltinis: sudaryta darbo autorių

Norint gauti vartojimo kreditą su draudimo apsauga fiziniui asmeniui jokių papildomų dokumentų bankui pateikti nereikia. Be to, jeigu namų ūkiai neturi savo lėšų draudimo įmokai, kad ją sumokėti jie gali panaudoti dalį vartojimo kredito lėšų. [48]

Vartojimo kredito draudimas apsaugo fizinį asmenį, paėmusį vartojamąjį kreditą, nuo išpareigojimų, susijusių su kredito padengimu, kurie gali kilti:

- įgavus nuolatinę dalinę negalią dėl ligos arba nelaimingo atsitikimo;
- gydantis stacionare draudimo apsaugos galiojimo laikotarpiu ne trumpiau kaip 30 dienų;
- laikinai nedirbant dėl ligos arba nelaimingo atsitikimo (ne trumpiau nei 60 dienų iš eilės negalint atvykti į darbą);
- mirties atveju (ne vyresnio nei 70 metų asmens).

Jei asmeniui paėmusiam vartojamąjį kreditą, atsitinka viena iš aukščiau išvardintų situacijų, tuomet draudimas išmoka išmoką ne vėliau kaip per 5 darbo dienas nuo visų reikalingų žalai nustatyti dokumentų gavimo dienos; išmoka lygi visų po įvykio priklausančių mokėti nepradelstų įmokų gražinimo dalių sumai.

Vartojamojo kredito įmokų draudimu apsidraudusiems klientams priverstinai netekus darbo ar sunkiai susirgus, draudimo bendrovė toliau už juos moka kredito įmokas, t. y. gražinamo kredito dalį ir palūkanas. Tai reiškia, kad fiziniui asmeniui niekada neiškils nemokumo problemų. Vieno draudžiamojo įvykio metu gali būti padengiama net 12 kredito įmokų, tad klientas turi laiko susirasti darbą ir išsaugo gerą savo kredito istoriją. Taigi šiuo ekonomikos nuosmukio metu, vartojamosios paskolos įmokos draudimas ypač reikalingas ir naudingas.

1. 10. Lietuvos gyventojų nemokumo pasekmės

Nagrinėjant priemonių, taikomų skolų išieškojimui, spektrą, bei siekiant įvertinti Lietuvos gyventojų nemokumo mastą ir galimas pasekmes, verta atkreipti dėmesį į teisės aktų nuostatas, kurios vienaip ar kitaip gali ginti ir nemokių fizinių asmenų interesus.

Tokiu atveju yra reikšmingi keletas Lietuvos Respublikos reglamentuotų teisės aktų, kaip pavyzdžiui Civilinio proceso kodekso 663 straipsnis [44]. Šio kodekso pirmasis straipsnis nurodo, kad finansinius įsipareigojimus iš skolininko turto galima išieškoti tik tokiu atveju, jei pinigų suma, kurią asmuo yra skolingas, negali būti gražinta per pusę metų išskaitant iš skolininko darbo užmokesčio, socialinių išmokų, tokių kaip stipendijos, pensijos ar panašiai. Tuo tarpu to pačio kodekso trečiasis straipsnis nurodo, kad iš skolininko turto galima padengti finansinius įsipareigojimus tik tokiu atveju, kuomet išieškoma suma sudaro daugiau kaip tris tūkstančius litų.

Lietuvos Respublikos gyventojas, išieškant skolos sumą, yra apsaugotas dar keletu atvejų, kuomet iš kai kurio jo turto negali būti išieškoma skola. Išieškoma suma negali būti nukreipta į būtinus drabužius, namų apyvokos reikmenis, būtinus baldus, ir į vaikų reikmenis. Taip pat negalima išskaityti išieškomos sumos jei skolininko mėnesinė alga neviršija minimaliausio darbo užmokesčio.

Siekiant apsaugoti asmenų, kurie yra išskolinę interesus, Civilinio proceso kodekso 739 straipsnis nurodo skolininkų piniginius šaltinius, iš kurių negali būti nuskaitomos išieškomos sumos. Piniginės sumos, iš kurių anstolis negali išieškoti skolos, yra:

- Kompensacinės išmokos už darbuotojo darbo įrankių nusidėvėjimą;
- Komandiruotės pinigai ir pan;
- Motinystės (tėvystės) pašalpa;
- Pašalpa šeimoms, auginančioms nepilnamečius vaikus;
- Socialinė pašalpa ir pan.

Taip pat iš skolininko nėra leidžiama nuskaityti didesnius nei leidžiama sumos dydžius iš darbo užmokesčio ar kito finansinio šaltinio. Šie taip pat yra nustatyti Civilinio proceso kodekso straipsniais ir pagal atitinkamą atvejį yra nustatomi skirtingos bazinės socialinės išmokos dydžiai.

Siekiant išvegti Lietuvos gyventojų nemokumo, kreditinės institucijos prieš išduodant paskolą tam tikra prasme apsidraudžia nuo nemokumo rizikos ir apskaičiuoja pajamų dydį, kuris namų ūkiams turėtų likti po paskolos ir pajamų atskaičiavimo. 2006 metais bankai suteikdavo paskolas tokiu atveju, kuomet vienam šeimos nariui, sumokėjus paskolos dengimo ir palūkanų įmokas, likdavo 500 litų per mėnesį. Tačiau augant pragyvenimo lygiui keitėsi sumos ir jau 2007 metų antroje pusėje ši suma jau turėjo būti ne mažesnė nei 625 litai per mėnesį, o 2008 metų antroje pusėje – daugiau nei 850 litų. Šiuo metu skirtingi bankai yra nustatę skirtingus pajamų likučius vienam šeimos nariui, tačiau vyrauja tendencija, kad mėnesinė kredito įmoka neturi viršyti 40 proc., kartais net 50 proc. grynujų šeimos pajamų.

Tačiau neretai šios pajamų likučių sumos neapsaugo finansinių institucijų nuo gyventojų nemokumo grėsmės, kadangi niekas negali būti užtikrintas dėl stabilios finansinės ateities. Pavyzdžiui, kai kurie namų ūkiai, nėra linkę įvertinti savo finansinių galimybių objektyviai ir

neapgalvoja, jog situacija gali pakisti ir jie nebegalės laiku atsiskaityti su kreditine institucija, o laikui bėgant gali palikti visai nemokūs.

Kitu atžvilgiu galima atkreipti dėmesį su kokiomis pasekmėmis susiduria kreditinės – finansinės institucijos, nes neretais atvejais fizinis asmuo nėra pajėgus įvykdyti savo įsipareigojimų ir gali tapti nemokus net visą savo gyvenimą, kadangi teisės aktai jį tik minimaliai apsaugo. Deja, yra ir tokių asmenų, kurie vengdami atsakomybės už savo finansinę naštą dirba nelegaliai ir nemoka valstybei mokesčių. Tuomet iš jo negalima išieškoti jokių sumų, nes oficialiai jis yra bedarbis. Šiuo metu nors paskolų skaičius po truputį mažėja, tačiau atsigavus ekonomikai šis skaičius ir vėl turėtų pradėti augti, greičiausiai kartu didės ir nemokumo rizika. Jei jos mastai taps gerokai didesni nei yra šiuo metu, yra didelė tikimybė, kad paskolos kaštai naujai išduodamoms paskoloms augs dėl didesnių nemokių klientų skaičiaus.

Siekiant apsaugoti gyventojus, paėmusius paskolas ir susidūrusiais su finansiniais sunkumais, 2009 metais Lietuvos Respublikos Seime buvo svarstoma galimybė atidėti paskolos mokėjimus iki trejų metų. Priėmus tokį įstatymą fiziniai asmenys būtų apsaugoti nuo galimo kreditu įsigyto turto netekimo ir panašių pasekmių tapus nemokiems ir neišgalintiems padengti savo įsipareigojimų per trumpesnę nei pusės metų laikotarpį. Tačiau pažvelgus iš kitos pusės, finansinėms institucijoms atsirastų papildomų kaštų, kuriuos kažkam reikėtų padengti. Tokiu atveju fiziniams asmenims, paėmusiems paskolą, gali pabrangti kreditas, padidės naujų paskolų kaina, arba valstybė turės kompensuoti šiuos nuostolius, kurie galiausiai bus sumokėti iš valstybės biudžeto, tai yra iš mokesčių mokėtojų pinigų. Šis įstatymas šiuo metu palengvintų tik dalies asmenų, susidūrusių su finansiniais sunkumais naštą, nes būtų galima tikėtis, jog kreditinės institucijos griežtins naujų paskolų sąlygas, didins bankinių paslaugų kainas, kels palūkanų normas ir pan.

Taip pat atsirastų problemų ir su kitais kreditoriais, nei bankai. Pavyzdžiui, kreditoriai, kuriems gyventojai yra skolingi už komunalines paslaugas, galėtų didinti paslaugų kainas ir tai turėtų didelės įtakos reguliuojamoms kainoms. Laisvos ekonomikos rinkos atveju kreditų kainos, padidėjus nemokumo grėsmei, galėtų ir nepakilti dėl didelės konkurencijos rinkoje. Tuo tarpu reguliuojamų paslaugų kainas, pavyzdžiui, elektros tiekimo, būtų galima pakelti dėl padidėjusių sąnaudų bei nuostolių ir netgi neįsiskolinę vartotojai privalėtų mokėti daugiau už komunalines paslaugas.

Kitas taip pat svarstytinas klausimas Lietuvos Respublikos Seime yra fizinių asmenų bankroto įstatymas, kuris jau galioja daugelyje Europos Sąjungos valstybių. Stiprėjanti konkurencija ir auganti rizika ypač padidina šalies gyventojų, užsiimančių verslu, nemokumo padidėjimą. Šis įstatymas šiek tiek sulygintų fizinių bei privačių asmenų teises vykdant ekonominę veiklą. Tam kad, suteikti šiems fiziniams asmenims tam tikrą teisinę apsaugą ir socialines garantijas, smulkaus ir vidutinio verslo bei ūkininkų organizacijos teikia pasiūlymus Valstybinėms institucijoms dėl verslo sąlygų gerinimo ir rizikos amortizavimo. Šiuo metu fiziniai asmenys užsiimantys individualia

veikla, ūkininkai bei paprasti vartotojai neturi galimybės bankrotuoti ir jiems tenka grąžinti skolas iki gyvos galvos ir tai tampa didele našta visam likusiam gyvenimui. Šio įstatymo priėmimas gali atnešti didelių nesklandumų dėl galimo sukčiavimo, nes kolkas įstatyme trūksta kelių esminių nuostatų, kurios padėtų apsisaugoti nuo galimos rizikos.

Šiuo įstatymu Lietuvos gyventojai gali pasinaudoti. Kai kurie asmenys gali perrašyti turtą kito asmens vardu, likti tik su skolomis ir tik tuomet vykdyti bankroto procedūrą, tokiu atveju fizinis asmuo patiria minimalią riziką išsisukinėdamas nuo atsakomybės. Pasak S. Kropo, atsiradus fizinių asmenų bankroto tikimybei, išaugtų bankų nuostoliai, mažėtų kapitalas, o skolinimąsi apsunkintų didesnė jo kaina ir griežtesnės sąlygos. [76]

Tačiau žvelgiant į šiuos įstatymus iš Lietuvos smulkaus ir vidutinio verslo atstovų pusės, tai turėtų palengvinti Lietuvos konkurencines sąlygas lyginant su Europos Sąjungos mastu, taip pat sustiprintų fizinių asmenų, užsiimančių ekonomine veikla, pasitikėjimą. Tuo pačiu verslininkams būtų lengviau prisiimti finansinę riziką ir Lietuvos produktai galėtų lengviau konkuruoti už sienos ribų, kartu tai didintų užimtumą ir mažintų nedarbo lygį.

Deja, šiandien fizinių asmenų nemokumo pasekmės vis dar yra gana skaudžios, nes Lietuvos teisės aktai tik dalinai apsaugo šiuos asmenis. Derėtų paminėti, kad visą nemokumo rizikos atsakomybę reikėtų prisiimti ne tik tiems asmenims, kurie turi finansinių įsipareigojimų, tačiau šie klausimai turėtų būti plačiau svarstomi ir valstybiniame lygyje, nes ne visi gyventojai gali objektyviai įvertinti savo galimybes. Todėl šiuo atžvilgiu reikėtų platinti kuo daugiau informacijos apie kreditavimą, individualaus verslo rizikos apskaičiavimą bei galimas nemokumo pasekmes ir kaip jų išvengti.

2. KOMERCINIŲ BANKŲ PASKOLŲ LIETUVOS GYVENTOJAMS RINKA

2.1. Lietuvos gyventojų skolinimosi mastai

Išsamių duomenų apie bendrą Lietuvos gyventojų nemokumo mastą, įvertinant jų nemokumo būklę ir skolų išieškojimą teismo bei ne teismo keliu, nėra. Žemiau yra pateikiama informacija apie Lietuvos gyventojų nemokumą ir skolų išieškojimo eigą pagal atskiras ūkio subjektų, kurių veikla turi tiesioginę įtaką nemokumo mastams ir skolų išieškojimo būklei, grupes:

- § verslo subjektai (prekių, paslaugų pardavimas);
- § žemės ūkio subjektai (ūkininkų veikla);
- § antstoliai;
- § komerciniai bankai ir kitos kreditinės institucijos (finansinių paslaugų teikimas).

Šiame skyriuje nagrinėsime pastarąją grupę. Trumpai aptardami fizinių asmenų nemokumo mastus, susijusius su šalies komercinių bankų veikla, pagrindinį dėmesį kreipsime į duomenis apie bankų išduodamų paskolų apimtį ir su tuo susijusias tendencijas. Tai nagrinėsime dėl pastarųjų priežasčių:

- Komercinių bankų veikla bei su tuo susiję duomenys yra pateikiami viešai ir išsamiai;
- Kitų finansinių paslaugų bendrovių veiklos aspektai ir tendencijos (kreditavimo rizikos vertinimas, kreditavimo apimtys, orientacija į fizinių asmenų kreditavimą) iš esmės panašios į bankinio sektoriaus subjektų veiklą.

Veikiančių šalies komercinių bankų ir užsienio bankų skyrių turtas 2010 m. I ketvirčio pabaigoje sudarė – 82,3 mlrd. Lt. Klientams (privataus sektoriaus fiziniams ir juridiniams asmenims) suteikta paskolų už – 60,1 mlrd.Lt. Pažymėtina, kad ši suma per pirmąjį šių metų ketvirtį sumažėjo 1,5 mlrd. Lt, beveik 2,5 proc. [48]

Siekiant tinkamiau įvertinti skolinimo rizikos lygį bei galimus Lietuvos gyventojų nemokumo mastus ateityje, žemiau pateikiami duomenys apie skolinimosi tendencijas, nurodant besiskolinančiųjų subjektų struktūrą 2009 m. IV ketvirčio pabaigoje (žr. 6 lentelę).

Pagal Lietuvos Statistikos departamento ir Lietuvos banko statistinius duomenis Lietuvoje 2009 metų pabaigoje buvo per 737 tūkstančių skolininkų, iš jų 23,5 tūkst. juridinių asmenų, o likę fiziniai asmenys. Tuo laikotarpiu besiskolinantys Lietuvos gyventojai sudarė beveik 21,5 proc. visų šalies gyventojų. Bendras paskolų likutis sudarė daugiau kaip 63 mlrd. Lt, iš jų kiek daugiau nei 35,4 mlrd. Lt buvo juridinių asmenų paskolos.

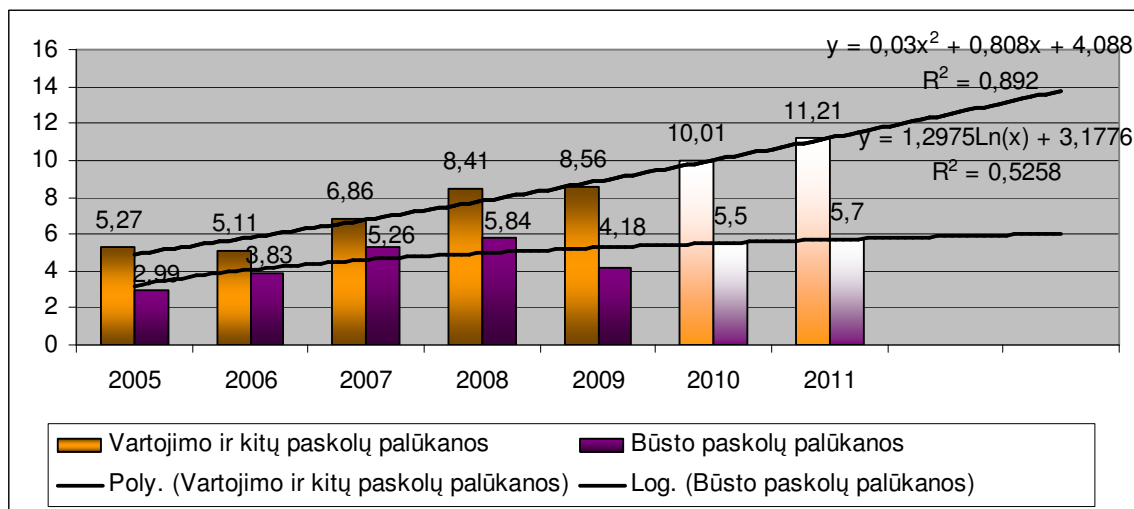
6 lentelė. Komerčių bankų paskolos pagal besiskolinančius subjektus, 2009 m. IV ketvirčio pabaigoje

Besiskolinančių skaičius viso, vnt.	Iš viso skaičiaus:		Paskolų suma (likutis) viso, tūkst. Lt	Iš visos paskolų sumos			
	Fizinių asmenų	Juridinių asmenų		Fizinių asmenų			Juridinių asmenų
				būsto	vartojamosios	kitos	
737 526	714 014	23512	63 602 033	19 747 958	3 289 963	5 135 281	35 428 831

Šaltinis: Sudaryta autorių remiantis Lietuvos banko metinėmis ataskaitomis

Fizinių asmenų paskolos išskirstytos į tris kategorijas: būsto, vartojamąsias ir kitas. Didžiausią jų dalį sudaro būsto paskolos – 19,747 mlrd. Lt. Šios paskirties paskolų suma santykinai yra didesnė dėl nekilnojamojo turto rinkos kainų lyginant su vartojamosiomis ir kitomis paskolomis, tačiau jų sutarčių skaičius yra mažesnis, nes dažniausiai šių paskolų suma neviršija 50 000 Lt.

Sumažėjusią paklausą paskoloms lemia ne tik nepalanki ekonominė situacija, bet ir aukštos paskolų palūkanų normos. Nors pastaraisiais mėnesiais palūkanų normos ir pradėjo po truputį mažėti, tai nepaskatino didesnio aktyvumo paskolų rinkoje, nes komerciniai bankai apsunkino skolinimosi sąlygas. Tačiau palūkanų normos kritimo tendencija turėtų tęstis bent iki 2010 metų pavasario.

1 pav. Vidutinių paskolų litais palūkanų prognozė 2010-2011 metams

Šaltinis: Sudaryta autorių remiantis Lietuvos banko metinėmis ataskaitomis

Per nagrinėjamą 2005 – 2009 metų laikotarpį vartojimo ir kitų paskolų palūkanos išaugo net 62 proc. ir paskutiniaisiais analizuojamais metais viršijo 8,5 proc. Didžiausias vartojimo ir kitų paskolų palūkanų normų teigiamas pokytis buvo užfiksuotas 2007 metais. Būsto paskolų palūkanos per tą patį 2005 – 2009 metų laikotarpį padidėjo beveik 40 proc. Mažesnę palūkanų augimą per šiuos

metus lėmė palūkanų normos kritimas 2009 metais, lyginant su 2008 metais. Būsto paskolų palūkanos tuomet sumažėjo 28 proc.

Perspektyvinė nagrinėjamų kintamųjų analizė parodo, kad vartojimo ir kitų paskolų palūkanos per 2010 m. turėtų padidėti mažiau kaip 2 proc., lyginant su 2009 metais ir siekti 10 proc. ribą. Numatoma, kad palūkanų norma šioms paskoloms augs ir 2011 metais ir sudarys 11,21 proc. Numatoma, kad ir būsto paskolų palūkanos tiek pirmaisiais, tiek antraisiais prognozuojamais metais turėtų augti. Per 2010 metus jos pakiltų iki 5,5 proc., o 2011 m. siektų 5,7 proc. Tarp skirtingos paskirties komercinių bankų paskolų šalies gyventojams palūkanų normų yra didelis atotrūkis, nes vartojimo ir kitos paskolos yra susijusios su didesne kredito rizika, dėl to skolinimosi kaina yra ženkliai didesnė.

1 paveiksle pateiktas determinacijos koeficientas rodo, kad laikas įtakoja vartojamų ir kitų paskolų palūkanų normą ~ 90 proc. Visai priešinga situacija abejais prognozuojamais metais būtų su būsto paskolų palūkanų norma. Tiek 2010, tiek 2011 metais šių paskolų skolinimosi kaina turėtų didėti ir pasiekti 5,7 proc. ribą. Būsto paskolas laiko veiksnys turi reikšmės 53 proc.

Būsto paskolų palūkanų prognozės patikimumą patvirtina gauta vidutinė aproksimacijos paklaida, kuri lygi 16,74 proc. Tuo tarpu vartojimo ir kitų paskolų palūkanų normos vidutinė aproksimacijos paklaida yra 5,89 proc., vadinasi šios 2010-2011 metų numatytos perspektyvos yra pakankamai patikimos.

Tikėtina, kad esamos spartaus komercinių bankų paskolų gyventojams mažėjimo tendencijos išliks ir per 2010 ekonominio sunkmečio metus. Tai galima sieti su pablogėjusiomis bankų skolinimosi sąlygomis. Nors bankai ir mažina palūkanas, tačiau nesiryžta kaip anksčiau finansuoti iki 100% būsto vertės, būsto paskolos atveju. Anksčiau jie suteikdavo paskolą netgi iki 95 % būsto vertės, o apsidraudžiantiems būsto paskolų draudimu – ir iki 100 %. Nuo 2008 metų pabaigos bankai ryžtasi finansuoti tik apie 75–85 % naujo būsto kainos, o įsigyjant senesnę – iki 70 % būsto vertės. Skolininkų (besiskolinančiųjų) mažėja – būsto paskolų rinka per paskutiniuosius tris 2009 metų ir pirmuosius tris 2010 metų mėnesius sumažėjo beveik 4 kartus.

Remiantis Lietuvos banko duomenimis per 2009 metus paskolos privačioms įmonėms sumažėjo 4,8 mlrd.Lt (~12 proc.), o gyventojams atvirkščiai – padidėjo 141 mln.Lt (0,5 proc.). Gyventojams suteiktos paskolos tebelieka vienas iš dinamiškiausių komercinių bankų turto straipsnių ir šiuo metu po nedidelio mažėjimo pradėjo po truputį kilti. Gyventojams teikiamose paskolose dominuoja būsto paskolos, tačiau nemažai suteikiama ir kitos paskirties (daugiausia vartojimo) paskolų gyventojams. Per praėjusius 2009 metus būsto paskolos sumažėjo 35,8 mln. Lt (0,18 proc.), vartojamosios paskolos padidėjo daugiau kaip 258 mln. Lt (8,5 proc.), o kitos paskirties – sumažėjo 80,5 mln. Lt. (~1 proc.). Vadinasi bendrą komercinių bankų paskolų Lietuvos gyventojams portfelio augimą nulėmė vartojamųjų paskolų teigiami pokyčiai, kurie atsverė būsto ir kitų paskolų mažėjimą.

Akivaizdu, kad esant dideliam gyventojų skaičiui, paėmusių paskolas iš Lietuvos bankų šiuo ekonominio nuosmukio laikotarpiu, tiesiog proporcingai yra didesnis tiek nemokių fizinių asmenų skaičius, tiek nemokumo mastai pinigine išraiška. Toks teiginys galėtų būti grindžiamas tuo, kad ir tarp fizinių asmenų ir tarp verslo subjektų yra tam tikras procentas skolininkų, kurie dėl vienos ar kitos priežasties neišgali ar sukčiaudami nenori grąžinti skolų.

Tam tikrą galimą šalies gyventojų nemokumo padidėjimą galima būtų sieti su ateityje numatomu paskolų brangimu. Nuo 2009 metų pabaigos paskolų šalies gyventojams palūkanos ženkliai nukrito, tačiau nereikėtų tikėtis, kad tai truks ilgą laiką. Pastaruoju metu didėjant pasitikėjimui šalies nacionaline valiuta, Lietuvos gyventojai grąžino į bankus anksčiau atsiimtus indėlius. Tai dar labiau padidino litų pasiūlą, kuomet jų paklausa tarpbankinėje rinkoje nepadidėjo. Atsiradus pirmiesiems pasaulinės finansų krizės eliminavimo požymiams, bankai pradėjo mažinti paskolų kainą, esant mažesnei kredito rizikai. Dėl šių priežasčių galima daryti prielaidą, jog palūkanų kritimas truks dar tik keletą mėnesių. Vėliau palūkanos turėtų stabilizuotis ir galimas atvejis, jog vėl pradės kilti, tačiau manoma, kad nebeturėtų pasiekti tokio kaip 2008 m. pabaigos – 2009 m. pradžios metų lygio. Tačiau kuriam laikui esanti mažesnė palūkanų norma litais gali padėti stabilizuoti augantį nemokių klientų procentą.

Nagrinėjant galimas gyventojų, ypač imančių paskolas namų statybai, pirkimui ar nekilnojamojo turto įsigijimui (kaip tam tikrai investicijai), nemokumo padidėjimo tendencijas reikėtų atsižvelgti didelę galimą riziką nekilnojamojo turto versle (turto pirkimas, statyba ir pan.). Atskiruose Lietuvos rajonuose ar atskirose tokio turto rūšyse, nekilnojamojo turto kainos vis dar yra pernelyg aukštos, nes šio turto savininkai turėdami laisvų piniginių lėšų nepageidauja parduoti nekilnojamo turto dabartinėmis rinkos kainomis. Tačiau pastaruoju metu daugelis nekilnojamojo turto objektų yra parduodami beveik trečdaliu ar perpus žemesnėmis kainomis, lyginant su 2005 metų kainų lygiu. Nors kainų lygis ir krenta, yra tikėtina, kad nekilnojamojo turto paklausa dar ir 2010 metais, bei kitų metų pradžioje išliks sąlyginai maža.

Siekiant toliau didinti bankų veiklos efektyvumą, minimizuoti skolinimo riziką bei skatinti bankus tinkamiau vertinti klientų mokumą būtina vadovautis Lietuvos banko valdybos nutarimu naujai patvirtintais minimalaus paskolų vertinimo reikalavimais [48]. Vieni iš pagrindinių kriterijų vertinant galimą nemokumo riziką išvardinti žemiau:

- reikšmingi skolininko finansiniai sunkumai;
- paskolos sutarties pažeidimas (periodinių paskolos įmokų (paskolos dalies ar palūkanų) nemokėjimas);
- skolininkui suteiktos lėšos naudojamos ne pagal tą paskirtį, kuri numatyta paskolos sutartyje ir t.t.

Lietuvos banko, kaip finansų įstaigų veiklos priežiūros institucijos, darbas leidžia teigti, kad Lietuvoje neturėtų pasikartoti 1995-1996 m. bankų krizės padariniai, turėję ypač skaudžias pasekmes to laikotarpio fizinių ir juridinių asmenų mokumo situacijai.

2. 2. Šalies gyventojų neveiksnių paskolų dalis komercinių bankų paskolų portfelyje

Kredito rizika yra pirminis bankų rizikos šaltinis. Bankų paskolos nefinansinėms įmonėms ir šalies gyventojams sudaro nemažą dalį jų turto, todėl tai turi daug įtakos kreditinėms institucijoms. Lietuvos komercinių bankų vertinimo ir specialiųjų atidėjinių (nuvertėjimo nuostolių) nustatymo principai yra paremti skolininkų finansine būkle ir gebėjimais gražinti skolą. Būtent dėl to, vertinant gyventojų paskolų portfelio kokybę, yra pasitelkiami tokie rodikliai kaip neveiksnių paskolų ar specialiųjų atidėjinių dalis, lyginant su visu komercinių bankų paskolų portfeliu.

Neveiksnių paskolų dalis visame paskolų portfelyje parodo, komercinių bankų klientų gebėjimus vykdyti savo finansinius įsipareigojimus kreditinei institucijai. Vertinant neveiksnius Lietuvos gyventojų paskolas 2005 – 2009 metų laikotarpiu, galima atkreipti dėmesį į padidėjusį, vėluojančių atlikti periodinius mokėjimus, namų ūkių skaičių (žr. 7 lentelę). Tačiau paskolų namų ūkiams kokybė yra šiek tiek geresnė negu bendras bankų paskolų portfelio vidurkis. 2005 – 2007 metais paskolų būstui įsigyti, kurių periodiniai mokėjimai buvo uždelsti ilgiau kaip 60 dienų, dalis buvo daugmaž pastovi ir svyravo 0,5 – 0,62 procento. Šiais metais gerai paskolų būstui įsigyti kokybei daug įtakos turėjo tiek griežtesni reikalavimai besiskolinantiems, tiek palyginti didesnė tokių skolininkų atsakomybė dėl galimo būsto praradimo nevykdant finansinių įsipareigojimų komerciniam bankui. Taip pat gerus namų ūkių mokumo rezultatus lėmė tai, kad neišgalint apmokėti paskolos įmokų, daugumai skolininkų būdavo naudingiau parduoti nekilnojamąjį turtą nei laukti, kol jį perims bankas.

7 lentelė. Lietuvos gyventojų vėluojančių apmokėti paskolų dalis visame paskolų portfelyje

	2005	2006	2007	2008	2009
Paskolos būstui įsigyti, kurių periodiniai mokėjimai uždelsti ilgiau kaip 60 dienų	0,5	0,6	0,62	2,5	3,2
Vartojimo ir kitos paskolos, kurių periodiniai mokėjimai uždelsti ilgiau kaip 60 dienų	0,7	1,2	1,5	1,7	8,8

Šaltinis: Sudaryta darbo autorių remiantis LB finansinėmis ataskaitomis

Deja, lyginant neveiksnių vartojamųjų ir kitų paskolų dalį visame paskolų portfelyje negalima teigti, jog jų kokybė 2005 – 2007 metais buvo maždaug stabili kaip ir būsto paskolų. Per šiuos nagrinėjamus metus neveiksnių vartojamųjų ir kitų paskolų dalis padidėjo daugiau kaip dvigubai ir 2007 metais sudarė 1,5 proc. Esminės to priežastys buvo skolininkų per daug optimistinis

prisiimamų įsipareigojimų dydžio vertinimas, nepagrįsti lūkesčiai dėl ateities pajamų, išaugusi emigravusių ir negrąžinusių paskolų asmenų apimtis.

2008 metais Lietuvos ūkiui pereinant į lėtėjimo fazę šalies komercinių bankų paskolų portfelių kokybės jautrumas ekonomikos raidos pokyčiams išaugo. Todėl tai lėmė didėjančią bankų priimtą riziką ir paskolų nuostolius. Jau nuo 2008 metų pradžios namų ūkių paskolų būstui įsigyti kokybė pradėjo blogėti ir siekė 2,5 proc. visų skolininkų ir per nagrinėjamus tris metus, nuo 2005 metų, padidėjo net penkis kartus. Santykinai prastesnei paskolų kokybei darė įtaką mažėjantis darbo užmokestis, augantys infliacijos tempai ir aukštos nekilnojamojo turto kainos.

Palyginti su būsto paskolomis, vartojimo ir kitų paskolų kokybė buvo šiek tiek geresnė ir 2008 metais neveiksnių paskolų dalis sudarė 1,7 proc. Dažniausiai šių paskolų rizika yra kompensuojama aukštesnėmis palūkanų normomis. Vartojimo ir kitų paskolų rizika apskritai vertinama kaip didesnė, nes jų grąžinimas paprastai nėra užtikrinamas užstatytu turtu ir vienintelis grąžinimo šaltinis yra šalies gyventojų gaunamos pajamos. Lietuvos komercinių bankų vertinimu toleruotinas vėluojamų grąžinti vartojimo ir kitų paskolų santykis su visomis vartojimo ir kitomis paskolomis neturėtų viršyti 2,3 proc. Todėl pastaraisiais metais vartojimo ir kitų paskolų kokybė vertinama kaip pakankamai gera.

2007 metų pabaigoje pasirodę pirmieji kredito ciklo pasikeitimo požymiai tęsėsi ir 2009 metais, kas turėjo įtakos bankų paskolų prastai portfelio kokybei. 2008 metų antroje pusėje, išibėgėjant ekonomikos nuosmukiui ir nekilnojamojo turto rinkos sąstingiumi, šalies gyventojai susidūrė su finansiniais sunkumais. Atsižvelgdami į gyventojų prastėjančią finansinę padėtį bei ateities lūkesčius, šalies bankai pradėjo konservatyviau vertinti namų ūkių paskolų portfelius. 2009 metais neveiksnių būsto paskolų dalis išaugo beveik trečdaliu (28 proc.) ir sudarė 3,2 proc. Tačiau lyginant su bendra bankų paskolų portfelių kokybe, būsto paskolų kokybė buvo net 2,5 karto geresnė. Tai lėmė didesnė gyventojų atsakomybė prieš komercinius bankus, lyginant su Lietuvos įmonėmis.

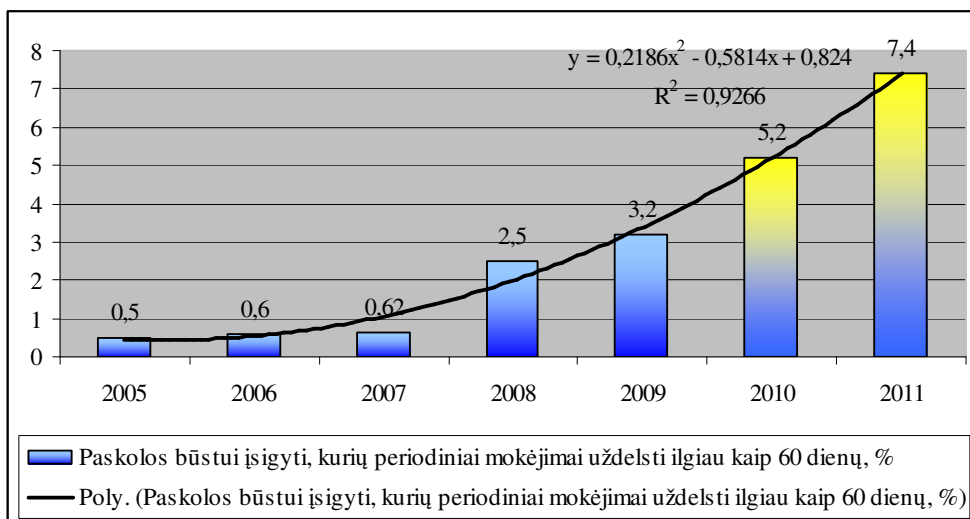
Tuo tarpu vartojimo ir kitų paskolų kokybė labai pablogėjo. 2009 metais, lyginant su 2008 metais, neveiksnių paskolų dalis padidėjo daugiau kaip 5 kartus ir sudarė 8,8 proc. Šis skaičius viršijo toleruotiną šios paskirties paskolų dalį bendrame vartojimo ir kitų paskolų portfelyje. Neveiksnių paskolų dalies padidėjimą iš esmės paveikė išaugęs nedarbo lygio augimas ir darbo užmokesčio mažėjimas.

Visos neveiksnių paskolos, kurios nėra padengtos užstatytu turtu, yra nurašomos į komercinių bankų nuostolius, kas lemia bankų veiklos pelningumą. Didelę įtaką bankų nuostolių augimui daro nekilnojamojo turto vertės kritimas. Atsižvelgiant į sulėtėjusios Lietuvos ekonomikos tendencijas, tampa ypatingai svarbu, kad šalies bankai didintų kapitalo atsargas, skirtas nuostoliams dėl paskolų vertės sumažėjimo padengti.

Susidariusi nepalanki ekonominė situacija, lėmė nuo 2008 m. ženkliai pradėjusį didėti neveiksnių paskolų dydį. Tam labiausiai įtakos turėjo augantis nedarbo lygis bei mažėjantis darbo užmokestis. Kad įvertintume kaip kis komercinių bankų paskolų būstui išigyti, kurių periodiniai mokėjimai uždelsti ilgiau kaip 60 dienų, dydis ateinančiais metais, apskaičiuosime šių paskolų dydžio prognozes 2010-2011 m.

Lietuvos komercinių bankų neveiksnių būsto paskolų dydžio prognozė yra atliekama naudojant Trendo funkciją (2 pav.). Jei šalies ekonomika nepradės gerėti , 2010-2011 m. vėluojančių paskolų būstui išigyti dydis augs, remiantis Trendo (antro laipsnio parabolės metodo) funkcija, nes pagal apskaičiuotą aproksimacijos paklaidą, šis metodas yra tiksliausias. Tokią prognozę ir patvirtina apskaičiuota vidutinė aproksimacijos paklaida, patenkanti į 20-50% ribas ($\mu_{\text{aprox}} = 22,4\%$), t. y. patenkinamas tikslumas. [16] Tačiau gali įvykti ir taip, kad mūsų prognozuojama situacija gali būti priešinga realiai situacijai, kuri susiklostys per ateinančius metus.

2 paveiksle pateikta paskolų būstui išigyti, kurių periodiniai mokėjimai uždelsti ilgiau kaip 60 dienų, dalis % prognozė 2010-2011 m.

2 pav. 2010-2011 m. Paskolų būstui išigyti, kurių periodiniai mokėjimai uždelsti ilgiau kaip 60 dienų, % prognozė

Šaltinis: Sudaryta darbo autorių remiantis Lietuvos banko finansinio stabilumo apžvalgų duomenimis

Remiantis šio paveikslėlio duomenimis prognozuojamas 2010 metų procentinis paskolų būstui išigyti, kurių periodiniai mokėjimai uždelsti ilgiau kaip 60 dienų, dydis yra 5,20 %, o 2011 metų 7,4 %. Ši reikšmė gaunama į Trendo funkciją įsistačius 6 ir 7, nes prognozuojami 2010 metai yra šeštieji metai nagrinėjamu laikotarpiu, o 2011 - septintieji. Iš 2 paveikslėlio akivaizdžiai matyti, kad ir sekančiais metais procentinis paskolų būstui išigyti, kurių periodiniai mokėjimai uždelsti ilgiau kaip 60 dienų, dydis ženkliai didės.

Determinacijos koeficientas (R^2) parodo kiek procentų y variacijos įtakoja faktorinis kintamasis. Taigi 2009-ųjų metų visi veiksniai, kurie turi įtakos vėluojančioms būsto paskoloms, ji įtakoja 82,33 %. Šį rodiklį įtakojantys veiksniai galėtų būti – mažėjantis BVP ir darbo užmokestis, didėjanti infliacija ir nedarbo lygis.

Tuo tarpu neveiksnių vartojimo ir kitų paskolų, kurių periodiniai mokėjimai uždelsti ilgiau kaip 60 dienų, dydžiui prognozuoti, pasirinkome eksponentinio dinaminės eilutės išlyginimo metodą.

8 lentelė. Paskolų būstui įsigyti, kurių periodiniai mokėjimai uždelsti ilgiau kaip 60 dienų, % prognozė 2010 m.

	2005 m.	2006 m.	2007 m.	2008 m.	2009 m.	2010 m.
Paskolos būstui įsigyti, kurių periodiniai mokėjimai uždelsti ilgiau kaip 60 dienų, %	0,5	0,6	0,62	2,5	3,2	5,89

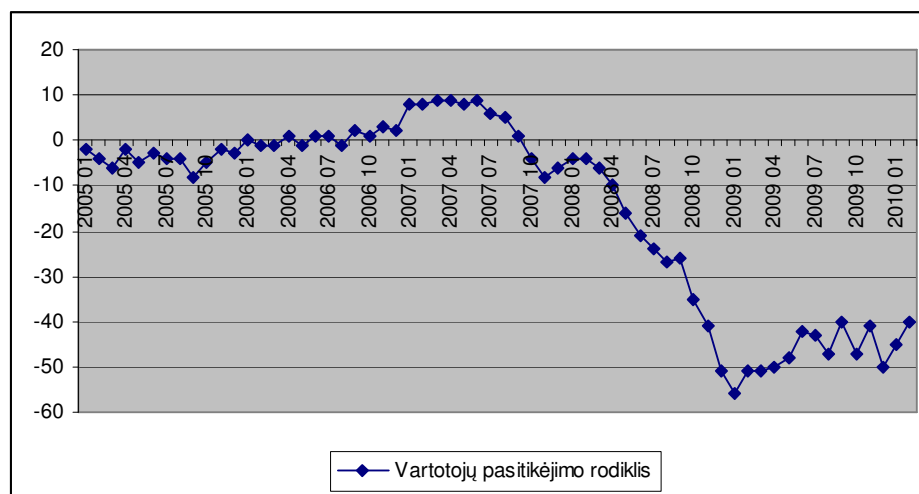
Šaltinis: Sudaryta darbo autorių remiantis Lietuvos banko finansinio stabilumo apžvalgų duomenimis

Pagal šio metodo skaičiavimus, prognozuojamas vartojimo ir kitų paskolų, kurių periodiniai mokėjimai uždelsti ilgiau kaip 60 dienų, dydis padidės ir 2010 m. jis jau bus 5,89%.

Prognozės rodo, kad optimistiškos nuotaikos nenusimato vartojimo ir kitų paskolų turėtojams, nes pagal atliktus skaičiavimus, neveiksnių paskolos 2010 m. turėtų didėti, tai reiškia, kad fiziniai asmenys ir tolia bus nepajėgūs laiku gražinti paimitus vartojamuosius kreditus. Neveiksnių būsto paskolų rinkoje nusimato tokia pat situacija. Pagal atliktas prognozes šių paskolų dydis augs ir 2010-2011 m., tik truputi daugiau nei vartojamosios paskolos. Taip gali būti dėl to, kad būsto paskolos yra ženkliai didesnės nei vartojamosios, todėl šalies gyventojams, paėmusiems šios paskirties paskolas iš komercinių bankų, yra sudėtingiau jas gražinti.

2. 3. Komercinių bankų paskolų Lietuvos gyventojams rinkos apžvalga

Šalies ekonominė padėtis stipriai pablogėjusi 2009 metais ir toliau tęsiasi. Lėčiau didėjančios Lietuvos gyventojų pajamos, augantis nedarbo lygis, kuris prognozuojama 2010 metais gali pasiekti netgi 17 proc. ribą, sumažino vartotojų ateities lūkesčius. Tai puikiai atspindi žemiau pateikta iliustracija.

3 pav. Vartotojų pasitikėjimo rodiklio kaita 2005 01 – 2010 01 m.

Šaltinis: Sudaryta autorių remiantis Lietuvos Statistikos departamento duomenimis

Vartotojų pasitikėjimo rodiklis per nagrinėjamus 2005 – 2010 metus ženkliai svyravo. Tik nuo 2006 metų pabaigos iki 2007 metų trečiojo ketvirčio pabaigos šis rodiklis tokį ilgą laiką tarpą išliko teigiamas. Tuo metu šalies gyventojai buvo nusiteikę optimistiškai dėl savo finansinės padėties. Šiuo laikotarpiu taip pat sparčiai augo ir namų ūkių vartojimas, nes darbo užmokesčio tempai augo, o bedarbių skaičius mažėjo.

Tačiau baigiantis 2007 metams vartotojų nusiteikimas dėl bendros ekonominės situacijos bei finansinės padėties tapo pesimistiškesnis. Vartotojų pasitikėjimo rodiklis sparčiai leidosi žemyn, bet 2010 metų pradžioje stabilizavosi ir per metus pakilo beveik 15 procentinių punktų. Spartų vartotojų pasitikėjimo rodiklio kritimą per 2008 metus daugiausiai lėmė nekilnojamojo turto rinkos pokyčiai, komunalinių paslaugų kainų kilimas, šalies įmonių bankrotų skaičius bei didėjantis nedarbo lygis.

Šis rodiklis yra ypač jautrus ekonominės situacijos pokyčiams, juo taip pat galima vertinti šalies ekonominį stabilumą. Dažniausiai vartotojų pasitikėjimo indeksas kinta anksčiau nei visi kiti ekonominiai rodikliai. Kylant vartotojų pasitikėjimo rodikliui, didėja vartojimas, auga šalies ekonomika ir atvirkščiai, šiam indeksui mažėjant, sulėtėja vartojimas ir prastėja Lietuvos ekonominiai rodikliai.

Komercinių bankų paskolų šalies gyventojams portfelio augimą pastaraisiais metais stabdo komercinių bankų sugriežtintos kreditavimo sąlygos, vis dar pakankamai aukštos paskolų palūkanų normos litais naujai išduodamoms paskoloms ir prasta gyventojų finansinė padėtis. Šie ivardinti faktoriai turi didelės įtakos padidėjusiai šalies gyventojų nemokumo tikimybei.

Pasak SEB Vilniaus banko prezidento patarėjo, finansų analitiko G. Nausėdos (2008m.) mažesnę riziką patiria tie asmenys, paėmę paskolas, kurių finansiniai išsipareigojimai kreditinėms

institucijos nesudaro daugiau kaip 40 % visų pajamų. Tokiu atveju netekus darbo vienam šeimos asmeniui ar susidūrus su kitais finansiniais sunkumais yra didesnė tikimybė išlikti mokiam.

Pagal Lietuvos banko 2009 metais atliktos apklausos rezultatus vidutinė mėnesinė įmoka už paskolą būstui įsigyti yra 1142 Lt. Tuo tarpu pastarųjų metų vidutinės šeimos pajamos per mėnesį sudarė 4540 Lt. Vadinasi, remiantis šiais duomenimis, galima daryti prielaidą, kad šeimų vidutinės mėnesinės įmokos sudaro šiek tiek daugiau kaip 25 proc. visų pajamų. Tai reiškia, kad tenkinant šią sąlygą namų ūkiai nesusiduria su reikšmingesnėmis nemokumo problemomis.

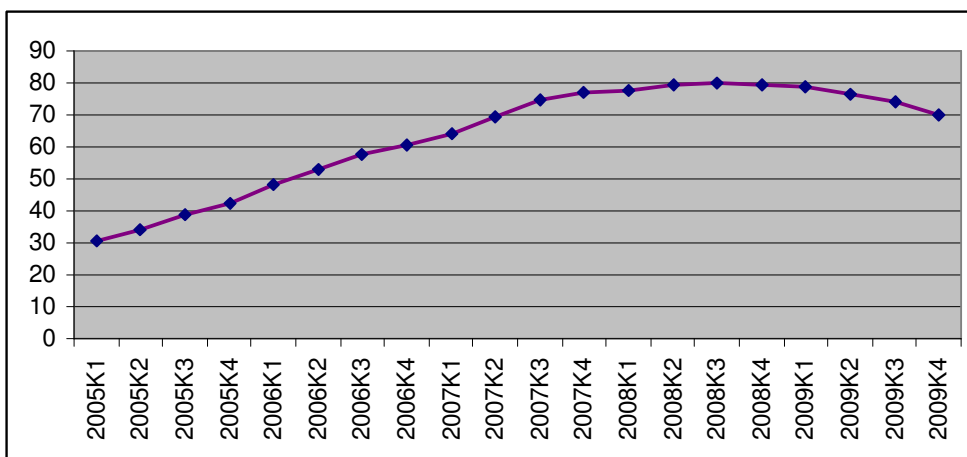
Tačiau, vertinant namų ūkių mokumą netekus darbo, pagal galiojančius Lietuvos Respublikos įstatymus nedarbo išmoka sudaro vos šešis šimtus litų. Deja, ši išmoka dažniausiai nepadengia vidutinės mėnesinės įmokos už paskolą komerciniam bankui. Todėl dėl šios priežasties gyventojams, turintiems finansinių įsipareigojimų, darbo netekimas galėtų sukelti rimtesnių mokumo sutrikimų. Nors galima teigti, kad nedarbo netekimas nėra toks reikšmingas lyginant su paskolų palūkanų normų svyravimais. Taip yra dėl to, kad kylančios palūkanų normos padidina skolos grąžinimo sąnaudas visiems trumpą palūkanų normų fiksavimo laikotarpį pasirinkusiems namų ūkiams, kuomet išaugęs nedarbo lygis paliečia tik kai kuriuos Lietuvos gyventojus, paėmusius paskolas iš komercinių bankų.

2009 metais, lyginant su 2008 metais, išaugo paskolų eurais dalis bendrame paskolų namų ūkiams portfelyje. Tai įtakojo ženkliai mažesnės palūkanos eurais nei litais. Lietuvos namų ūkiai dažniausiai nusistato pradinį palūkanų normų fiksavimo laikotarpį trumpesnę nei vieneri metai. Toks trumpas palūkanų normų fiksavimo laikotarpis lemia greitą namų ūkių reakciją į palūkanų normų pokyčius. Kadangi namų ūkių jautrumas palūkanų normų pokyčiams yra labai didelis, kai kurie gyventojai, paėmę paskolas iš komercinių bankų, pastaraisiais metais buvo linkę keisti paskolų valiutą.

Nagrinėjant pastarųjų metų nekilnojamo turto kainų pokyčius, galima daryti prielaidą, kad nekilnojamojo turto kainų kritimas turi nemažai įtakos didėjant namų ūkių, turinčių būsto paskolas, nemokumo rizikai. Tai daugiausiai liečia kreditines institucijas, kurios patiria nuostolius gyventojams nesugebant grąžinti paskolos. Riziką mažinantis veiksnys yra tai, kad dauguma namų ūkių, paėmusių paskolas, gauna kiek didesnes negu vidutines pajamas. Tačiau užsitęsus ekonominiam nuosmukiui, kredito institucijos gali patirti didesnius nei numatoma nuostolius.

Nagrinėjant Lietuvos bankų paskolų rinką daug įtakos turi namų ūkių finansinis svertas. Namų ūkių finansinis svertas yra skaičiuojamas kaip išskolinimo ir disponuojamųjų pajamų santykis. 2008 metais šis rodiklis sudarė 80 proc. Tačiau antrajame šių metų pusmetyje buvo užfiksuotas nedidelis namų ūkių išskolinimo ir disponuojamųjų pajamų santykio sumažėjimas. Tuo tarpu 2009 metais, mažėjant namų ūkių disponuojamoms pajamoms, namų ūkių išskolinimo rodiklis padidėjo

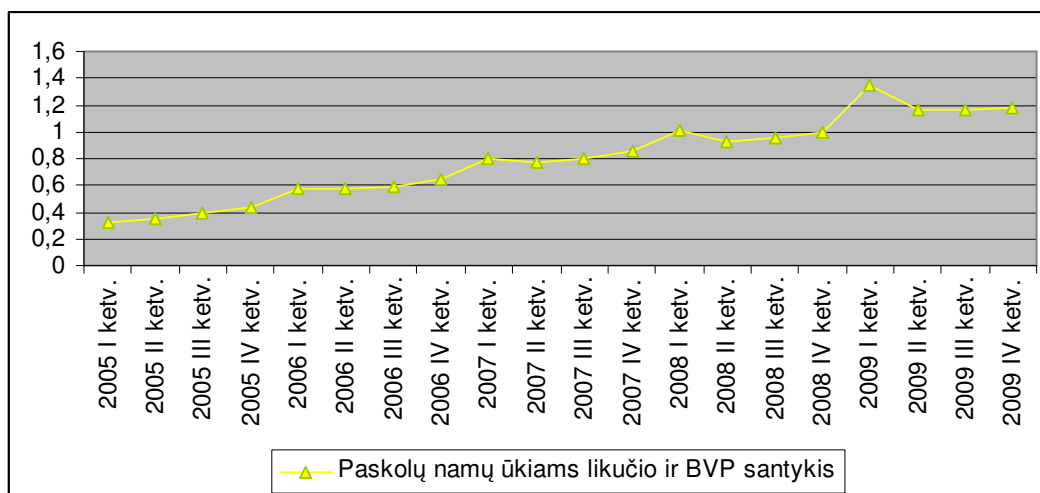
ir šių metų pabaigoje išsiskolinimo ir disponuojamųjų pajamų santykis sumažėjo iki 69 proc. ir pasiekė 2007 metų pirmojo pusmečio ribą.

4 pav. Namų ūkių išsiskolinimo ir disponuojamųjų pajamų santykis

Šaltinis: Sudaryta autorių remiantis Lietuvos banko metinių ataskaitų ir Lietuvos Statistikos departamento duomenimis

Nors lyginant su kitomis Europos Sąjungos šalimis Lietuvos namų ūkių išsiskolinimo rodiklis yra palyginti žemas, tačiau namų ūkių grynojo išsiskolinimo (paskolų ir indėlių skirtumo) ir bendrojo vidaus produkto santykis didėja. Rizika, susijusi su didėjančiu namų ūkių išsiskolinimu, vis dar tebelieka aktuali, nes namų ūkių grynasis išsiskolinimas iki 2008 metų pabaigos mažėjo lėčiau nei BVP (žr. 5 pav.). Paskolų namų ūkiams likučio ir BVP santykis 2009 metų pabaigoje siekė 18 proc. Per 2010 metus šis santykis gali ir nežymiai kisti, nes tiek bendrasis vidaus produktas, tiek namų ūkių išsiskolinimas dėl ekonominio nuosmukio gali mažėti.

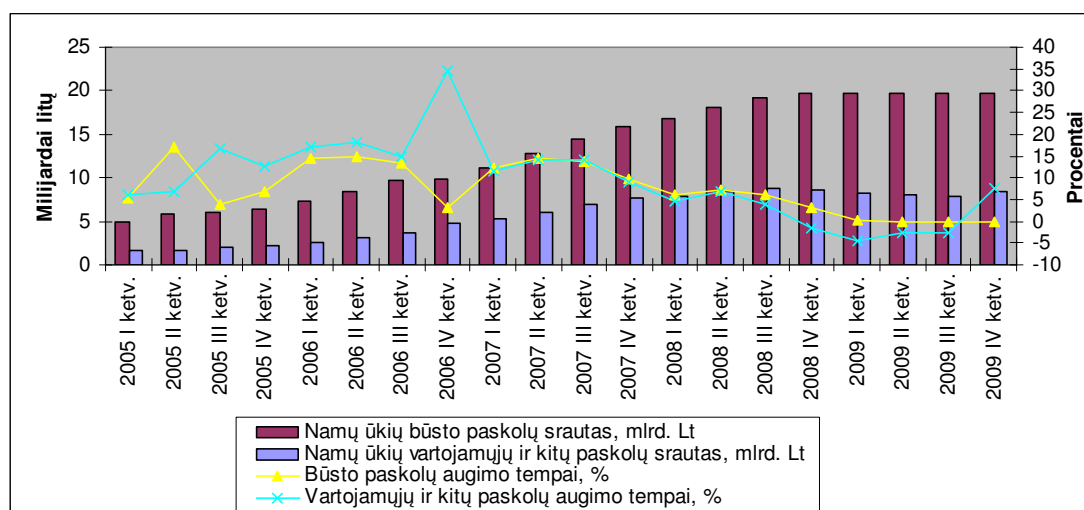

5 pav. Namų ūkių paskolų likučių ir BVP santykis

Šaltinis: Sudaryta autorių remiantis Lietuvos metinių ataskaitų ir Eurostat duomenimis

Didžiausią Lietuvos gyventojų finansinių išpareigojimų dalį sudaro komercinių bankų paskolos, netgi 77 proc. Tačiau 2009 metais, lyginant su 2008 metais, ši dalis sumažėjo apie 18 procentinių punktų. Visą kitą likusią namų ūkių išpareigojimų dalį sudaro namų ūkių skola nefinansinėms įmonėms.

2009 metais būsto paskolą paėmusių namų ūkių dalis sudarė 11,2 proc. visų namų ūkių. Nuo 2005 metų šis rodiklis padidėjo net 86 proc. Nors nuo 2005 metų per penkerius metus asmenų, paėmusių būsto paskolas, dalis augo, manoma, kad per 2010 metus ji turėtų mažėti arba šie tempai turėtų augti mažesniais dydžiais. Tuo tarpu vartojamąsias paskolas yra paėmę beveik 20 proc. Lietuvos gyventojų. Dėl 2010 metų pradžioje sumažėjusių palūkanų normų tiek eurais, tiek nacionaline valiuta šis skaičius gali nežymiai padidėti.

6 pav. Paskolų būstui įsigyti srautas ir augimo tempai

Šaltinis: Sudaryta autorių remiantis Lietuvos banko metinių ataskaitų duomenimis

Nuo 2005 metų augęs būsto paskolų portfelio srautas, 2008 metais pradėjo mažėti, tačiau kaip buvo tikėtasi nepasiekė neigiamų augimo tempų. Per nagrinėjamą laikotarpį didžiausias būsto paskolų srautas buvo užfiksuotas 2009 metais, kuomet šios paskirties išduotos paskolos viršijo 19,7 mlrd. Lt. Tuo tarpu didžiausias augimo tempas buvo užfiksuotas įpusėjus 2005 metams, tuo metu šių paskolų buvo išduota daugiau kaip 16 proc., lyginant su tų pačių metų pradžia. Nagrinėjant paskolų augimo sezoniškumą pastebimas būsto paskolų didėjimas nuo kiekvienų metų pirmojo ketvirčio pabaigos iki trečiojo ketvirčio pradžios. Todėl galima daryti prielaidą, jog būsto paskolų srautas tuo metų laikotarpiu padidėdavo dėl galimo nekilnojamojo turto kainų pakilimo, kuomet šiek tiek išaugdavo būsto paklausa.

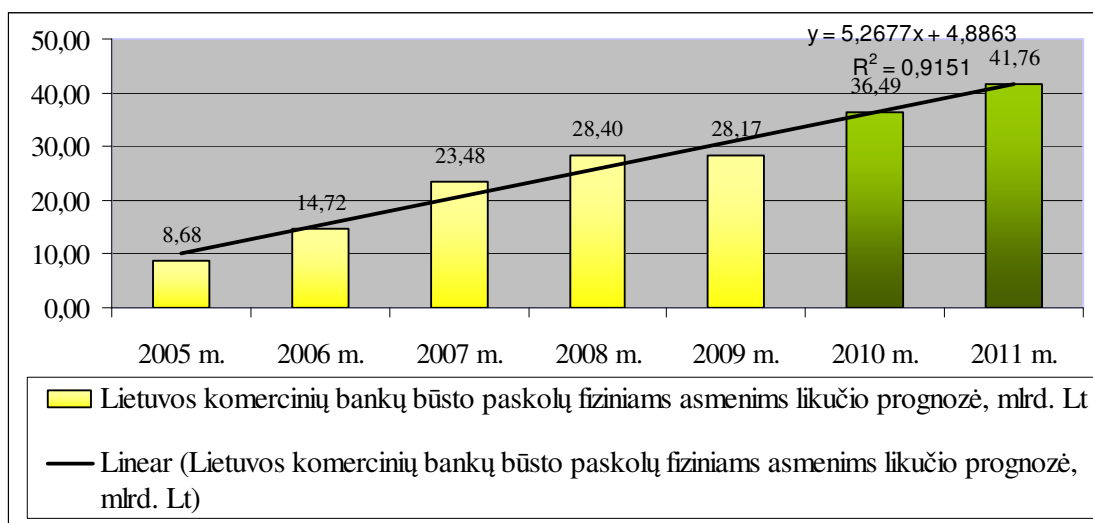
Žvelgiant į vartojamųjų ir kitų paskolų portfelio srauto kitimą galima teigti, jog nuo 2007 metų augimo tempai išliko gan stabilūs ir didelių pokyčių nebuvo pastebėta. Staigus šios paskirties

paskolų augimo šuolis buvo užfiksuotas 2006 metų pabaigoje ir jų augimo tempas tuo metu sudarė beveik 34,5 proc.

Nors tiek būsto, tiek vartojamųjų ir kitų paskolų srautas per 2009 metus ir buvo didžiausias, bet skolininkų skaičius per šiuos metus sumažėjo. Lietuvos gyventojų, paėmusių paskolas, iš komercinių bankų per šiuos metus skaičius sumažėjo 9,37 proc. ir sudarė 714 014. Vadinasi, sumažėjus fizinių asmenų skolininkų skaičiui išaugo paskolų sumos. Tam įtakos galėjo turėti nekilnojamojo turto ir kitų vartojamųjų prekių kainų augimas ir kiti veiksniai.

Kad įvertintume kaip keisis komercinių bankų paskolų, suteiktų fiziniams asmenims, likučiai ateinančiais metais, apskaičiuosime būsto ir vartojimo paskolų likučių prognozes 2010-2011 m..

Komercinių bankų būsto paskolų fiziniams asmenims likučio prognozė yra atliekama naudojant Trendo funkciją (7 pav.). Remiantis šia funkcija 2010-2011 m. komercinių bankų paskolų Lietuvos gyventojams likutis turėtų augti. Tokią prognozę patvirtina apskaičiuota vidutinė aproksimacijos paklaida, patenkanti į 10-20% ribas ($\mu_{\text{aprox}} = 10,5\%$), t. y. geras tikslumas, vos viršijantis leistiną normą – 10%. [16] Nors šie spėjimai yra pagrįsti, tačiau reali situacija gali būti visiškai kitokia. 7 paveiksle pateikta būsto paskolų fiziniams asmenims likučio prognozė, mlrd. Lt 2010-2011 m.

7 pav. 2010-2011 m. Lietuvos komercinių bankų būsto paskolų fiziniams asmenims likučio prognozė, mlrd. Lt

Šaltinis: Sudaryta darbo autorių remiantis Lietuvos bankų asociacijos statistiniais duomenimis

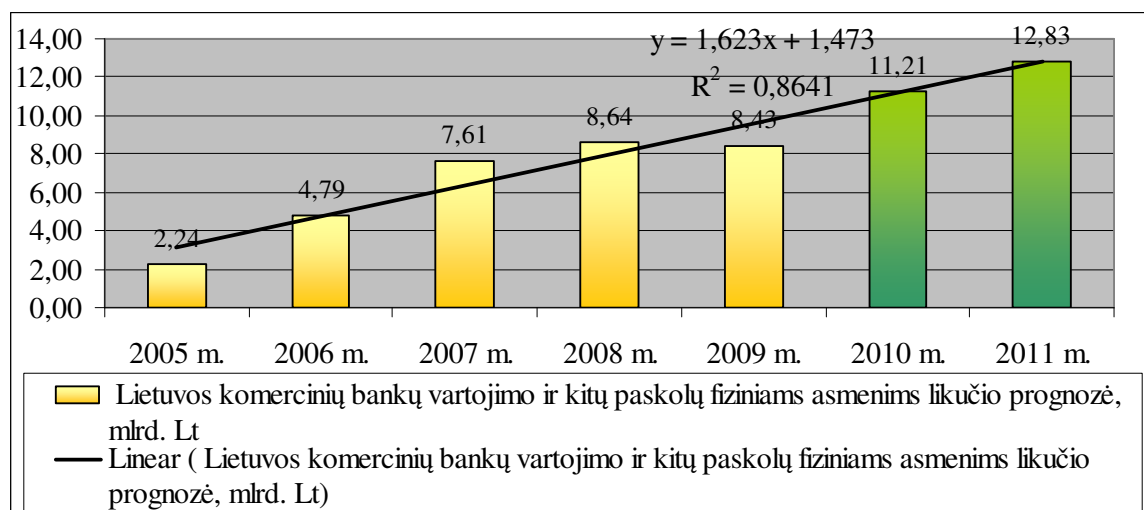
Remiantis šio paveikslėlio duomenimis prognozuojamas 2010 metų būsto paskolų fiziniams asmenims likučio prognozė, yra 36,49 mlrd. Lt, o 2011 metų 41,76 mlrd. Lt. Ši reikšmė gaunama į Trendo funkciją įsistačius 6 ir 7, nes prognozuojami 2010 metai yra šeštieji metai nagrinėjamu laikotarpiu, o 2011 – septintieji. Taigi matome, kad ir sekančiais metais būsto paskolų fiziniams asmenims likutis didės.

Determinacijos koeficientas (R^2) parodo kiek procentų y variacijos įtakoja faktorinis kintamasis. Taigi 2009-ųjų metų visi veiksniai, kurie turi įtakos būsto paskolų šalies gyventojams likučiui, jį įtakoja 91,51 %.

Koreliacijos indeksas (r) parodo ar tarp nagrinėjamų kintamųjų ryšys yra glaudus. Kadangi $r = 0,957$, galime teigti, kad ryšys tarp komercinių bankų suteiktų būsto paskolų fiziniams asmenims likučio ir veiksnių, kurie daro jam įtakos per tuos metus, yra glaudus, nes gautasis koreliacijos indeksas yra labai arti vieneto. Taigi apskaičiavus būsto paskolų likučio prognozę ir koreliacijos indeksą, matome, kad šis rodiklis 2010 m. ir 2011 m. taip pat didės, nes jam didelę įtaką daro tokie veiksniai kaip BVP, nedarbo lygis, infliacija ir darbo užmokestis.

Lietuvos komercinių bankų suteiktų vartojimo ir kitų paskolų Lietuvos gyventojams likučio prognozė yra atliekama taip pat naudojant Trendo funkciją (8 pav.). 2010-2011 m. vartojimo ir kitų paskolų, kaip ir būsto paskolų, likutis didės, remiantis Trendo (tiesės metodo) funkcija. Tokią prognozę patvirtina apskaičiuota vidutinė aproksimacijos paklaida, patenkanti į 10-20% ribas ($\mu_{\text{aprox}} = 15,4\%$), t. y. geras tikslumas [16]. Nors šie spėjimai yra pagrįsti, tačiau prognozuojama vartojimo ir kitų paskolų situacija gali kisti, jeigu darbe nagrinėjami rodikliai – nedarbo lygis, BVP, infliacija ir darbo užmokestis – pakistų teigiama linkme.

8 paveiksle pateikta Lietuvos kredito įstaigų suteiktų vartojimo ir kitų paskolų suteiktų šalies gyventojams likučio prognozė, mlrd. Lt 2010-2011 m.

8 pav. 2010-2011 m. Vartojimo ir kitų paskolų Lietuvos gyventojams likučio prognozė, mlrd. Lt

Šaltinis: Sudaryta darbo autorių remiantis Lietuvos bankų asociacijos statistiniais duomenimis

Remiantis šio paveikslėlio duomenimis prognozuojamas 2010 metų vartojimo ir kitų paskolų Lietuvos gyventojams likutis, yra 11,21 mlrd. Lt, o 2011 metų 12,83 mlrd. Lt. Ši reikšmė gaunama į Trendo funkciją įsistačius 6 ir 7, nes prognozuojami 2010 metai yra šeštieji metai nagrinėjamu

laikotarpiu, o 2011 - septintieji. Taigi matome, kad 2010 metais vartojimo ir kitų paskolų likutis Lietuvos gyventojams sumažės, tačiau 2011 m. vėl pradės didėti.

Determinacijos koeficientas (R^2) parodo kiek procentų y variacijos įtakoja faktorinis kintamasis. Taigi 2009-ųjų metų visi veiksniai, kurie turi įtakos vartojimo ir kitų paskolų Lietuvos gyventojams likučiui, jį įtakoja 86,41 %.

Koreliacijos indeksas (r) parodo ar tarp nagrinėjamų kintamųjų ryšys yra glaudus. Kadangi $r = 0,93$, galime teigti, kad ryšys tarp komercinio banko suteiktų vartojimo ir kitų paskolų Lietuvos gyventojams likučio ir veiksnių, kurie daro jam įtakos per tuos metus, yra glaudus, nes gautasis koreliacijos indeksas yra labai arti vieneto.

Atlikus būsto bei vartojimo ir kitų paskolų likučio prognozes, matyti, kad ateities prognozės nėra optimistiškos. Nagrinėjami Lietuvos komercinių bankų paskolų šalies gyventojams likučiai 2010-2011 m. didės, nes darbe nagrinėjami rodikliai – BVP, infliacija, nedarbo lygis, darbo užmokestis turi jiems didelės reikšmės.

2. 3. 1. Lietuvos komercinių bankų paskolų gyventojams palūkanų normų ir paskolų likučio analizė

Nuosekliai krintančios vidutinės tarpbankinės palūkanų normos litais (VILIBOR) 2010 sausio mėn. pasiekė 2007 metų balandžio mėnesio dydį. 2010 m. pradžioje į prieškrizinį lygį smukusi 6 mėnesių trukmės skolintų pinigų kaina (VILIBOR - 4,77 proc.) kai kuriose paskolų sutartyse jau yra mažesnė už bankų taikomą maržą. Todėl 2010 m., kaip kas pusmetį, vykstantis būsto paskolų kintamųjų palūkanų normų litais perskaičiavimas skolininkų našta ženkliai sumažina. Už skolintus litus būstą įsigiję gyventojai, ilgą laiką gyvenę viltimi, kad pradės VILIBOR mažėti, 2010 metus pradeda optimistiškai - jų skolos jau atpigo.

Bankų ekspertai teigia, jog 2010 m. mažėjančias tarpbankines palūkanų normas lėmė pinigų rinkoje pakilusi litų pasiūla. Tokias tendencijas paskatino 2009 m. rudenį Vyriausybės sėkmingai išplatinta 1,5 mlrd. JAV dolerių vertės obligacijų emisija. Antra priežastis - neabejotinai sustiprėjęs pasitikėjimas nacionalinių valiutų stabilumu visose Baltijos valstybėse. Kadangi esminė paskolų sutarčių dalis susieta su tarpbankinių palūkanų normų pokyčiais, 2009 m. naujų paskolų įmonėms ir namų ūkiams litais vidutinė palūkanų norma pradėjo mažėti. Pavyzdžiui, 2009 m. liepos mėnesį ji buvo 9,05 proc., rugsėjį - 8,39 proc., spalį - 8,05 procento. Bankų analitikai prognozuoja, kad vidutinė paskolų litais palūkanų norma 2010 metais sieks 7,5 procento. 2009 m. ji buvo 8 proc., o 2008 m. - 10 procentų.

Kaip dar vieną VILIBOR mažėjimo priežastį ekspertai nurodo paskutinį 2009 metų ketvirtį padidėjusią indėlių sumą. Ji Lietuvoje dirbančius komercinius bankus papildė maždaug 1,2 mlrd. litų.

Tačiau nelabai matomas bankų maržų sugrįžimas į 2008 metų laikotarpį, kartu su VILIBOR. Šių rodiklių judėjimo kryptys yra priešingos. Banko maržos dydis kiekvienu atveju yra nustatomas individualiai. Šiuo metu jos vis dar peržiūrimos, jei daromas bet koks kredito sutarties pakeitimas. Bankai 2010 metais laikosi ir toliau laikysis atsargios bei konservatyvios skolinimo politikos. Viena to priežasčių - didėjantis probleminių paskolų skaičius, bei neaiškumas darbo rinkoje.

Dėl probleminių paskolų ir nemokių klientų bankai patiria nuostolių. Dalį tokių nuostolių bankai mažina naujomis paskolomis, nustatydami kiek įmanoma didesnes palūkanas. Galutiniam banko maržos dydžiui labai daug įtakos turi paskolų pertvarkymas ir naujos suteikiamos paskolos. Pirmiausia, itin reikšmingas tampa skolininko mokumas - bankai priversti atsižvelgti ne tik į savo norus, bet ir į rizikos vertinimą. Antra, banko maržą dažnai lemia kredituojamo turto ankstesnis finansavimas: jei, pavyzdžiui, būsto statyba buvo finansuojama komercinio banko, asmuo, imantis kreditą iš šio banko, gali tikėtis maksimaliai gerų paskolos sąlygų, taip pat mažesnės maržos.

Kai kurie ekspertai tvirtina, jog sumažėjus paskolų paklausai bankai bus priversti mažinti savo maržas. Paskolų paklausa ir toliau liks maža, jeigu paskolų rinkoje neįvyks esminių pokyčių. Pirmiausia, turi pasikeisti žmonių lūkesčiai, kad būsto kainos daugiau nekris. Antra, turi sumažėti darbo ir pajamų netekimo rizika. Deja, gyventojų artimiausio penkmečio lūkesčiai nėra optimistiniai. Verta pažymėti ir tai, jog dėl sugriežtėjusių kreditavimo sąlygų potencialūs skolininkai nebepildo paraiškų bankams dėl paskolų, viskas baigiasi tik žodine konsultacija su banko darbuotoju. Tai artimiausiu metu naujai besiskolinančiųjų tikrai neturėtų daug atsirasti.

Komercinių bankų klientai, kurie yra pasiskolinę litų su kintama palūkanų norma, turėtų laukti mažėjančių palūkanų normų paskolų rinkoje arba kreiptis į banką ir tartis dėl palūkanų keitimo galimybių. Tačiau skolininkas, panorėjęs pasinaudoti sumažėjusiu VILIBOR dydžiu, priklauso nuo banko valios: nežinia, kaip bankas pakeis kitas jo paskolos sąlygas, o ypač savo maržą. Ši dažniausiai padidinama.

Šalies komerciniai bankai savo klientams, kurie paskolai rinkosi VILIBOR bazę, siūlė tik kintamąsias palūkanų normas, todėl visi, turintys banko paskolas litais, greitai pajuto mažėjančias palūkanas. Jeigu lygintume situaciją 2009 m., kai VILIBOR buvo 9,38 proc., su 2010 m., palūkanos klientams mažėja apie 4,5 procento.

Baltijos šalių regione dominuojantys bankai – „Swedbank“ ir „SEB“ – per 2010 – 2011 m. iš nemokių klientų rengiasi perimti milijardais litų vertinamo turto. Daugiausiai – iš Lietuvos, Latvijos ir Estijos. Pradelsti išsiskolinimai kas mėnesį išauga dešimtimis milijonų litų. Prognozuojama, kad būtent asmenys, o ne įmonės 2010 m. didins bankų nuostolius. Nedarbas, išaugusios elektros kainos, šaltos žiemos turės įtakos žmonių mokumui.

2009 m. Lietuvos bankai paskelbė patyrę didžiausius nuostolius per Nepriklausomos Lietuvos dvidešimtmetį – 3 mlrd. litų. „SEB“ banko rezultatams neigiamus pokyčius labiausiai lėmė verslo

sektorius. Tuo tarpu nekilnojamojo turto ir transporto sektorius mažino „Swedbank“ veiklos efektyvumą.

9 lentelėje yra pateikta komercinių bankų paskolų Lietuvos gyventojams likučiai nominalia verte 2006 – 2009 metais (komercinių bankų paskolų šalies gyventojams likučiai nominalia verte 2006 – 2009 metais pagal apskritis yra pateikta 8 priede).

9 lentelė. Komercinių bankų paskolų Lietuvos gyventojams likučių nominalia verte retrospektyvinė analizė 2005 – 2009 metais

Metai		2005	2006	2007	2008	2009
Komercinių bankų paskolų fiziniams asmenims likutis, tūkst. Lt		8676391	14716763	23480708	28400121	28173202
Vidutinis komercinių bankų paskolų fiziniams asmenims likutis, tūkst. Lt		20689437				
Absoliutinis padidėjimas/ sumažėjimas	Grandininio būdu	-	6040372	8763945	4919413	-226919
	Baziniu būdu	0	6040372	14804317	19723730	19496811
Vidutinis absoliutinis padidėjimas/sumažėjimas		4874202,75				
Didėjimo/mažėjimo tempai, %	Grandininio būdu	-	69,62	59,55	20,95	-0,80
	Baziniu būdu	0	69,62	170,63	227,33	224,71
Vidutinis didėjimo/mažėjimo tempas, %		134,24				
Padidėjimo/sumažėjimo tempai, %	Grandininio būdu	-	69,62	59,55	20,95	-0,80
	Baziniu būdu	0	69,62	170,63	227,33	224,71
Vidutinis padidėjimo/sumažėjimo tempas, %		34,24				

Šaltinis: sudaryta darbo autorių, remiantis Lietuvos bankų asociacijos statistiniais duomenimis

Iš 9 lentelės matome, kad vidutiniškai per 2005 – 2009 metus gyventojų, turinčių paskolas, likutis nominalia verte padidėdavo po 4874202,75 tūkst. Lt. Vidutinis didėjimo tempas per nagrinėjamą laikotarpį sudarė 134,24 %. Taigi galime teigti, kad šalies ekonomikoje užfiksuoti neigiami pokyčiai šioje srityje, bankų suteiktų paskolų Lietuvos gyventojams likutis smarkiai didėjo, nes imti paskolas asmenis įtakojo tuo metu palankios kredito suteikimo sąlygos ir mažos palūkanų normos .

Aukščiau sudarytoje lentelėje matome, jog komercinių bankų paskolų Lietuvos gyventojams likutis turi tendenciją didėti nagrinėjant 2005 – 2009 metų duomenis. 2005 metais bankų suteiktų paskolų fiziniams asmenims likutis sudarė 8676391 tūkst. Lt, o jau 2009 metais siekė 28173202 tūkst. Lt. Taigi per mūsų nagrinėjamus metus paskolų likutis padidėjo 19496811 tūkst. Lt.

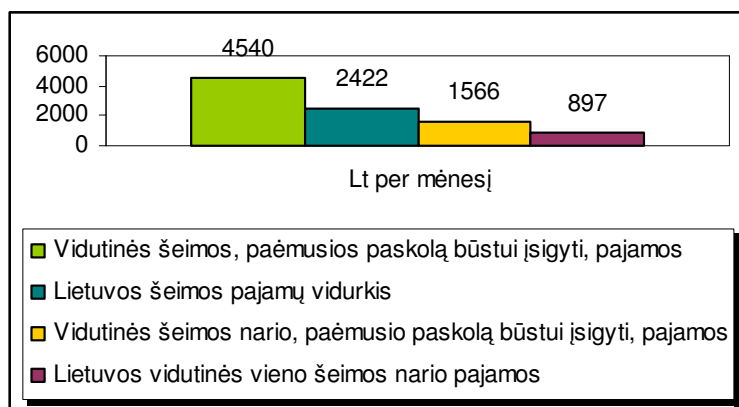
Didžiausias Lietuvos komercinių bankų suteiktų paskolų Lietuvos gyventojams likučio padidėjimas buvo užfiksuotas 2006 metais (lyginant su 2005 m.), kuomet jis sudarė 69,62 % (žr. 6

lentele). Matome, kad lyginant 2005 su 2009 metais bankų suteiktų paskolų fiziniams asmenims likučio padidėjimas sudarė 224,71%. Prastėjantys gyventojų lūkesčiai ir griežtėjančios kreditavimo sąlygos lėmė lėtesnį paskolų portfelio namų ūkiams augimą, o išaugusios palūkanų normos litais ir prastėjanti finansinė būklė didino fizinių asmenų nemokumo riziką. Taigi paskolų likutis ir kitais metais didės jei ir toliau didėjant nedarbo lygiui, infliacijai ir mažėjant šalies bendrajam vidaus produktui ir darbo užmokesčiui.

2. 4. Gyventojų, paėmusių būsto paskolas, pajamų ir būsto paskolos įmokų analizė

Šiandienai paskolas būstui įsigyti yra paėmę kiek daugiau nei dešimtadalis Lietuvos gyventojų (11,2 %). 2009 metus lyginant su 2008 metais, asmenų, paėmusių paskolą būsto įsigijimui, dalis padidėjo 0,9 proc. 2009 metais šis augimo tempas stabilizavosi ir didėjo nebe taip sparčiai nei prieš dvejus metus.

Dažniausiai būsto paskolas ima susituokę ir/ar vaikų turintys asmenys. Vidutinės šeimos, paėmusios paskolą būstui įsigyti, pajamos 2009 metais buvo beveik dvigubai didesnės nei Lietuvos šeimos pajamų vidurkis, t.y. 4540 Lt (žr. 9 pav.). Tuo tarpu vieno šeimos nario, paėmusio paskolą būstui įsigyti, sudarė beveik 1600 Lt. Per 2009 metus, lyginant su praėjusiais metais, paskolas paėmusių namų ūkių pajamos sumažėjo apie 2 %.

9 pav. 2009 m. Lietuvos šeimų pajamų vidurkis

Šaltinis: Sudaryta autorių remiantis Lietuvos banko namų ūkių apklausos duomenimis

Daugiausiai šeimoje, paėmusioje paskolą būsto įsigijimui, uždirbantis asmuo yra tarnautojas arba specialistas, jie sudaro daugiau nei pusę visų namų ūkių, paėmusių paskolas. Maždaug 15 % namų ūkių daugiausiai įnešančių pajamų į šeimą yra darbininkai, taip pat panašų procentą sudaro ir vadovai ir apie 5 % namų ūkių pagrindines pajamas uždirba iš nuosavo verslo.

Dauguma asmenų, paėmusių paskolą būstui įsigyti, yra 25-40 metų amžiaus, ir tik truputį daugiau nei vienas procentas asmenų yra jaunesni nei 20 metų ar vyresni nei 60 metų. Tai galima paaiškinti, jog dažniausiai paimti būsto paskolą yra suinteresuotos jaunos šeimos, turinčios

mažamečių vaikų ir pan. Taip pat galima daryti prielaidą, kad mažesnė vyresnio amžiaus žmonių, imančių būsto paskolas, yra dėl to, kad dar iki Lietuvos Nepriklausomybės atgavimo, kai kurios šeimos gavo lengvatiniu būdu įsigytus butus.

Dauguma paskolų, nuo Lietuvos įstojimo į Europos Sąjungą laikotarpio, buvo paimta 2006-2008 metų laikotarpiu, nors 2008 metais paskolų srautas sumažėjo, nes šalį palietė ekonominis nuosmukis, dėl kurio gyventojų lūkesčiai sumažėjo. Todėl pastaraisiais metais beveik penktadalis namų ūkių, paėmusių paskolą, pakeitė mokėjimo sąlygas. Labiausiai buvo pageidaujama pakeisti paskolos valiutą, paskolos mokėjimo laikotarpį, įmokų skaičiavimo metodą ir palūkanų normų fiksavimo laikotarpį. Pasitaikydavo ir tokių atvejų, kuomet buvo keičiamos net kelios paskolų mokėjimo sąlygos, kurios, manoma, palengvino daugelio šalies gyventojų paskolos mokėjimo našta. 2009 metais paskolų būstui įsigyti augimo tempas ženkliai sumažėjo, nes bankai sugriežtino kreditavimo sąlygas. Taip pat ir 2010 metais buvo keičiamos mokėjimo sąlygos, tame tarpe dažniau pasitaikydavo ir paskolos mokėjimų atidėjimo atvejų.

Vidutinis paskolos būstui įsigyti terminas yra 24 metai. Tikėtina, kad 2010 metais šis terminas turėtų pailgėti naujai įgytoms paskoloms, nes namų ūkiams didesnės įmokos gali tapti didele finansine našta dabartiniu metu. Pastebima tokia tendencija, kad namų ūkiai, uždirbantys daugiau pajamų, linkę skolintis ilgesniam laikotarpiui, nei uždirbantys mažiau.

Dauguma paskolą būstui įsigyti paėmusių gyventojų, kaip svarbiausią skolinimosi priežastį nurodė nuosavo būsto poreikį. Kita ne mažiau svarbi priežastis buvo palankios bankų kreditavimo sąlygos ir optimistinės šeimos pajamų perspektyvos, nes tuo laikotarpiu kuomet buvo paimta daugiausiai paskolų, darbo užmokesčio tempai ženkliai augo. Mažiausiai įtakos, imant paskolą būstui įsigyti, darė nekilnojamojo turto kainų didėjimas ateityje, galimybė pasinaudoti gyventojų pajamų mokesčio lengvata ir kitos priežastys.

Vidutinis paskolos būstui įsigyti dydis Lietuvoje, 2009 metus lyginant su 2008 metais, sumažėjo 30 000 Lt ir buvo beveik 145 000 Lt. Didžiausias paskolas yra paėmę asmenys gyvenantys Vilniuje - apie 228 000 Lt, Kaune – 163 000 Lt ir Klaipėdoje – 197 000 Lt. Kituose miestuose paskolos būstui įsigyti vidutiniškai siekė 98 000 Lt. Šis ryškus paskolų dydžių svyravimas yra sąlygojamas nekilnojamojo turto kainų skirtingose vietovėse.

Dažniausiai kuo didesnės šeimos mėnesinės pajamos, imamos paskolos dydis yra didesnis. Namų ūkių, kurių mėnesio pajamos siekia daugiau kaip 3000 Lt, vidutinė paskolos suma yra daugiau kaip 170 000 Lt. Tuo tarpu, jei pajamos yra mažesnės nei 3000 Lt, vidutinės paskolos suma yra maždaug 110 000 Lt.

10 lentelė. Paskolų būstui įsigyti įmokos pagal gyvenamąją vietovę

Paskolų būstui įsigyti įmokų (pagrindinės sumos) ir palūkanų mokėjimai (pagal vietovę), Lt per mėn.					
	Vilnius	Kaunas	Klaipėda	Kiti miestai	Visa Lietuva
Paskolų būstui įsigyti įmokos	1508	1121	1131	912	1142
Paskolos įmokos (pagrindinės sumos) mokėjimai	617	511	350	427	500
Palūkanų dalies mokėjimai	936	629	773	471	660
Paskolų būstui įsigyti įmokų (pagrindinės sumos) mokėjimai (pagal pajamas), Lt per mėn.					
Pagrindinės sumos įmoka	Šeimos pajamos per mėnesį				Iš viso
	iki 1200 Lt	1201 – 2000 Lt	2001 – 3000 Lt	daugiau kaip 3001 Lt	
Minimali	50	30	35	22	22
Maksimali	407	1000	1800	14950	14950
Vidurkis	167	293	362	583	500
Paskolų būstui įsigyti palūkanų mokėjimai (pagal pajamas), Lt per mėn.					
Palūkanų įmoka	Šeimos pajamos per mėnesį				Iš viso
	iki 1200 Lt	1201-2000 Lt	2001-3000 Lt	daugiau kaip 3001 Lt	
Minimali	9	10	10	12	9
Maksimali	600	1200	1800	4000	4000
Vidurkis	241	362	477	745	660

Šaltinis: Sudaryta autorių remiantis Lietuvos banko namų ūkių apklausos duomenimis

Nagrinėjant būsto paskolų įmokų dydžius pagal gyvenamąją vietovę, pastebima, kad namų ūkių, paėmusių būsto paskolas, gyvenančių Vilniuje vidutinės įmokos yra beveik 400 Lt didesnės nei lyginant su šalies vidurkiu. Kaip jau ir buvo minėta anksčiau šis skirtumas susidaro dėl didesnių nekilnojamojo turto kainų sostinėje. Tačiau atsižvelgiant į didesnę darbo užmokesčio atotrūkį tarp miestų šis skirtumas nėra labai ženklus.

Dėl išaugusių būsto paskolų palūkanų normų, palūkanų dalies mokėjimai viršijo paskolos dengimo mokėjimus. Vidutinės šalies įmokos už palūkanas 2009 metais metais sudarė apie 58 proc. bendros mokėjimo sumos už būsto paskolą. Tuo tarpu vidutinė įmoka už palūkanas Vilniaus mieste buvo net 4 proc. didesnė, t.y. 62 proc.

Susumavus vidutinės maksimalias būsto paskolų įmokas (paskolos dengimo ir palūkanų mokėjimus) susidaro beveik 19 000 litų. Minimalios įmokos sudaro vos 31 litą, o vidutinės siekia beveik 1200 litų. 10 lentelės duomenys rodo, kad kai kurių šeimų maksimalios paskolos įmokos sudaro pusę ar net višija pusę visų šeimos pajamų. Galima daryti prielaidą, kad namų ūkiai netgi gaudami didesnes nei vidutinės pajamas pasirinkę maksimalias įmokas patiria didelę naštą, jei teko susidurti su darbo užmokesčio sumažėjimu, darbovietės keitimu ar netgi darbo netekimu.

2. 4. 1. Paskolos būstui įsigyti mokėjimų naštos vertinimas

Lietuvos banko prašymu atliktos apklausos 2009 metais apie šalies gyventojų, paėmusių būsto paskolas, naštos įvertinimą duomenimis, apie 40 % respondentų turi pakankamai pajamų būtinoms

šeimos poreikiams patenkinti, ir maždaug 30 % namų ūkių turi galimybių įsigyti kai kurias prabangos prekes. Todėl galima teigti, jog didelė dalis, gyventojų paėmusių paskolą būstui įsigyti, nepatiria didelės naštos dėl paskolos mokėjimų. Tuo tarpu beveik penki procentai respondentų teigė, jog neužtenka dabartinių pajamų įsigyti netgi maisto prekėms.

2009 metais, lyginant su 2008 metais, padaugėjo namų ūkių, kuriems paskola būstui tapo labai didele našta. Didžiausi vertinimo pokyčiai pastebėti Kauno mieste ir kituose mažesniuose miestuose. Su didesniais sunkumais dažniausiai susiduria didmiesčių gyventojai, nes jų mėnesinės įmokos yra santykinai didesnės nei kituose miestuose, be to tokiuose miestuose pragyvenimo lygis būna gerokai aukštesnis. Dideli pasikeitimai finansinės naštos vertinime užfiksuoti ir šeimose, kurių mėnesio pajamos nesiekia 2000 litų arba viršija 3000 litų.

11 lentelė. Paskolos būstui įsigyti naštos vertinimas 2009 m.

Paskolų būstui įsigyti naštos vertinimas (pagal vietovę)					
	Vilnius	Kaunas	Klaipėda	Kiti miestai	Visa Lietuva
Labai didelė našta	31	40	25	45	39
Nedidelė našta	54	52	60	45	50
Nėra naštos	15	8	15	10	11
Paskolos būstui įsigyti naštos vertinimas (pagal pajamas)					
	Šeimos pajamos per mėnesį				Iš viso
	iki 1200 Lt	1201 - 2000 Lt	2001 - 3000 Lt	daugiau kaip 3001 Lt	
Labai didelė našta	62	63	46	34	39
Nedidelė našta	38	33	45	53	50
Nėra naštos	0	3	8	13	11

Šaltinis: Sudaryta autorių remiantis Lietuvos banko namų ūkių apklausos duomenimis

Per 2009 metus maždaug 15 % gyventojų teigė, jog teko bent kartą pavėluotai sumokėti įmokas už paskolą būstui įsigyti. Dažniausiai buvo vėluojama atsiskaityti dėl sumažėjusių šeimos pajamų, padidėjusių išlaidų, darbo netekimo ar nenumatytos ligos atveju. Per 2009 metus, asmenų, bent kartą vėlavusių sumokėti įmokas už paskolą, padidėjo beveik 5 procentais. Augantis vėlavusių atsiskaityti gyventojų skaičius rodo, kad vis daugiau Lietuvos gyventojų susiduria su nemokumo problemomis.

Deja, 2010 metų pradžioje, namų ūkių lūkesčiai dėl atsiskaitymų sklandumo mažėja. Beveik dvigubai padidėjo šeimų, manančių, jog per pastaruosius metus paskolos našta gali pasidaryti sunkiai pakeliama. Be to, sumažėjo ir gyventojų teigiančių, kad paskolos gražinimas nekelia jokio susirūpinimo.

12 lentelė. Paskolos būstui įsigyti naštos vertinimas 2010 m.

Paskolų būstui įsigyti naštos vertinimas per ateinančius 12 mėnesių (pagal vietovę)					
	Vilnius	Kaunas	Klaipėda	Kiti miestai	Visa Lietuva
Kelia labai didelį susirūpinimą	33	41	25	42	39
Kelia nedidelį susirūpinimą	45	51	56	46	47
Nekelia susirūpinimo	22	8	19	12	15
Paskolų būstui įsigyti naštos vertinimas per ateinančius 12 mėnesių (pagal pajamas)					
	Šeimos pajamos per mėnesį				Iš viso
	iki 1200 Lt	1201-2000 Lt	2001-3000 Lt	daugiau kaip 3001 Lt	
Kelia labai didelį susirūpinimą	57	57	47	35	39
Kelia nedidelį susirūpinimą	43	34	43	48	47
Nekelia susirūpinimo	0	8	10	17	15

Šaltinis: Sudaryta autorių remiantis Lietuvos banko namų ūkių apklausos duomenimis

Per einamuosius metus beveik 5 procentai namų ūkių, dalyvavusių Lietuvos banko rengiamoje apklausoje, ketina pirkti būstą, ir tik mažiau nei pusę iš jų ketina imti būsto paskolą iš kreditinių institucijų. Todėl galima teigti, kad šie namų ūkiai yra sukaukę santaupų ar kito turto būsto įsigijimui.

Šiuo metu daugumai Lietuvos gyventojų, ypač tų, kurie yra paėmę būsto paskolas, nacionaline valiuta, paskolos mokėjimai yra pakankamai sunki našta dėl prastos jų finansinės padėties. Siekiant išvengti artėjančių ar esamų sunkumų, pasak SEB banko finansų ekspertės J. Varanauskaitės (2009), daugumai šeimų reikėtų įvertinti savo finansines galimybes netolimoje perspektyvoje. Tokiu atveju, kai tenka susidurti su gyventojų, paėmusių paskolas iš komercinių bankų, nemokumu, yra patartina kreiptis į banką. Bankas gali pasiūlyti atidėti mokėjimus už paskolą, kuri laiką mokėti tik palūkanas arba pailginti paskolos laikotarpį.

2. 5. Gyventojų, paėmusių vartojimo ir kitus kreditus, pajamų ir palūkanų normos analizė

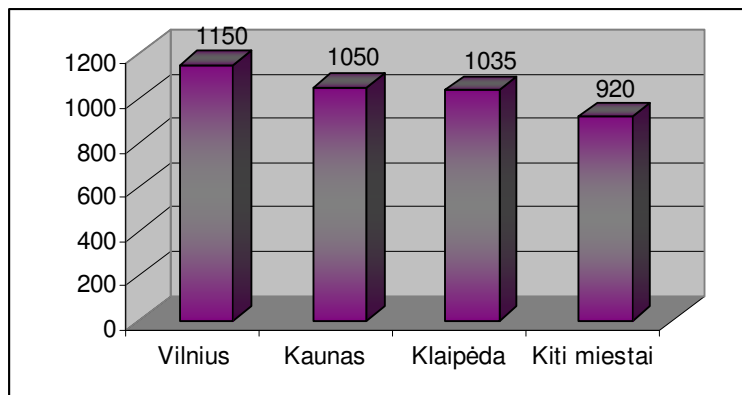
Lietuvos gyventojai dėl vartojimo ir kitų kreditų dažniausiai kreipiasi į komercinius bankus dėl stambių pirkinį įsigijimo, būtiniausių gyvenimo išlaidų finansavimui, būsto remonto, atostogų, studijų įmokų ir pan. Daugiau kaip trečdalis šalies gyventojų vartojimo ir kitus kreditus ima stambiems pirkiniams, tokiems kaip buitinė technika, baldai ir automobiliai. Beveik tokia pat dalis gyventojų paskolas pasiima būsto remontui ir šiek tiek daugiau kaip ketvirtadalis asmenų kreditu padengia savo būtiniausias gyvenimo išlaidas (mokesčiams sumokėti, skoloms gražinti, maistui nusipirkti). Apie 7 procentai žmonių kreditą skiria atostogų išlaidoms, ir atitinkamai tokia pat dalis skolinasi verslo pradžiai, mokslams, gydymui ir vaistams, vestuvėms, automobilio remontui ir pan.

Amžiaus grupės, asmenų imančių kreditą svyruoja nuo 21 iki 55 metų. Dėl neefektyvaus pajamų planavimo 21-25 metų asmenys skolinasi tam, kad padengtų būtiniausias gyvenimo išlaidas.

26-35 metų ir 46-55 metų amžiaus grupių šalies gyventojai dažniausiai ryžtasi imti kreditą padengti isiskolinimus už komunalines paslaugas, kitus mokesčius bei skolas fiziniams asmenims. Visuomoje aktyviausiai vartojimo ir kitas paskolas ima 21-30 metų amžiaus gyventojai.

Vartojimo ir kitų kreditų dydis, priklausomai nuo šeimos finansinių galimybių gražinti kreditą ir turimo turto, gali viršyti net 100 000 Lt. Šios paskirties paskolos yra išduodamos iki 5 metų, trumpiausias galimas paskolos terminas yra 3 mėnesiai. Vartojimo ir kitų kreditų gražinimo metodai, kaip ir būsto paskolų, yra vienodi, t.y. galimas linijinis ir anuiteto metodai.

Suteikiant kreditą, reikalaujamos vieno asmens mėnesinės pajamos (išminusavus gražinamo kredito įmokas ir kitus turimus išsipareigojimus) yra pateiktos 10 pav.

10 pav. Reikalaujamos mėnesio pajamos turinčios likti atskaičius finansinius išsipareigojimus, Lt

Šaltinis: Sudaryta darbo autorių

Pajamos pateiktos aukščiau esančiame paveiksle yra nurodytos, kai kreditas yra imamas vienam, nesusituokusiam ir neturinčiam vaikų asmeniui. Suteikiant paskolą susituokusiems ir/ar vaikų turintiems asmenims, reikalaujamos šeimos pajamos yra skaičiuojamos atsižvelgiant į šeimos sudėtį, vaikų amžių ir kt. Sostinės gyventojams turinti likti suma, po visų finansinių išsipareigojimų padengimo, turi siekti 1150 Lt. Kauno ir Klaipėdos gyventojams ši suma yra numatyta maždaug 100 Lt mažesnė. Tuo tarpu asmenims gyvenantiems kituose Lietuvos miestuose, atskaičius visus turimus išsipareigojimus ir gražinamo kredito įmokas, turėtų likti 920 Lt, daugiau kaip 200 Lt mažiau nei šalies sostinės gyventojams.

Mėnesines vartojimo ir kitų paskolų įmokas sudaro palūkanų ir skolos dengimo mokėjimai. Palūkanų normos skiriasi įvairiuose bankuose ir gali skirtis priklausomai nuo skolininko finansinių galimybių bei kiek plačiai jis naudojasi to banko produktais. Vartojimo ir kitų paskolų palūkanų norma yra didesnė nei būsto kredito, kadangi skolos gražinimo terminas yra trumpesnis ir paskolos dydis yra dažniausiai ženkliai mažesnis.

13 lentelė. Lietuvos komercinių bankų vartojimo ir kitų paskolų palūkanos 2009 IV-2010 I ketvirčiais

Bankas	Palūkanos Lt (2009 IV ketv.)	Palūkanos EUR (2009 IV ketv.)	Palūkanos Lt (2010 I ketv.)	Palūkanos EUR (2010 I ketv.)
Danske	20-21 %	10-11 %	14-15 %	~10 %
DnB NORD	17 %	12 %	12 %	7 %
Medicinos bankas	20 %	18 %	17 %	16 %
SEB	15,4-18,9 %	7,4-10,9 %	10,9-14,9 %	6,4-10,4 %
Snoras	15,9-17,5 %	12,8-14,4 %	13-15 %	10-12 %
Šiaulių bankas	Nuo 15 %	Nuo 10,5 %	13,5 %	11,5 %
Ūkio bankas	21,1-23,8 %	14,8-17,5 %	20-23,8 %	14,8-17,5 %

Šaltinis: Sudaryta darbo autorių, remiantis Lietuvos komercinių bankų pateiktais duomenimis

13 lentelėje pateiktos pastarųjų metų pirmojo ketvirčio ir 2009 metų ketvirtojo ketvirčio šalies komercinių bankų palūkanos vartojimo ir kitiems kreditams. Vienų bankų palūkanos per šiuos pateiktus laikotarpius stipriai skyrėsi. Tarp kai kurių bankų vartojimo ir kitų paskolų palūkanų normų buvo beveik 9 proc. atotrūkis. Mažiausios palūkanos litais 2009 metų pabaigoje buvo suteikiamos Šiaulių banke, tuo tarpu palūkanos eurais buvo santykinai mažesnės SEB banke, jos svyravo nuo 7,4 iki 10,9 proc. priklausomai nuo išduodamos sumos, grąžinimo termino ir kitų sąlygų.

Žvelgiant į 2010 metų pirmojo ketvirčio vartojimo ir kitų kreditų palūkanas, pastebime jų kritimą, ypatingai palūkanoms litais. Danske banke palūkanos nacionaline valiuta sumažėjo beveik 6 procentais, tuo tarpu palūkanos eurais tik 1 procentiniu punktu. Kituose bankuose palūkanų normų litais pokytis svyravo nuo 1 iki 5 proc. Palūkanos eurais vartojimui ir kitiems kreditams per nagrinėjamą laikotarpį sumažėjo net 5 proc., tačiau kituose komerciniuose bankuose palūkanos išvis nepakito arba sumažėjo vos 2 procentiniais punktais.

Galima daryti prielaidą, kad esminė sumažėjusių palūkanų normų priežastis yra pagerėjusi šalies makroekonominė situacija, todėl atitinkamai mažėja ir bankų taikomos maržos kreditams.

Nors palūkanų norma per 2010 metų pirmąjį ketvirtį sumažėjo, Lietuvos gyventojai dėl mažėjančių pajamų, vartojimo ir didėjančio nedarbo skolinasi mažiau. Be to, vartojimo ir kitas paskolas teikiančios kreditinės institucijos sugriežtino rizikos valdymą. Šios priežastys sąlygojo lėtesnius šių kreditų rinkos augimo tempus.

3. GYVENTOJŲ, TURINČIŲ BŪSTO PASKOLAS, NEMOKUMO LIETUVOS BANKAMS EKONOMINIS VERTINIMAS

Viena pagrindinių šiandienos globalios finansų ir ekonominės krizės priežasčių yra nevaldomas namų ūkių ir privataus sektoriaus skolos augimas. Jis jau kelerius metus daugelyje valstybių kelis kartus lenkė ekonominės plėtros tempus. Šis sunkiai valdomas procesas iššaukė ir kitas aktualias šio laikmečio problemas tokias, kaip nekilnojamojo turto, vartojimo ir valdžios sektoriaus sutrikimus.

Ne išimtis pastaruosius kelerius metus buvo ir Lietuva, kur skolinimosi apimtys smarkiai didėjo taip įtakodamos augantį vartojimą. Komercinių bankų paskolų įmonėms ir namų ūkiams portfelis 2004-2007 metais augo vidutiniškai po 50 proc. per metus ir tik 2009 metais šis tempas sumažėjo. Remiantis bankų prognozėmis šie tempai turėtų mažėti ir ateityje, tačiau esminiai neigiami šio proceso padariniai dar turėtų pasirodyti.

Toks skolos augimas, kuris per metus sudarė 15-20 milijardų litų, ir buvo vienas svarbiausių mūsų ekonomikos augimo šaltinių per pastaruosius metus. Nors, lyginant su kitomis valstybėmis, Lietuvos privataus sektoriaus skolos santykis su BVP vis dar nėra labai didelis, tačiau jo augimo tempas buvo pernelyg spartus ir tai buvo pagrindinė ekonomikos perkaitimo – o tuo pačiu ir mūsų vidaus krizės – priežastis.

Šiandien skolų skaičius iš bankinio sektoriaus vis mažėja, Lietuvos ekonomikos rodikliai prastėja, o tai reiškia augantį nemokių gyventojų ir įmonių skaičių; blogų paskolų antplūdį bankuose ir galimą jų pačių nemokumą. Toks staigus skolos portfelio augimo krypties pokytis sutrikdė vidaus vartojimą, nekilnojamojo turto, statybų ir kitus verslo sektorius bei valstybės biudžeto planavimą. Tarkime, vien Sodros biudžeto pajamos 2007 ir 2008 metais augo apie 30 proc. per metus. Tačiau valdžios atstovai vadovavosi tokia politika, kad visos įplaukos būtų panaudotos ir nepasirūpino jų rezervu, kas būtų galėję palengvinti dabartinės šalies ekonominės situacijos būklę.

Ši skolos portfelio mažėjimo procesą, kurią ekonomistai vadina skolos defliacija, visos ekonomikos mastu Lietuva patiria pirmą kartą. Visi ekonominę veiklą slopinantys procesai tarpusavyje sąveikaudami stiprina vienas kitą – mažėjant namų ūkių ir privataus sektoriaus pajamoms, mažėja nekilnojamojo turto vertė, masinio vartojimo protrūkiai.

Prasidėjus 2010 metams, kai kuriose Europos valstybėse, pastebimas ekonomikos pagerėjimas. Dėl to, kad ekonominio augimo tempai Lietuvoje nebuvo natūralus, paskatinti didelio skolintų pinigų iš Skandinavijos bankų antplūdžio, nuosmukis taip pat buvo staigus ir mažai tikėtus sunkios pasekmės. Deja, dabartinę situaciją apsunkina ir sudėtinga padėtis kaimyninėse šalyse. Latvijoje daugialypės defliacijos procesas apsunkina padėtį Lietuvoje, nes mus su šia kaimynine valstybe sieja daug ekonominių ir finansinių ryšių.

Lietuvai kaip pavyzdys, valdant skolos augimo procesą, gali būti Kinija. Jos centrinis bankas, klestint šalies ekonomikai, riboja komercinių bankų skolinimą, nustatydamas ketvirtines išduodamų paskolų kvotas. Ši anticiklinė kreditavimo politika Kinijoje, sumažėjus eksporto apimtims, skatina komercinių bankų skolinimą vidaus paklausai ir investicijoms palaikyti.

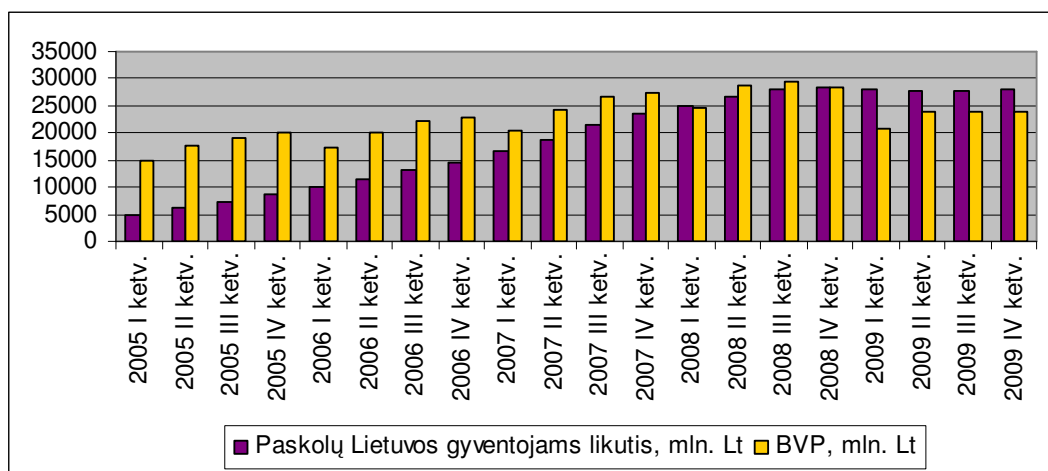
Tačiau tuo tarpu Lietuvoje buvo vykdoma prociklinė kreditavimo politika, dėl kurios patyrėme staigius ekonominės veiklos pokyčius. Ši politika neoficialiai buvo vykdoma Lietuvos komercinių bankų iniciatyva, kurios padarinius dabar bando suvaldyti Vyriausybė.

Dėl sparčiai augusios Lietuvos gyventojų paskolų portfelio apimties per pastaruosius penkerius metus, labai didėjantys nemokių namų ūkių atvejai paskatino įvairias diskusijas tiek valstybiniame lygyje, tiek tarp eilinių šalies gyventojų. Ekonomikos pakilimo laikotarpiu būsto, vartojamųjų ir kitų paskolų sutartys buvo pasirašomos nepakankamai apskaičiuojant galimą ateities riziką susidūrus su finansiniais sunkumais. Tik šiuo laikotarpiu dauguma gyventojų susirūpino būsimomis pasekmėmis ir susimąstė apie dabartinio nemokumo priežastis. Dėl to šiame skyriuje kaip esminiai bus išskiriami makroekonominių rodiklių pokyčiai, veikiantys Lietuvos gyventojų, finansiškai įsipareigojusių šalies komerciniams bankams, nemokumą.

3. 1. Bendrojo vidaus produkto ir Lietuvos gyventojų neveiksnių paskolų tarpusavio priklausomybės analizė

Bendras vidaus produktas (toliau BVP) yra apibrėžiamas kaip galutinė prekių ir paslaugų sukurtų šalyje rinkos vertė per tam tikrą laikotarpį. BVP yra skaičiuojamas kaip bendrosios pajamos, sukurtos šalies teritorijoje, taip pat užsienio gamybos veiksnių gautos pajamos konkrečioje šalyje, minus šios šalies piliečių gautos pajamos užsienyje. BVP dažniausiai yra pats svarbiausias makroekonominės aplinkos rodiklis, kurį stebi analitikai ir investuotojai, gilindamiesi į šalies ekonomikos situaciją. Dėl šios priežasties atliksime BVP ir paskolų Lietuvos gyventojams likučio bei neveiksnių paskolų tarpusavio priklausomybės analizę.

Atliekant BVP ir komercinių bankų paskolų šalies gyventojams likučio tarpusavio ryšių analizę, naudojames 11 pav. duomenimis. Apskaičiavus koreliacijos koeficientą $r = 0,81$, galime daryti išvadą, kad ryšys tarp bendrojo vidaus produkto ir gyventojams išduotų paskolų likučio yra stiprus ir teisioginis, nes teigiamas (t.y. didėjant komercinių bankų paskolų Lietuvos gyventojams likučiu – didėja ir šalies BVP to meto kainomis).

11 pav. BVP to meto kainomis ir komercinių bankų paskolų gventojams likučių ketvirtiniai duomenys

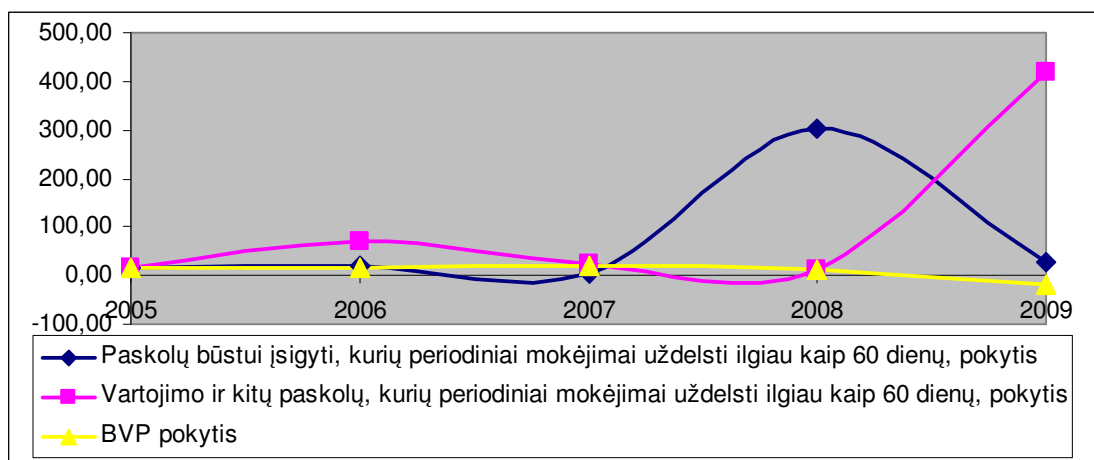
Šaltinis: Sudaryta darbo autorių remiantis, Lietuvos bankų asociacijos ir Statistikos departamento duomenimis

Tuo tarpu determinacijos koeficientas (R^2) parodo kiek procentų y variacijos, šiuo atveju BVP, įtakoja faktorinis kintamasis. Gautas determinacijos koeficientas lygus 65 proc. Tai reiškia, kad BVP variacijos šalies bankų paskolų Lietuvos gyventojams likutį įtakoja 65 proc.

Siekiant įvertinti koreliacijos koeficiento reikšmingumą reikia pasitelkti Stjudento kriterijų. Apskaičiavus faktinę t kriterijaus reikšmę (t_r), gavome 2,66. Kadangi $t_r > t_k$ prie bet kurio reikšmingumo lygio, esant laisvės laipsnių skaičiui lygiam 18 ($k=n-2$) (žr. 9 priedą), galime teigti, kad apskaičiuotas koreliacijos koeficientas yra reikšmingas mūsų tiriamam 2005-2009 metų laikotarpiui.

Siekiant įvertinti parametrų a ir b reikšmingumą Stjudento kriterijumi, sudarome tiesinės regresijos lygtį: $y=15787,568+0,38x$. Iš jos galime spręsti, kad ryšys yra tiesinis, t.y. padidėjus šalies BVP, padidėja ir paskolų vienam Lietuvos gyventojui likučio suma, nes regresijos koeficientas (b) yra daugiau už 0. Taip pat jis parodo, kad BVP padidėjus vienu milijonu paskolų likutis išaugs 380 000 Lt.

Nagrinėjant BVP ir Lietuvos gyventojų neveiksnių paskolų komerciniams bankams tarpusavio ryšius naudosimės 12 pav. pateiktais šių kintamųjų metiniais pokyčiais.

12 pav. Lietuvos gyventojų neveiksnių paskolų ir BVP metiniai pokyčiai, proc.

Šaltinis: sudaryta darbo autorių, remiantis Lietuvos banko finansinio stabilumo apžvalgų duomenimis

Iš šių duomenų apskaičiuojame koreliacijos koeficientą (r), kurio pagalba įvertiname šių kintamųjų tarpusavio priklausomybę. Neveiksnių būsto paskolų koreliacijos koeficientas lygus 0,08, tai rodo labai silpną tiesioginį tarpusavio ryšį, beveik jo nebuvimą. Tuo tarpu uždelstų vartojimo ir kitų paskolų dalis bei BVP koreliacijos koeficientas yra itin glaudus ir beveik lygus 1, t.y. -0.98. Vadinasi, didėjant šalies BVP, mažėja vartojimo ir kitų paskolų nemokumo atvejai.

Apskaičiavus koreliacijos koeficientą, galime apskaičiuoti ir įvertinti r reikšmingumą Stjudento t kriterijumi. Gauname, kad vartojimo ir kitų paskolų ir BVP $t_r = -1,62$. Iš Stjudento kriterijaus t lentelių surandame, kad esant laisvės laipsnių skaičiui $k = 3$ ($5-2=3$) (žr. 9 priedą). Kadangi $t_r < t_k$ prie bet kurio reikšmingumo lygio (α) galime teigti, kad apskaičiuotas koreliacijos koeficientas nėra reikšmingas nagrinėjamu laikotarpiu. Kadangi neveiksnių būsto paskolų ir BVP koreliaciniai ryšiai yra labai silpni, vertinti šio parametro reikšmingumą nagrinėjamam laikotarpiui nėra prasmės.

Apskaičiuota tiesinė regresijos lygtis $y=18,05-0,083x$ parodo atvirkštinį ryšį tarp BVP ir vartojimo bei kitų paskolų, kurių mokėjimai uždelsti ilgiau kaip 60 dienų. Vadinasi, BVP padidinus vienu procentiniu punktu neveiksnių vartojimo ir kitų paskolų dalis sumažėtų 0,083 proc., kadangi $b < 0$.

Atlikus BVP ir Lietuvos gyventojų vėluojančių apmokėti paskolų koreliacinę analizę, galime daryti prielaidą, kad bendrojo vidaus produkto pokytis būsto paskolų nemokumui įtakos beveik neturi. To priežastimi galėtų būti tai, kad namų ūkiai nusprendę įsigyti būstą skolon neitin kreipia dėmesį į šalies ekonominę situaciją, nes būsto paskola dažniausiai imama daugiau kaip dvidešimčiai metų ir per tokį laikotarpį šalies ekonomika gali patirti tiek nuosmukius, tiek pakilimus. Tačiau BVP ir vartojamųjų bei kitų neveiksnių paskolų tarpusavio priklausomybė yra glaudi, nes esant geresniems šalies rodikliams imama daugiau tokių trumpalaikių paskolų, kas padidina ir nemokumo riziką.

3. 2. Nedarbo lygio ir darbo užmokesčio kaitos įtaka gyventojų nemokumo apimtims

Vienas iš kriterijų veikiančių, nemokių banko klientų skaičiaus pokytį, yra nedarbo lygis ir darbo užmokestis. Tai tiesiogiai veikia Lietuvos gyventojus, kuriems netekus darbo arba sumažėjus atlyginimams, pasidaro sunku laiku sumokėti paskolos įmokas.

Darbo rinką vieną pirmųjų pasiekė ekonominės krizės pasekmės. Dirbančiųjų skaičius, laipsniškai didėjęs nuo pat įstojimo į ES ir 2007 metais pasiekęs didžiausią skaičių, pradėjo mažėti. Nedarbo lygis pradėjo sparčiai didėti nuo 2008 metų antrojo pusmečio. Per 2009 metus užimtų gyventojų skaičius sumažėjo 8,9 tūkst., t.y. 0,62%, o nedarbo lygis padidėjo net 16% ir sudarė 13,8%, kuomet ES vidurkis buvo 9,1%. Paskutiniųjų nagrinėjamų metų mėnesių nedarbo lygio statistika rodo blogėjančią ekonominę padėtį, kuri greičiausiai prasitęs net ir 2010 m., nes daugelis Lietuvos įmonių buvo priverstos peržiūrėti plėtros planus, veiklos apimtis ir kitų metų biudžetą bei sumažinti darbuotojų skaičių.

Neigiamas bedarbių skaičiaus augimo tendencijas patvirtina ir Lietuvos darbo biržos duomenys – anot jų, registruotų bedarbių šalyje per nagrinėjamus metus padidėjo daugiau kaip dvigubai. 2008 metais, palyginti su 2007 m., į darbo biržą kreipėsi apie 30 % daugiau asmenų, tačiau vien gruodį darbo ieškojo 1,5 karto daugiau gyventojų nei vidutiniškai per sausio-rugsėjo mėn.

14 lentelė. Pagrindiniai nedarbo ir darbo užmokesčio rodikliai 2005-2009m.

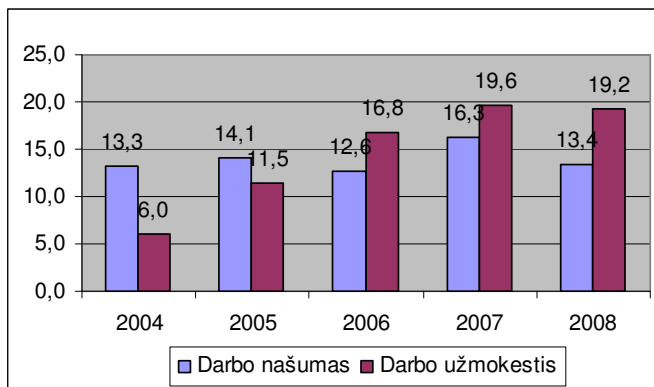
	2005	2006	2007	2008	2009
Užimtų gyventojų skaičius, tūkst.	1473,9	1499	1534,2	1520	1424,2
Bedarbių skaičius, tūkst.	132,9	89,3	69	94,3	228,1
Nedarbo lygis, %	8,3	5,6	4,3	5,8	13,8
Šalies ūkio darbuotojų vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis, Lt	1276,2	1495,7	1802,4	2151,7	2052,2
Šalies ūkio darbuotojų vidutinis mėnesinis neto darbo užmokestis, Lt	916,7	1092,9	1351,9	1650,9	1664,9

Šaltinis: Sudaryta darbo autorių remiantis Lietuvos Statistiko departamento duomenimis

Reaguodami į pasikeitusią situaciją darbo rinkoje, darbdaviai buvo priversti peržiūrėti atlyginimų augimo trajektoriją. Nors metinis darbo užmokesčio prieaugis išliko gana aukštas, ir palyginti su 2007 m. sulėtėjo vos keliomis dešimtosiomis, 2009 metų pabaigoje, lyginant su metų pradžia buvo užfiksuotas 2,3% vidutinio mėnesinio bruto darbo užmokesčio sumažėjimas ir sudarė 2052,2 Lt. Per pirmus tris tų metų ketvirčius vidutiniškai bruto darbo užmokestis pakito tik 50 litų, kuris įvertinus infliacijos mažėjimą nesudarė didelių sunkumų. Tačiau įvertinus darbo užmokestį atskaičius mokesčius šis skirtumas nesiekė net 40 litų, t.y. 37,2 Lt.

Esant pakankamai aukštomis kainoms neįtikėtinai maža atrodo gyventojų pajamų garantijų įstatyme apibrėžta bazinė socialinė išmoka (anksčiau minimalus gyvenimo lygis), kuri šiuo metu tesudaro 130 Lt. Bazinės socialinės išmokos (toliau BSI) paskirtis yra garantuoti minimalų socialiai priimtina poreikių patenkinimo lygį, apimantį minimalius poreikius maistui, aprangai, buičiai, transporto, ryšių, kultūros ir švietimo paslaugoms. Dabartinė BSI sunkiai tai užtikrina, nes tokiu atveju žmogui dienai tenka tik 4,3 Lt. Skirtumas tarp minimalaus darbo užmokesčio ir bazinės socialinės išmokos taip pat padidėjo. 2003 m. BSI beveik siekė 30 % minimalaus darbo užmokesčio, dabar jis siekia truputį daugiau nei 16 %.

Nepaisant šiek tiek sulėtėjusio atlyginimų augimo tempo, vieno dirbančiojo sukurtos pridėtinės vertės prieaugis buvo dar mažesnis, todėl disproporcija tarp šių rodiklių 2008 metais net padidėjo (žr. 13 pav.). Manoma, kad 2009 m. pridėtinės vertės bus sukurta gerokai mažiau, tačiau smukus dirbančiųjų skaičiui darbo našumo prieaugis veikiausiai išliks teigiamas. Tuo tarpu metinis darbo užmokesčio pokytis bus neigiamas. Taigi pirmąjį kartą po 2005 m. darbo našumo augimo tempai viršys atitinkamą darbo užmokesčio rodiklį. Darbo našumo augimo tempas 2008 m. truputį sumažėjo, nors pridėtinė vertė, tenkanti vienam dirbančiajam, didėjo beveik visame ūkyje, antrąjį pusmetį buvo pastebimas ženklus darbo našumo augimo sulėtėjimas. Pastarųjų metų darbo našumo augimo tempai beveik pasiekė 2004 metų ribą ir sudarė tik 0,1 proc. daugiau, t.y. 13,4 proc. Tačiau to nebuvo galima pasakyti kalbant apie darbo užmokesčio augimą, kurio augimo tempai lyginant su 2004 metais buvo net 13,2 proc. didesni, nors 2007 metais atlyginimai augo sparčiau nei paskutiniaisiais nagrinėjamais metais.

13 pav. Darbo našumo ir darbo užmokesčio metiniai augimo tempai, proc.

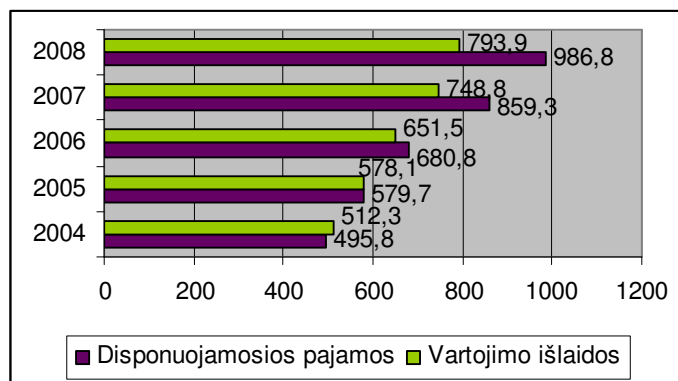
Šaltinis: Sudaryta autorių remiantis Lietuvos Statistikos departamento duomenimis

Deja, atsižvelgiant į dabartines ekonomines tendencijas, galima pasakyti, kad darbuotojų atlyginimai turėtų mažėti ir 2010 metais. Kai kurie verslininkai pasinaudoja šiandienos galimybėmis dirbtinai sumažinti darbuotojams atlyginimus netgi tuomet, kai bendrovė dirba pelningai. Taip elgiamasi todėl, kad darbo rinkos padėtis šiuo metu yra tokia, jog darbuotojų pasiūla yra didesnė nei

paklausa. Tikimasi, kad nedarbo lygio tempai pradės augti tik 2011 metų pavasarį, nors šių metų pavasarį bei vasarą bedarbių skaičius laikinai turėtų šiek tiek sumažėti dėl sezoninių darbų. Toks dirbtinai sukeltas darbo užmokesčio mažėjimas yra neigiamas gyventojams, paėmusiems iš Lietuvos komercinių bankų paskolas, nes net ir nežymiai sumažėjęs darbo užmokestis 2008 – 2009 metais esant didelėms paskolų palūkanoms nacionaline valiuta galėjo būti didelė finansinė našta.

Statistikos departamento duomenimis, gyventojų pajamos nuo 2005 m. augo dviženkliais tempais. Tiesa, iki 2008 m. pajamų prieaugis kasmet vis didėdavo ir vidutiniškai siekė 20 %, o pastaraisiais metais augimas sulėtėjo iki 14,8 % (2 priedas). Dėl aukšto infliacijos rodiklio pajamos realiaja išraiška didėjo lėčiausiai nuo pat įstojimo į ES. 2008 m. namų ūkių disponuojamosios pajamos beveik ketvirtadaliu viršijo vartojimo išlaidas. (14 pav.). Iš visų pajamų rūšių sparčiausiai didėjo socialinės išmokos – 27,8 %. Samdomojo darbo pajamos padidėjo 14,2 %, o pajamos iš žemės ūkio veiklos, dėl nepalankių kainų ir augančių kaštų, smuko dešimtdaliu.

Nagrinėjant vidutinių namų ūkių disponuojamųjų pajamų ir vartojimo išlaidų skirtumą galima pastebėti nedidelį atotrūkį tarp jų. 2004 metais buvo užfiksuotas netgi neigiamas dydis, kuomet buvo daugiau išleidžiama nei uždirbama. Sekančiais nagrinėjamaisiais metais šis dydis jau buvo teigiamas. 2008 metais disponuojamosios pajamos 192,9 litais viršijo savo vartojimo išlaidas. Tais metais prasidėję pirmieji ekonominio nuosmukio padariniai privertė daugumą gyventojų atsargiau planuoti išlaidas ir pataupyti tam, kad galėtų padengti savo turimus finansinius įsipareigojimus kreditinėms institucijoms.

14 pav. Vidutinės namų ūkio nario pajamos ir išlaidos, Lt

Šaltinis: Sudaryta autorių remiantis Lietuvos Statistikos departamento duomenimis

Analizuojant vartojimo išlaidas, daugiausiai 2008 m. buvo išleista tabako gaminiams, lyginant su praėjusiais metais jiems išleistos piniginių sumos išaugo beveik penktadaliu (žr. 2 priedą). Maždaug 12 % brangiau teko sumokėti už komunalines ir kitas paslaugas, apsilankymą viešbučiuose ir kavinėse. Panašiu tempu didėjo ir išlaidos maisto prekėms (11,3 %) ir alkoholiniams gėrimams (11,8 %). Beje, išlaidų dalis maisto produktams po kelerių metų mažėjimo 2008 m. pakilo 1,7 procentinio punkto ir sudarė 34,8 % visų išlaidų. Dėl santykinai didelio būtinausių

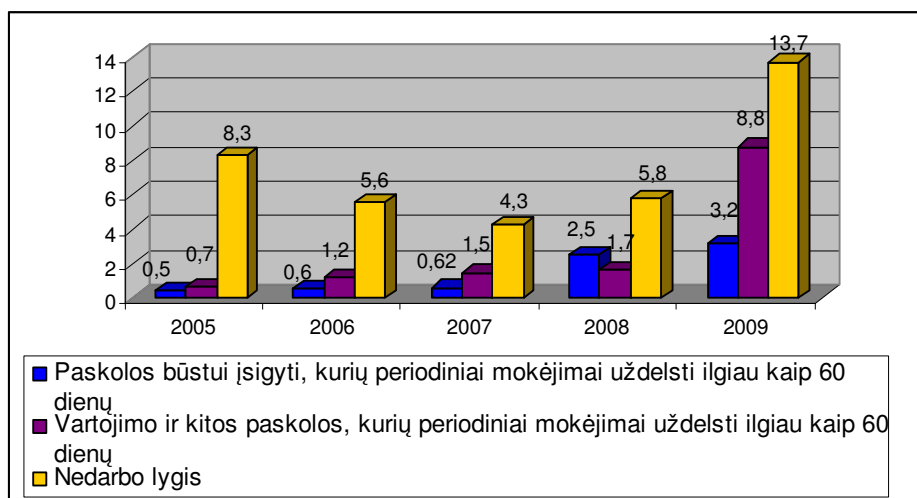
prekių ir paslaugų lyginamojo svorio vartojimo krepšelyje – Lietuvos gyventojai daugiau nei pusę pajamų išleidžia maisto prekėms ir gėrimams, transportui, komunalinėms paslaugoms – labiausiai nuo kainų didėjimo nukenčia pažeidžiamiausios gyventojų grupės: vieniši tėvai su vaikais, daugiavaikės šeimos, pensininkai. Atsižvelgiant į tai, kad dažniausiai daugiau nei pusę pajamų yra skirtos būtinoms pragyvenimui išlaidoms, galima teigti, kad šiek tiek daugiau nei 40 proc. turėtų būti skirta paskolų įmokoms. Bet dažniausiai be šių prekių yra ir kitų svarbių šeimoje išlaidoms, ypač šeimoms su vaikais, kurie mokosi valstybinėse mokyklose.

Žvelgiant į vidutinės pinigines disponuojamas pajamas pagal namų ūkių sudėtį užfiksuotas jų augimas nuo 2006 metų. Vieno namų ūkio disponuojamosios pajamos pinigais 2008 m. sudarė vidutiniškai 1025 litus per mėn., o ekvivalentinės disponuojamosios pajamos vienam sąlyginiam asmeniui - 1423 litus per mėn. Didžiausios ekvivalentinės disponuojamosios pajamos sąlyginiam asmeniui buvo namų ūkiuose, susidedančiuose iš trijų ar daugiau suaugusių asmenų be vaikų, mažiausios – vieno suaugusio asmens su vienu ar daugiau vaikų – atitinkamai 1742 ir 912 litai vienam sąlyginiam asmeniui per mėn.

Vertinant namų ūkių disponuojamųjų pajamų vidutiniojo laikotarpio dinamikos perspektyvas tenka konstatuoti, kad tiek namų ūkių pajamos, tiek ir perkamoji gyventojų galia, greičiausiai, stipriai sumažės. Vidutinės namų ūkio nario disponuojamosios pajamos sumažės labiau nei darbo užmokestis dėl aukštos darbo praradimo tikimybės, nes darbo netekus vienam šeimos nariui, pajamos sumažėja ženkliai. Taip pat, mažėjant atlyginimams, sumažės ir socialinės išmokos. Nuo 2009 m. sausio mažės senatvės pensijų dalis, o nuo liepos 1 dienos motinystės (tėvystės) atostogų išmokos sumažės dešimtadaliu. Taigi nepaisant lėtėjančios infliacijos artimiausiais metais perkamoji gyventojų galia mažės.

Tikėtina, kad ir šiais metais pajamos neturėtų didėti bent jau daugumoje ekonominių veiklų, o nedarbo lygis gali pasiekti beveik 18 proc. ribą. Šie faktoriai dar labiau padidina gyventojų, turinčių paskolas, nemokumo tikimybę. Siekiant iširti nedarbo lygio, darbo užmokesčio ir Lietuvos gyventojų nemokumo šalies komerciniams bankams tarpusavio ryšį atliksime koreliacinę analizę.

Remiantis žemiau pateiktu paveikslu apskaičiuosime nedarbo lygio ir uždelstų būsto paskolų įsigyti dalies tarpusavio priklausomybę. Šiuo atveju koreliacijos koeficientas yra lygus 0,66, kas leidžia teigti, jog tarp šių dviejų kintamųjų yra tiesioginis ryšys. Tai reiškia, kad šalyje augant nedarbo lygiui didėja ir neveiksnių būsto paskolų dalis visame paskolų portfelyje.

15 pav. Nedarbo lygio ir neveikusių paskolų dalies metiniai duomenys, proc.

Šaltinis: sudaryta darbo autorių, remiantis Lietuvos banko ir Statistikos departamento duomenimis

Gavus tiesinės koreliacijos koeficientą galime apskaičiuoti determinacijos koeficientą, kuris lygus 44 proc. Vadinasi, 44 proc. neveikusių Lietuvos gyventojų būsto paskolų pokyčius lemia nedarbo lygio kaita.

Apskaičiavus tiesinį koreliacijos koeficientą (r), galime apskaičiuoti ir įvertinti r reikšmingumą Stjudento t kriterijumi. Gauname, kad $t_r = 0,95$. Kritinės kriterijaus b reikšmės pateiktos 9 priede. Kadangi $t_r < t_k$ prie bet kurio reikšmingumo lygio (α) galime teigti, kad apskaičiuotas koreliacijos koeficientas nėra reikšmingas nagrinėjamu laikotarpiu.

Apskaičiuota tiesinė regresijos lygtis $y = 4,66 + 1,94x$ parodo, kad ryšys yra tiesioginis, tai reiškia, kad didėjant nedarbo lygiui, didėja uždelstų būsto paskolų skaičius, nes $b > 0$. Taip pat iš regresijos koeficiento b , sužinome, kad padidinus nedarbo lygį vienu procentiniu punktu neveikusių būsto paskolų skaičius padidės beveik dviem procentais (nes $b = 1,94$).

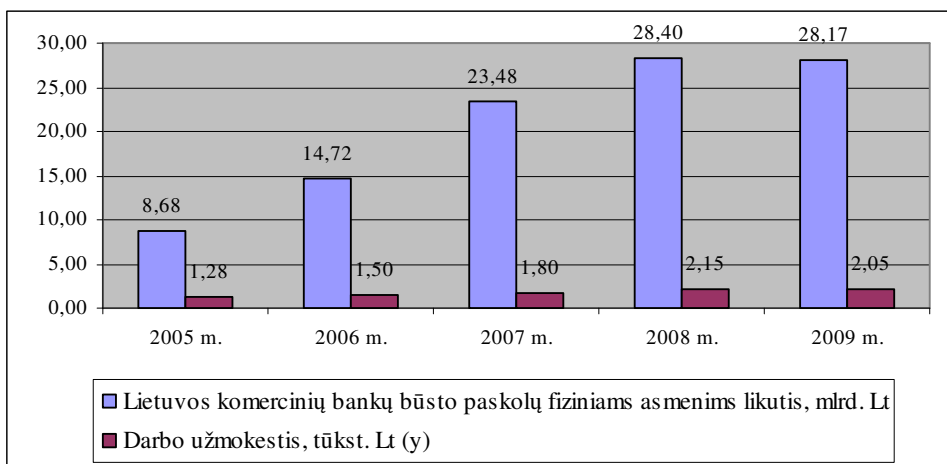
Analizuojant nedarbo lygio ir uždelstų vartojimo ir kitų paskolų dalies tarpusavio priklausomybę, gauname koreliacijos koeficientą lygų 0,88. Tai rodo, kad tarp šių dviejų kintamųjų yra tiesioginis ryšys, tik šiuo atveju neveikusių vartojimo ir kitų paskolų priklausomybė nuo nedarbo lygio pokyčio yra glaudesnė. Apskaičiuotas determinacijos koeficientas leidžia teigti, kad net 77 proc. nedarbo lygio pokyčiai lemia šių neveikusių paskolų skaičiaus kaitą.

Neveikusių būsto, vartojamųjų ir kitų paskolų laisvės laipsnių skaičius išlieka tas pats, nes nagrinėjamas laikotarpis nesikeičia, todėl kritinės kriterijaus b reikšmės yra nepakitusios ir pavaizduotos lentelėje pateiktoje 9 priede. Pagal koreliacijos koeficientą apskaičiuojame t_r , kuris lygus 1,15. Vadinasi, apskaičiuotas koreliacijos koeficientas nėra reikšmingas 2005-2009 metais, nes $t_r < t_k$ prie bet kurio reikšmingumo lygio.

Siekiant įvertinti parametrų a ir b reikšmingumą, sudarėme tiesinės regresijos lygtį: $y=4,84+0,97x$. Iš jos galime spręsti, kad ryšys yra tiesinis, nes regresijos koeficientas b yra daugiau už 0 , t.y. sumažėjus nedarbo lygiui, sumažėja ir neveiksnių vartojimo ir kitų paskolų dalis. Taip pat jis parodo, kad nedarbo lygį padidinus vienu procentu šių uždelstų paskolų procentas išaugs $0,97$ proc.

Atlikus nedarbo lygio ir Lietuvos gyventojų neveiksnių paskolų tarpusavio priklausomybės analizę galime daryti prielaidą, kad tarp šių kintamųjų yra glaudus ryšys, nors ir nebūdingas mūsų nagrinėjamam 2005-2009 metų laikotarpiui. 2010 metais tikėtina, jog augant nedarbo lygiui, didės ir gyventojų nemokumo komerciniams bankams rizika. Tačiau šalies ekonomikai pradėjus kilti dirbančiųjų skaičius turėtų padidėti, kas įtakotų geresnį namų ūkių atsiskaitymą su bankais.

Kitas, ne mažiau svarbus veiksnys – mažėjantis darbo užmokestis turi įtakos Lietuvos gyventojų nemokumui. Apskaičiuosime darbo užmokesčio ir paskolų Lietuvos gyventojams likučio tarpusavio priklausomybę. Atliekant ekonominių reiškinių tarpusavio ryšių skaičiavimus naudojoms 16 paveikslėlio duomenimis. Apskaičiavus tiesinės koreliacijos koeficientą $r = 0,998$, galime daryti išvadą, kad ryšys tarp būsto paskolų fiziniams asmenims likučio ir darbo užmokesčio yra labai stiprus ir tiesioginis, nes teigiamas (t.y. didėjant darbo užmokesčiui – didėja ir fizinių asmenų paskolų likutis).

16 pav. Būsto paskolų fiziniams asmenims likutis, mlrd. Lt ir darbo užmokestis, tūkst. Lt 2005-2009 m.

Šaltinis: Sudaryta autorių remiantis Lietuvos bankų asociacijos ir Statistikos departamento duomenimis

Determinacijos koeficientas ($R^2 = 0,996$) parodo, kad $99,6\%$ būsto paskolų likutį Lietuvos gyventojams lemia darbo užmokesčio dydis, tai yra darbo užmokestis paskolų likutį įtakoja $99,6\%$, o likusius $0,04\%$ įtakoja kiti veiksniai.

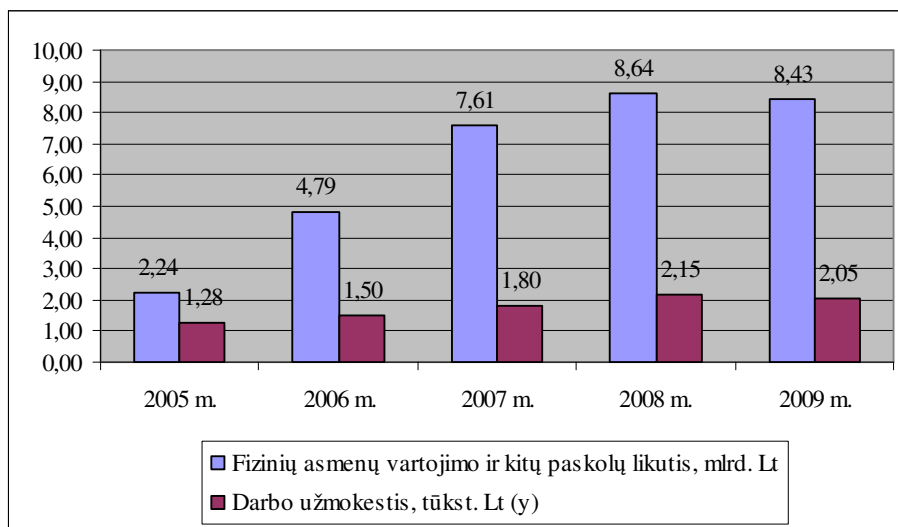
Suradus faktinę t kriterijaus reikšmę (t_r), galime įvertinti koreliacijos koeficiento reikšmingumą Studento t kriterijumi. Apskaičiavus gavome, kad $t_r = 1,50$. Iš Studento kriterijaus t lentelės surandame kritines kriterijų reikšmes (žr. 9 priedą). Kadangi $t_r < t_k$ prie bet kurio reikšmingumo

lygio, galime teigti, kad apskaičiuotas koreliacijos koeficientas nėra reikšmingas tiriamam 2005 – 2009 metų laikotarpiui.

Apskaičiavus gavome, kad elastingumo koeficientas (E) yra 29,69, tai reiškia, jeigu fizinių asmenų būsto paskolų likutis padidėtų 1%, vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis išaugtų 29,69%.

Atliekant darbo užmokesčio ir vartojimo ir kitų paskolų likučio tarpusavio ryšių skaičiavimus naudojant 17 paveikslėlio duomenimis. Apskaičiavus tiesinės koreliacijos koeficientą $r = 0,96$, galime daryti išvadą, kad ryšys tarp vartojimo ir kitų paskolų gyventojams likučio ir darbo užmokesčio yra labai stiprus ir tiesioginis, nes teigiamas (t.y. didėjant darbo užmokesčiui – didėja ir vartojimo ir kitų paskolų Lietuvos gyventojams likutis).

Determinacijos koeficientas ($R^2 = 0,92$) parodo, kad 92 % vartojimo ir kitų paskolų Lietuvos gyventojams likutį lemia darbo užmokesčio dydis, tai yra darbo užmokestis vartojimo ir kitų paskolų likutį įtakoja 92 %, o likusius 8 % įtakoja kiti veiksniai.

17 pav. Fizinių asmenų vartojimo ir kitų paskolų likutis, mlrd. Lt ir darbo užmokestis, tūkst. Lt 2005–2009 m.

Šaltinis: Sudaryta autorių remiantis Lietuvos bankų asociacijos ir Statistikos departamento duomenimis

Suradus faktinę t kriterijaus reikšmę (t_r), galime įvertinti koreliacijos koeficiento reikšmingumą Stjudento t kriterijumi. Apskaičiavus gavome, kad $t_r = 1,20$. Iš Stjudento kriterijaus t lentelės surandame kritinės kriterijų reikšmes (žr. 9 priedą). Kadangi $t_r < t_k$ prie bet kurio reikšmingumo lygio, galime teigti, kad apskaičiuotas koreliacijos koeficientas nėra reikšmingas tiriamam 2005 – 2009 metų laikotarpiui.

Siekiant įvertinti parametų a ir b reikšmingumą Stjudento kriterijumi, sudarome tiesinės regresijos lygtį: $y = 0,94 + 0,13x$. Iš jos galime spręsti, kad ryšys yra tiesinis, t.y. padidėjus vartojimo ir kitų paskolų likučiai, padidėja ir darbo užmokestis, nes regresijos koeficientas (b) yra

daugiau už 0. Jeigu fizinių asmenų vartojimo ir kitų paskolų likutį padidėtų vienu procentu, tuomet darbo užmokestis padidėtų 0,13 %.

Apskaičiavus gavome, kad elastingumo koeficientas (E) yra 0,46, tai reiškia, kad 1% išaugus fizinių asmenų vartojimo ir kitų paskolų likučiui, vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis padidėtų 0,46 %, t. y. Lietuvos komercinių bankų suteiktų vartojimo ir kitų paskolų fiziniams asmenims likučiui padidėjus 1 mlrd. Lt, vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis padidėtų 0,46 tūkst. Lt

Atlikus skaičiavimus galime daryti prielaidą, kad didėjantis darbo užmokestis lemia augantį šalies komercinių bankų paskolų gyventojams skaičių, nes didesnės pajamos skatina didesnę vartojimą, to pasekoje namų ūkiai daugiau naudojami komercinių bankų kreditais. Deja, nors ir atlikta koreliacinė analizė parodė stiprų tarpusavio ryšį tarp šių kintamųjų, tačiau mūsų teorijoje pagrįstos išvados nepasitvirtino. Nei vienas iš šių rodiklių nebuvo reikšmingas Lietuvos gyventojų nemokumui 2005 -2009 metų laikotarpiu.

3. 3. Infliacijos įtaka gyventojų nemokumo mastams

Viena iš pastarųjų metų gyvenimo lygio pablogėjimo priežastimi Lietuvos gyventojams galima įvardinti išaugusias kainas. Taip teigė, beveik du trečdaliai apklausoje dalyvavusių namų ūkių. Visi kiti faktoriai, tokie kaip nedarbas, darbingumo praradimas, nenumatytos gydymo išlaidos ir kiti, pabloginę namų ūkių finansinę padėtį nėra tokie reikšmingi, kaip įvardijo Lietuvos statistikos departamento rengiamoje namų ūkių apklausoje dalyvavę respondentai.

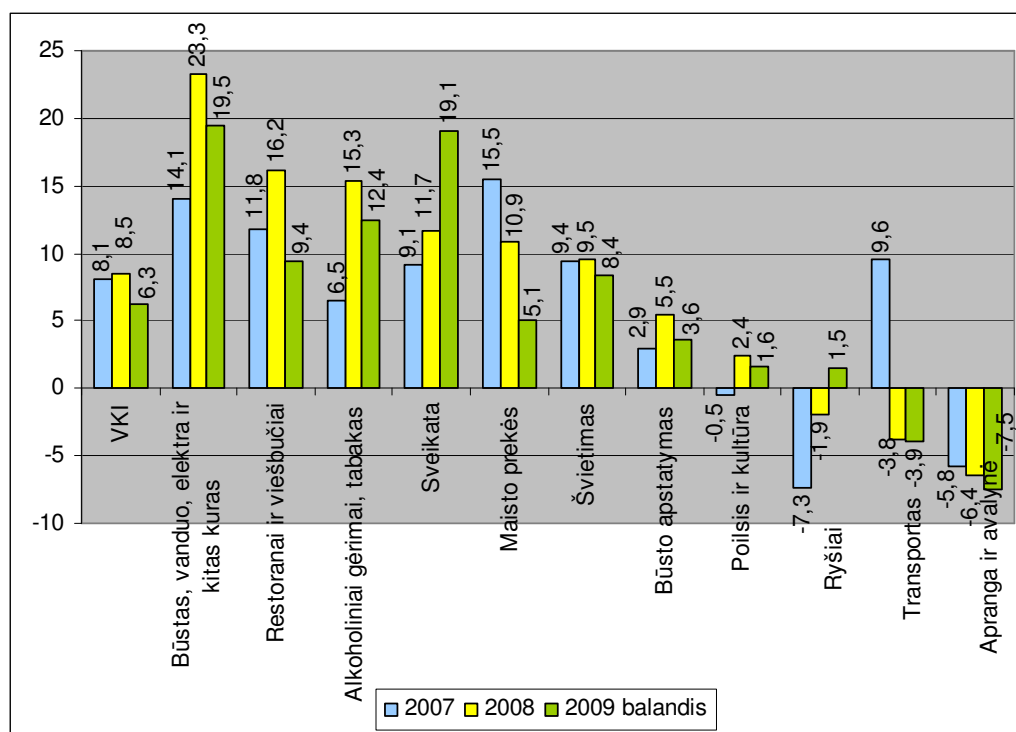
15 lentelė. Gyventojų įvardintos gyvenimo lygio pablogėjimo priežastys

Namų ūkių nuomonė apie gyvenimo lygio pablogėjimo priežastis	2009
(%, visi, kurių gyvenimo lygis pablogėjo - 100%)	100
Bedarbystė	12
Darbingumo praradimas	15
Vėluojama sumokėti darbo užmokestį, laiku nesumokama už parduotą produkciją ir pan.	0
Atsirado nenumatytų gydymo išlaidų	2
Išaugo kainos, o pajamos nepadidėjo	61
Kitos priežastys	9

Šaltinis: Sudaryta autorių remiantis Lietuvos statistikos departamento namų ūkių apklausos duomenimis

Infliacija, pasiekusi aukščiausią tašką 2008 metų viduryje, pradėjo leisti žemyn smunkant ekonomikai. Tačiau, nepaisant staigaus kainų mažėjimo, 2008 m. gruodį metinė infliacija Lietuvoje išliko šiek tiek didesnė nei prieš metus. Didžiausią postūmį tokiam kainų augimui iššaukė didžiausios šildymo kainos visoje valstybės istorijoje. Būsto, vandens, elektros ir kito kuro grupės vartojimo kainos 2008 m. pakilo net 23,3 proc. (žr. 18 pav.). Iš kitų vartojimo prekių ir paslaugų

kategorijų infliaciją pernai labiausiai didino restoranai ir viešbučiai – 16,2 proc. Dėl išaugusių akcizų pabrango tabakas ir alkoholiniai gėrimai – 15,3 proc.

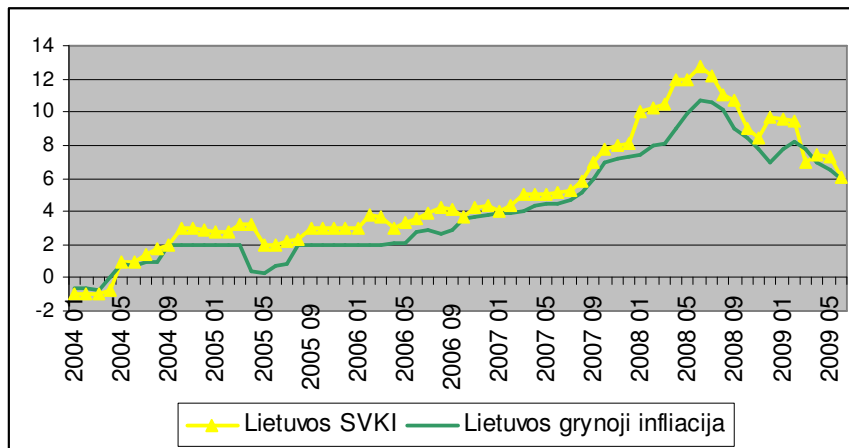
18 pav. Vartojimo kainų indekso metiniai pokyčiai, laikotarpio pabaigoje, %

Šaltinis: Sudaryta autorių remiantis Lietuvos Statistikos departamento duomenimis

Tačiau 2009 metais taupymas, mažėjantys vartojamųjų ir kitų paskolų srantai ir ateities neįtikrumas gerokai sustabdė kainų augimą ir sumažino gyventojų norą išlaidauti kaip per pastaruosius du metus. Nors metų pradžioje infliacijos tempai vis dar buvo dideli – sausio mėnesį vartojimo kainos ūgtelėjo dėl nuo metų pradžios pakelto akcizo tarifo benziniui (transporto grupės paslaugų kainos šoktelėjo visu penktadaliu). Padidintas PVM tarifas turėjo įtakos atskirų maisto produktų, farmacijos gaminių brangimui. Ženkliai augo būsto, vandens, elektros ir kito kuro kainos. Vartojimo kainų indeksas truputį padidėjo ir 2009 metų vasario mėnesį, tačiau jau nuo kovo mėnesio sparčiai mažėjantis vartojimas pradėjo kompensuoti administracinių veiksmų įtaką kainoms, ir infliacijos tempai ėmė lėtėti. Nepaisant išaugusio akcizo tabako gaminiams ir brangusių viešojo transporto paslaugų, kovą buvo užfiksuota nulinė mėnesinė infliacija, o balandį palyginti su praėjusiu mėnesiu, kainos sumažėjo 0,1 proc. Metinis vartojimo kainų indekso pokytis balandžio mėnesį sudarė 6,3 proc., beveik dviems procentais mažiau nei prieš metus.

Suderintam vartojimo kainų indeksui įtakos turi tai, kokia išlaidų atskiroms prekėms ar paslaugoms įsigyti yra įtraukiama į vartojimo išlaidas. Lietuvos gyventojų išlaidų struktūroje didžiausią dalį (daugiau nei pusę) sudaro išlaidos maisto prekėms ir gėrimams, transportui ir komunalinėms paslaugoms.

Lietuvoje pastaruoju metu grynosios infliacijos metiniai pokyčiai panašiai svyruoja su bendrojo vartojimo kainų indeksu (19 pav.). Šiame grafike galime matyti, kad kainų mažėjimas šalyje yra įtakojamas infliacinių tendencijų kitose pasaulio šalyse. Net ir nuosmukio laikotarpiu darbdaviai stengiasi laikytis ilgalaikių išsipareigojimų dėl darbo užmokesčio didinimo, o Vyriausybės stengiasi pasitelkti visas galimas priemones skatinančias vartojimą. Todėl, net ir smarkiai pingant pagrindinėms žaliavoms, kitų prekių ir paslaugų kainos kinta ne taip ženkliai. Lietuvoje pastaraisiais mėnesiais paslaugų infliacija taip pat buvo gerokai didesnė nei prekių infliacija, kadangi pastarųjų kategorija jautresnė užsienio konkurencijai.

19 pav. Suderintas vartojimo kainų indekso ir grynosios infliacijos metiniai pokyčiai, proc.

Šaltinis: Sudaryta autorių remiantis Lietuvos Statistikos departamento ir Eurostat duomenimis

Vartojimo kainų kitimą iš esmės įtakoja gamintojų kainų tendencijos. 2008 metais, dėl sparčiai pabrangusių energijos produktų metų pradžioje, gamintojų kainos pasiekė aukštumas - liepą, palyginti su tuo pačiu laikotarpiu prieš metus, parduotos pramonės produkcijos kainos pakilo daugiau kaip ketvirtadaliu. Vien tik rafinuotų naftos produktų ir dujų kainos metinis pokytis birželio mėnesį buvo virš 66 % (žr. 4 priedą). Taip pat pabrango ir chemijos produktai, jų kaina 2008 metų rudenį, palyginti su tuo pačiu praėjusių metų laikotarpiu, padvigubėjo. Produkcijos kainų didėjimą taip pat stipriai įtakojo ir darbo užmokesčio augimas. Tačiau jau nuo 2008 metų rudens pradžios gamintojų parduotos pramonės produkcijos kainų indeksas pasuko priešinga kryptimi, gruodį jo metinis pokytis buvo neigiamas. Ši tendencija išliko ir pirmuosius šių metų mėnesius.

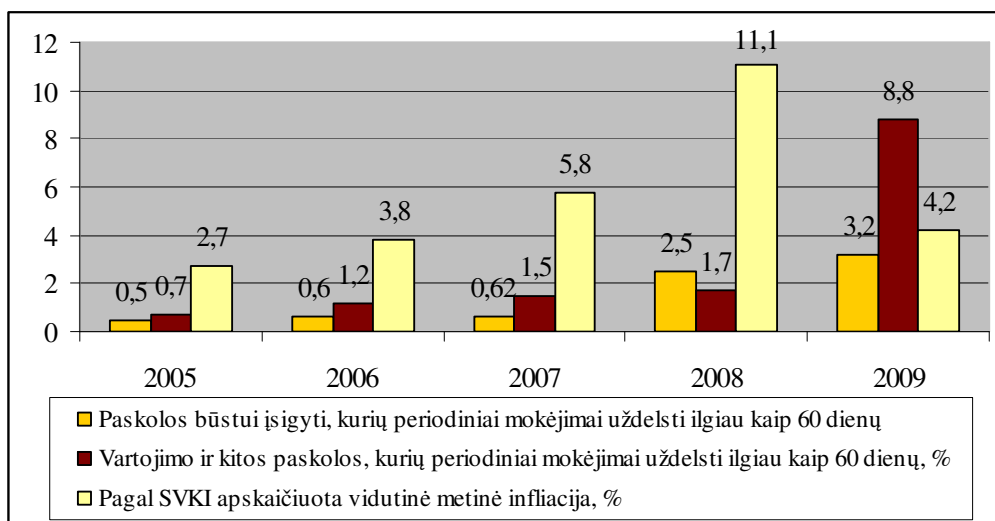
Manoma, kad ateityje konkurencinė kova tarp gamintojų ir tarp prekybos atstovų dar labiau sustiprės. Todėl tikėtina, kad daugelis ES šalių sulauks defliacijos. Galimas atvejis, kad to sulauks ir Baltijos valstybės. Nors Lietuvos kainų lygio formavimosi ypatumai (Ignalinos atominės elektrinės uždarymas nuo 2010 metų, akcizų kėlimai ir pan.) truputį pristabdys kainų mažėjimą. Tačiau pašalinus šiuos veiksnius, yra didelė tikimybė, kad Lietuva 2010 metais bus pastebimo defliacijos tempai.

Deja, nepanašu, kad mažėjančios kainos ir pakankamai dideli gyventojų finansiniai išipareigojimai paskatins vartojimą. Užsitęsęs kainų mažėjimo procesas stabdo investicinį aktyvumą ir gamybą, o tai sąlygoja nedarbo augimą ir tolesnį perkamosios galios ir vartojimo mažėjimą. Viešiesiems finansams yra labai aktualu, kad mažėjančios vartojimo ir gamintojų kainos dar labiau sumažina mokestines įplaukas. Todėl Lietuvai siekiant bent kiek pasiekti leistiną biudžeto deficito lygį teks dar labiau sumažinti savo išlaidas. Europos Komisijos pradėta perviršinio biudžeto deficito procedūra Lietuvai taip pat prisidės prie defliacinių procesų.

Nepaisant dabartinio kainų mažėjimo ateityje galimi nauji infliacijos protrūkiai dėl augančių didžiųjų valstybių biudžeto deficitų, staigaus pinigų masės didinimo ir sumažėjusios infliacijos bazės. Tada Lietuva, importuojanti sąlyginai daug žaliavų, kurių kainos ateityje turėtų didėti, vėl patirs rimtus išbandymus dėl kainų augimo suvaldymo.

Žinoma kainų stabilizavimas atneštų Lietuvos gyventojams daug teigiamų dalykų, tačiau dabartiniu kainų mažėjimu yra patenkinti dauguma namų ūkių, turinčių finansinių išipareigojimų Lietuvos komerciniams bankams, nes kiti makroekonominiai rodikliai nesušvelnina dabartinės finansinės naštos. Nepaisant to, kad daugumos maisto ir gėrimų kainos yra gana žemos, tačiau komunalinių paslaugų bei kuro kainos pasiekė ekonomiškai stipresnių ES valstybių lygį, nors kitose srityse mes ir daug atsilikame.

Pastarųjų metų prekių ir paslaugų kainų šuoliai turėjo įtakos ir Lietuvos namų ūkių nemokumui komerciniams bankams. Siekiant išmatuoti šių dviejų kintamųjų tarpusavio ryšių glaudumą atliekama neveiksnių paskolų ir infliacijos koreliacinė analizė. Naudojami 20 paveikslėlio duomenys skaičiuojant reiškinį tarpusavio ryšį. Apskaičiavus neveiksnių būsto paskolų ir infliacijos tiesinės koreliacijos koeficientą ($r = 0,44$), galime daryti išvadą, kad ryšys tarp vėluojančių paskolų būstui įsigyti procentinio dydžio ir vidutinės metinės infliacijos yra gan glaudus ir tiesioginis, nes teigiamas (t.y. didėjant infliacijai – didėja ir paskolos būstui įsigyti, kurių periodiniai mokėjimai uždelsti ilgiau kaip 60 dienų).

20 pav. Būsto bei vartojimo ir kitos paskolos, kurių periodiniai mokėjimai uždelsti ilgiau kaip 60 dienų, ir pagal SVKI apskaičiuota vidutinė metinė infliacija, % 2005-2009 m.

Šaltinis: Sudaryta autorių remiantis Lietuvos banko metinių ataskaitų ir Statistikos departamento duomenimis

Tuo tarpu ryšys tarp vėluojančių vartojimo ir kitų paskolų ir vidutinės metinės infliacijos yra silpnas ir atvirkštinis (tiesinės koreliacijos koeficientas $r = -0,218$), nes neigiamas (t.y. didėjant pagal SVKI apskaičiuotai vidutinei metinei infliacijai – mažėja vartojimo ir kitų paskolų, kurių periodiniai mokėjimai uždelsti ilgiau kaip 60 dienų, procentinis dydis). Kadangi neveiksnių vartojimo ir kitų paskolų ir infliacijos koreliaciniai ryšiai yra labai silpni, vertinti šio parametro reikšmingumą nagrinėjamam laikotarpiui nėra prasmės.

Taigi toliau nagrinėjame neveiksnių būsto paskolų ir infliacijos tarpusavio ryšį. Suradus faktinę t kriterijaus reikšmę (t_r), galime įvertinti koreliacijos koeficiento reikšmingumą Stjudento t kriterijumi. Apskaičiavus gavome, kad $t_r = 0,70$. Iš Stjudento kriterijaus t lentelės surandame kritinės kriterijų reikšmes (žr. 9 priedą). Kadangi $t_r < t_k$ prie bet kurio reikšmingumo lygio, galime teigti, kad apskaičiuotas koreliacijos koeficientas nėra reikšmingas tiriamam 2005 – 2009 metų laikotarpiui.

Siekiant įvertinti parametru a ir b reikšmingumą Stjudento kriterijumi, sudarome tiesinės regresijos lygtį: $y = 3,79 + 1,16x$. Iš jos galime spręsti, kad ryšys yra tiesinis, t.y. padidėjus infliacijai, padidėja ir neveiksnių būsto paskolų, nes regresijos koeficientas (b) yra daugiau už 0. Taip pat jis parodo, kad padidinus būsto paskolas, kurių periodiniai mokėjimai uždelsti ilgiau kaip 60 dienų, vienu procentu infliacija padidėtų 1,16%.

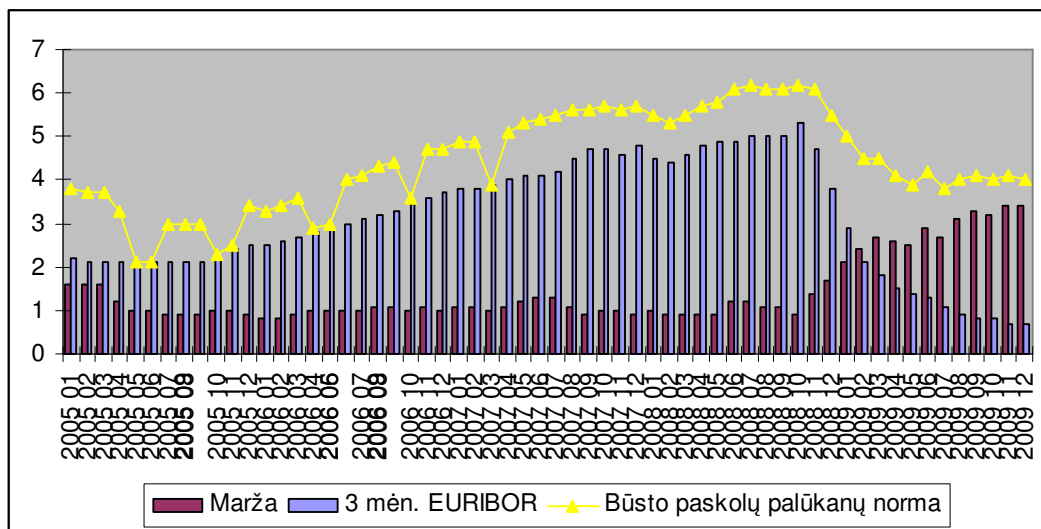
Apskaičiavus gavome, kad elastingumo koeficientas (E) yra 0,31, tai reiškia, kad 1% išaugus paskoloms būstui įsigyti, kurių periodiniai mokėjimai uždelsti ilgiau kaip 60 dienų, vidutinė metinė infliacija padidėtų 0,31 %.

Atlikus neveiksnių paskolų ir infliacijos tarpusavio priklausomybės analizę, galime teigti, jog didesnę ir tiesioginę įtaką augančios kainos daro vėluojančioms būsto paskoloms. Kai tuo tarpu neveiksnių vartojimo bei kitų paskolų ir infliacijos tarpusavio priklausomybė yra silpna ir atvirkštinė, t.y. mažėjant kainų lygiui didėja namų ūkių išsipareigojimai šalies komerciniams bankams.

3. 4. Lietuvos komercinių bankų paskolų palūkanų ir kreditavimo sąlygų įtaka nemokumo mastams

Kitas ne mažiau svarbus veiksnys, įtakojantis paskolų įmokų pokyčius, dėl kurio gali iškilti nemokumo problema yra palūkanų norma. Palūkanų norma, ne taip kaip kiti faktoriai, tiesiogiai veikia visus namų ūkius, paėmusius paskolas, ir turi lygiagrečių poveikį paskolos mokėjimams.

Analizuojant kredito institucijų paskolų portfelių sudėtį labiausiai išsiskiria būsto paskolų rinka. Per 2006 metų pirmąjį ketvirtį, būsto paskolų skaičius padidėjo beveik 90 %. Ši augimą lėmė padidėjęs išduotų paskolų skaičius ir pabrangusio nekilnojamojo turto sąlygojamas didesnis vidutinės būsto paskolos dydis. Pastaraisiais metais 25 proc. padidėjusias Europos centrinio banko (toliau ECB) bazines palūkanų normas kompensavo komercinių bankų maržų mažėjimas (žr. 21 pav.). Šiuo metu didžiųjų šalies bankų maržos svyruoja nuo 2,5 iki 8,3 proc. Maržos skirtumas gali nebūtinai susidaryti skirtinguose bankuose, taip gali įvykti ir tame pačiame banke. Klientas gali susimąžinti banko maržą papildomai įsigyjęs to banko, iš kurio nori įsigyti paskolą, produktą. Kai kuriais atvejais galima gauti netgi 1,5 proc. banko maržą, pvz.: įsigyjant to banko siūlomą būstą.

21 pav. 3 mėn. EURIBOR ir vidutinės naujų būsto paskolų eurais palūkanų normos Lietuvoje, %

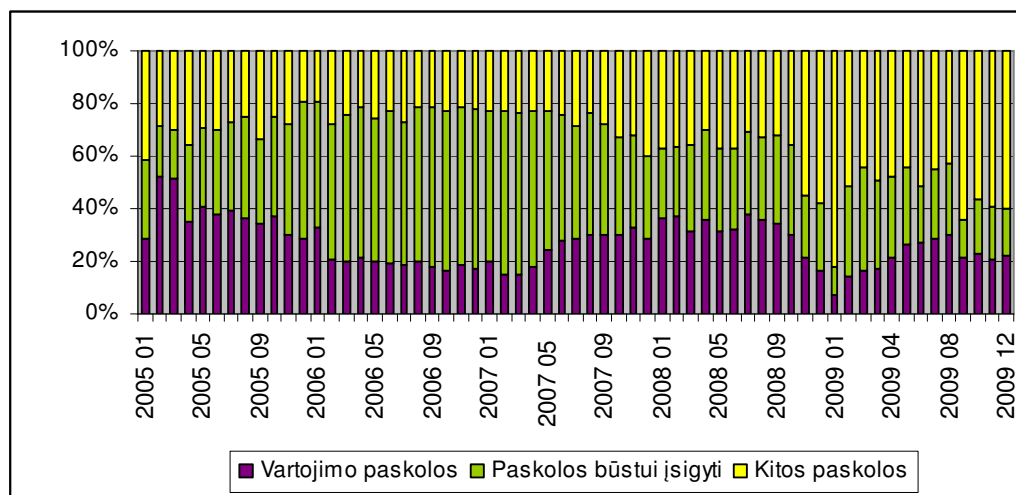
Šaltinis: Sudaryta autorių remiantis Lietuvos Banko metinių ataskaitų ir ECB statistiniais duomenimis

2007 metais ECB palūkanų normą didino net du kartus – kovo ir birželio mėnesiais. Deja, pastovus palūkanų augimas nėra pakankamas veiksnys Lietuvos gyventojams, kuris galėtų sumažinti vartojimą. Būsto paskolos per 2007 metų pirmąjį ketvirtį, lyginant su praėjusių metų tuo pačiu laikotarpiu, išaugo beveik 60 proc. Tačiau, nagrinėjant pastarųjų metų sparčiai pakilusias nekilnojamojo turto kainas, būsto kreditų portfelio augimo tempai pradėjo mažėti.

2007 metais pakilusių palūkanų eurais normos panašiam lygyje laikėsi ir sekančiais metais. Aukščiausią tašką per visą nagrinėjamą laikotarpį jos pasiekė 2008 metų spalio mėnesį ir sudarė beveik 5 proc. Tačiau jau tų metų rudens pabaigoje palūkanų normos pradėjo smukti apie 1 proc. kas mėnesį ir ši tendencija kartojosi iki 2009 metų pradžios.

2009 metais 3 mėn. EURIBOR pradėjo nuosekliai mažėti, atkartojant bazinių palūkanų normų mažėjimą. Tuo tarpu bankų marža paskutiniaisiais nagrinėjamų metų mėnesiais išaugo net du, tris kartus lyginant su 2005 - 2008 metų bankų maržomis. Esant tokiai tendencijai būsto paskolų palūkanų normos sumažėjo ne taip stipriai, nors būsto kreditavimo gyventojams srautai labai sumažėjo.

Spartų finansinių paskolų portfelio augimą, pakeitė pastarųjų metų mažėjimo tempai. Per 2008 metų pirmus tris ketvirčius nefinansinėms bendrovėms buvo išduota beveik 20 proc, o namų ūkiams – 33 proc. (žr. 22 pav.) mažiau paskolų nei prieš metus. Žvelgiant į paskolų šalies gyventojams srautus pagal kreditavimo paskirtį labiausiai pakito būsto ir kitų paskolų struktūra. Per 2008 metus šių rūšių paskolos atitinkamai sumažėjo 28 proc. ir 70 proc, lyginant su praėjusiais metais. Per šiuos metus mažiausiai pakito komercinių bankų išduodamos vartojamosios paskolos. 2009 metais didžiausią dalį bankų paskolų gyventojams portfelyje sudarė būsto paskolos, net 60 proc. Vartojamosios ir kitos paskolos šiais metais atitinkamai sudarė 22 ir 18 proc.

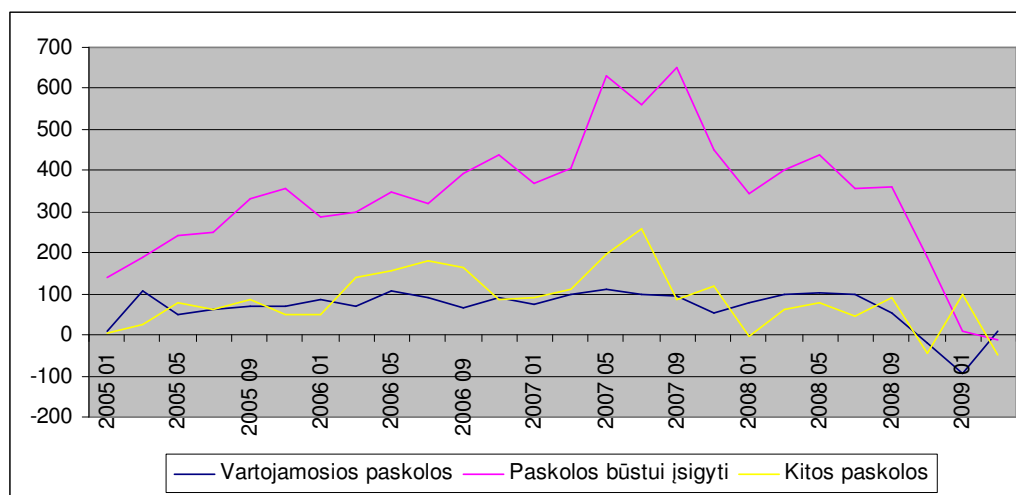
22 pav. Paskolų struktūra Lietuvos gyventojams pagal paskirtį, %

Šaltinis: Sudaryta autorių remiantis Lietuvos Banko metinių ataskaitų duomenimis

Absoliutų paskolų srauto Lietuvos gyventojams mažėjimą lėmė sugriežtintos bankų kreditavimo sąlygos, nekilnojamojo turto rinkos padėtis pastaraisiais metais bei pačių namų ūkių nenoras įsipareigoti komerciniams bankams. 2009 metais vartojamųjų ir kitų paskolų dalis visame paskolų portfelyje padidėjo. Tačiau vertinant šalies bankų suteiktų paskolų gyventojams srautus, pastebėta, kad namų ūkiai siekia grąžinti šių kategorijų paskolas, nes ekonominio nuosmukio metu žmonės stengiasi sumažinti savo periodinius įsipareigojimus (žr. 22 pav.). Prabangos prekių vartojimo paskolos, kurios kainuoja dideles palūkanas, dažnai padengiamos iš santaupų, siekiant palengvinti finansinę naštą šiuo neapibrėžtumo laikotarpiu.

Paskolos būstui įsigyti stipriai išaugo 2007 metų pavasario – rudens laikotarpiu. Tačiau šios paskirties naujų paskolų augimo tempai jau 2009 metų pradžioje pradėjo mažėti ir pasiekė neigiamus dydžius. Panaši situacija buvo ir su vartojamosiomis ir kitomis paskolomis. Nors ši tendencija dažniausiai yra siejama su ekonomine situacija, tačiau neįmanoma, kad paskolų gyventojams srautas pastoviai augtų. Kadangi tuo tarpu kai Lietuvos ekonomika sparčiai kilo, daug šalies gyventojų buvo pasiryžę pasiimti tiek būsto paskolas, tiek kitos paskirties paskolas. Kai kurie asmenys apskritai nėra linkę prisiimti sunkesnės finansinės atsakomybės ir tenkinasi būsto nuoma ir pan.

Žvelgiant į komercinių bankų paskolų namų ūkiams srauto svyravimus, galim teigti, jog mažiausius pokyčius patyrė kitų paskolų apimtys. Didžiausi šuoliai buvo užfiksuoti būsto paskolų, taip pat ir vartojamųjų paskolų rinkoje.

23 pav. Paskolų srautas namų ūkiams pagal paskirtį, mln. Lt

Šaltinis: Sudaryta autorių remiantis Lietuvos Banko metinių ataskaitų duomenimis

Dabartinės ekonominės situacijos ateities neapibrėžtumas ir prognozuojami darbo užmokesčio lėtėjimo tempai verčia kreditines institucijas minimizuoti kritinių paskolų dalį bendrame portfelyje. Lietuvos banko duomenimis, 2007 metais, paskolų, kurių periodiniai mokėjimai pradelsti 60 ir

daugiau dienų, santykis su paskolų portfeliu sudarė 2,1 proc.: pradelstų būsto paskolų dalis – 0,62, o vartojimo ir kitų paskolų – 1,5 proc. Sekančiais metais namų ūkiams suteiktų paskolų portfelio kokybė pradėjo blogėti ir jau nemokių paskolų santykis su visų kategorijų paskolų portfeliu 2009 metais sudarė 12 proc.

2007 metais ECB vykdyta restrikcinė politika ir nepasitikėjimas šalies ekonomikos stabilumu paskatino gyventojus rinktis fiksuotų palūkanų normas. Taip pat siekiant apsidrausti nuo VILIBOR svyravimų, vis daugiau namų ūkių imdavo paskolą eurais. Tuometinį didelį atotrūkį tarp Vilniaus tarpbankinės palūkanų normos ir EURIBOR labai išryškino JAV rizikingų būsto paskolų krizės sukelta finansų rinkų baimė dėl tolesnių perspektyvų. Tačiau 2008 metais Lietuvoje viešai paskelbti gandai dėl galimo valstybinės valiutos devalvavimo paskatino namų ūkius dažniau imti paskolas litais. Pastarųjų metų trečiojo ketvirčio pabaigoje buvo užfiksuota 37 % naujai išduotų paskolų litais, lyginant su visomis naujomis paskolomis. Taip pat šiais metais gyventojai siekdami apsidrausti nuo nepastovių palūkanų įmokų ateityje renkasi fiksuotas palūkanas, nes nebėra tokie užtikrinti savo pajamų stabilumu. Per 2008 metus, lyginant su 2007 metais, naujų paskolų fiksuotomis palūkanomis skaičius išaugo beveik 15 proc., tuo tarpu paskolų kintamomis palūkanomis apimtys sumažėjo šiek tiek daugiau nei 22 proc. Tačiau jau 2009 metais tiek fiziniai asmenys, tiek bendrovės mažino savo išsipareigojimus kredito bendrovėms nacionaline valiuta ir daugiau paskolų ėmė eurais. Ši tendencija pasikartojė imant naujas paskolas ir refinansuojant ankstesnius kreditus. Pastaraisiais metais naujai išduotų paskolų litais dalis sudarė ketvirtadalį visų paskolų. Tačiau jau 2009 metų paskutinįjį ketvirtį būsto paskolų palūkanos pradėjo kristi, ir jau šių metų pradžioje palūkanų normos litais beveik pasiekė 2007 metų ribą ir sumažėjo apie 5 proc.

16 lentelė. Komerčių bankų paskolos namų ūkiams, mln. Lt

	2005	2006	2007	2008	2009	Dalis BVP, %	
Iš viso	25330,9	38404,3	55890,1	65914,5	63566,1		
Namų ūkiams	9353,9	15835,4	25030,4	30180,7	28173,2	27,1	
Pagal valiutą	Litais	4234,6	8888,4	12568,7	11578,2	10219,3	10,4
	Eurais	5058,2	6910,6	12415,2	18314,4	17774,8	16,4
	Kitomis valiutomis	61,1	36,4	46,5	288,1	179,1	0,3
Pagal paskirtį	Būstui įsigyti	6457,5	10348,1	16743,9	20908,4	19747,9	18,8
	Vartojamosios	1522,7	2559,3	3659,5	4368,3	3289,9	3,9
	Kitos	1373,7	2928	4627,1	4904	5135,4	4,4

Šaltinis: Sudaryta darbo autorių remiantis Lietuvos Banko metinių ataskaitų duomenimis

Kreditinių institucijų išduotų paskolų namų ūkiams dalis BVP sudarė 27,1 proc. visų išduotų paskolų. Kaip jau anksčiau buvo minėta didžioji jų dalis buvo paimta eurais, o ne nacionaline valiuta, dėl didelio jų palūkanų normų skirtumo. Paskolos išduotos litais per 2005 – 2009 metus padidėjo beveik tris kartus, kuomet eurais buvo išduota daugiau kaip tris su puse karto daugiau. Tiek vienu, tiek kitų paskolų padidėjimą buvo galima susieti ne vien tik su suintensyvėjusia paskolų

portfelio paklausa, bet ir išaugusiomis nekilnojamojo turto ir kitų prekių bei paslaugų kainomis. Paskolų kitomis negu litai ir eurai užsienio valiutomis dalis yra labai nedidelė, ir 2009 metais sudarė tik 0,3 proc. nuo BVP. Dažniausiai tokias paskolas paėmę gyventojai yra nepatiriantys valiutų kurso rizikos. Galima pabrėžti, kad bankai šiuo atžvilgiu pagrįstai vykdo konservatyvią politiką neteikdami paskolų kitomis valiutomis, jei asmenys negauna pajamų atitinkamomis valiutomis.

Visame komercinių bankų paskolų portfelyje didžiausią dalį užima būsto paskolos šalies gyventojams ir 2009 metais sudarė beveik 19 % šalies BVP. Tuo tarpu vartojamosios ir kitos paskirties paskolos atitinkamai sudarė 3,9 proc. ir 4,4 proc. BVP. Šis paskolų portfelio pasiskirstymas galimas dėl didesnių nekilnojamojo turto kainų, bei didesnio poreikio nuosavam būstui nei prabangos vartojamosioms prekėms ar kitiems daiktams bei paslaugoms.

Atsižvelgiant į 2009-2010 metais sugriežtintas kreditavimo sąlygas ir paskolų palūkanų normas galima teigti, kad komerciniai bankai bus labiau apsaugoti nuo galimos nemokumo rizikos nei lyginant su ankstesniais metais, kuomet išduodant paskolas buvo mažiau pasvertos klientų finansinės galimybės ateityje. Nemokumo riziką taip pat amortizavo vis populiarėjantis paskolų draudimas, kuris tapo aktualesnis padidėjus nemokių bankų klientų skaičiui. Tačiau norint pasverti, kas turėjo įtakos Lietuvos gyventojų nemokui derėtų išsiaiškinti esminius ryšius tarp šio kintamojo ir komercinių bankų paskolų palūkanų normų.

Esminių ryšių aiškinimas – tai vienas svarbiausių koreliacinės analizės etapų. Tarpusavio ryšiai nustatomi po išsamios nagrinėjamų reiškinių analizės. Norėdami patikrinti, ar bankų paskolų palūkanų normos pokyčiai įtakoja šalies gyventojų nemokumą, atliekame koreliacinę analizę, t.y. veiksnių įtaką gyvenojų nemokumui.

Atliekant neveiksnių paskolų ir komercinių bankų paskolų palūkanų normų skaičiavimus naudosis 1 paveikslu ir 8 lentele (pateikti ankstesniuose skyriuose). Neveiksnių būsto paskolų ir būsto paskolų palūkanų normos koreliacijos koeficientas $r=0,39$. Šiuo atveju ryšys tarp tų dviejų kintamųjų yra tiesioginis, tačiau priklausomybė yra silpna.

Koreliacijos koeficientas r rodo tiesioginį ir stipresnį ryšį tarp vartojimo ir kitų paskolų bei neveiksnių vartojimo ir kitų paskolų. Šis rodiklis yra lygus 0,66. Tai rodo vidutinio stiprumo priklausomybę.

Tam, kad galėtume įvertinti koreliacijos koeficiento reikšmingumą naudojames Stjudento skirstinio lentele. Faktinė t kriterijaus reikšmė (neveiksnių būsto paskolų ir būsto paskolų palūkanų normos atveju) yra lygi 0,62. Kadangi laisvės laipsnių skaičius yra 3 ($k=n-2$), gaunasi, jog t_r yra mažesnis už t_k prie bet kurio reikšmingumo lygio (kritinės kriterijų reikšmės pateiktos 9 priede). Vadinasi, apskaičiuotas koreliacijos koeficientas nėra reikšmingas mūsų tiriamajam laikotarpiui. Tą patį būtų galima pasakyti ir apie neveiksnių vartojimo, kitų paskolų bei šių paskolų palūkanų normos koreliaciją, nes $t_r=0,95$.

Atlikus tarpusavio ryšių analizę tarp nagrinėjamų kintamųjų, galėtume teigti, jog teorijoje aptartos išvados nepasitvirtino. Nors palūkanų augimas ir paliečia visus bankų skolininkus, ne taip kaip kiti mūsų nagrinėti makroekonominiai rodikliai, tarp jų nėra stiprios priklausomybės.

3. 5. Paskolos gražinimo metodų pasirinkimo įtaka paskolos kaštams

Lietuvos gyventojams, imant paskolą iš komercinių bankų, reikėtų atsižvelgti ir į paskolos gražinimo metodą nuo kurio priklauso mėnesinių mokėjimų dydis. Dažniausiai yra naudojami du metodai: linijinis ir pastoviųjų anuitetų paskolos gražinimo metodai.

Neretai asmenys, imantys paskolą, renkasi linijinį metodą. Deja, anuiteto paskolos gražinimo metodas nėra toks paplitęs. Pasirinkus linijinį metodą palūkanos skaičiuojamos nuo faktiško kredito likučio. Šis metodas gali būti naudingas tuo, kad paskolos mokėjimai bėgant laikui sudaro vis mažesnę dalį, o ateityje pakilusios palūkanos netampa itin didele finansine našta. Tuo tarpu mėnesinės įmokos už paskolą, pasirinkus anuiteto metodą, yra pastovios ir keičiasi tik įmokos dalys už palūkanas ir paskolos dengimą. Iš pradžių didesnę įmokos dalį sudaro palūkanos, o vėliau – gražinama paskolos dalis.

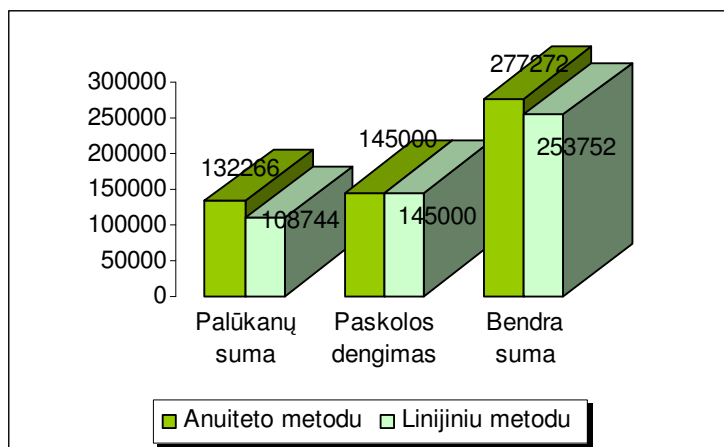
Siekiant išsiaiškinti, kuris paskolos gražinimo metodas yra palankesnis reikia juos palyginti. Atliekant skaičiavimus, vadovausimės 2009 metų namų ūkių, paėmusių būsto paskolą, apklausa, kuri buvo atlikta Lietuvos banko užsakymu. Šiuo atveju renkamės vidutinę 145 000 Lt paskolą su 6 % metinėmis palūkanomis litais, su sąlyga, kad jos per kredito gražinimo laikotarpį nekinta. Paskolos gražinimo terminą pasirinkome 24 metams. Pirmiausiai atliksime paskolos gražinimo anuitetu skaičiavimus.

Jei namų ūkis pasiruošęs imti 145 000 Lt būsto paskolą, tai metinis paskolos mokėjimas būtų 11 553 Lt (žr. 5 priedą). Norint apsaugoti nuo jų svyravimo būtų galima pasirinkti fiksuotas palūkanas pageidaujama laikotarpiui (palūkanų norma gali būti fiksuojama maksimaliai iki 5 metų), tačiau tokiu atveju palūkanos būtų didesnės nei kintamosios palūkanos. Palūkanų suma skaičiuojant anuitetu kasmet vis mažėtų, o paskolos dengimo suma vis augtų. Tačiau įmokų suma kaip jau buvo minėta išlieka nepakitusi, keičiasi tik paskolos dengimo ir palūkanų mokėjimų dalis. Pirmiausia kreditą gražinimo metasi metinė palūkanų suma daugiau kaip tris kartus viršija paskolos dengimo sumą ir sudaro 8700 Lt. Tačiau paskutiniaisiais metais ši proporcija pasikeičia ir paskolos dengimo suma yra beveik 17 kartų didesnė – 10 900 Lt.

Pasirinkus linijinį paskolos gražinimo metodą metiniai mokėjimai, atvirkščiai nei skaičiuojant anuitetu, kasmet mažėtų. Paskolos dengimas visiems 24 metams yra nekintantis, o palūkanų suma mažėjanti (žr. 6 priedą). Per visus metus metiniai mokėjimai sumažėjo daugiau nei per pusę, todėl šį metodą yra patogiausia rinktis tiems, kurie dabar ir netolimoje ateityje turi ar planuoja gauti pakankamai dideles pajamas. Pirmiausia paskolos gražinimo metais palūkanų suma yra tokia pat

kaip ir skaičiuojant anuiteto metodu, tačiau ji yra beveik 45 proc. didesnė nei paskolos dengimo suma. Palūkanų ir paskolos dengimo sumos beveik sutampa jau aštuntaisiais kredito gražinimo metais. Linijinio metodo vienas iš esminių privalumų yra tai, jog iškilus finansinių sunkumų ateityje paskolos mokėjimai nebėra tokia didelė našta, nes įmokos palaipsniui mažėja. Taip pat galima sakyti, jog šis metodas yra saugesnis tuo atžvilgiu, kad mažėjančios įmokos kompensuoja infliaciją, su sąlyga, kad namų ūkio darbo užmokestis nekinta.

Linijinio ir anuiteto paskolos gražinimo metodų palūkanų ir bendros sumos skirtumus akivaizdžiai atspindi 24 pav. Palūkanų suma per visą paskolos gražinimo laikotarpį, t.y. 24 metus, skiriasi pasirinkus vieną iš dviejų metodų. Esant 6 proc. metinėms palūkanoms, skaičiuojant linijiniu metodu, komerciniam bankui tektų sumokėti 108 744 Lt už 145 000 Lt būsto paskolą. Tuo tarpu palūkanų suma, pasirinkus anuiteto metodą, būtų beveik 22 proc. didesnė, t.y. 132 266 Lt. Vadinasi, galima daryti prielaidą, jog pasirinkus linijinį paskolos gražinimo metodą būtų galima sutaupyti daugiau nei 23,5 tūkst. Lt.

24 pav. Paskolos gražinimo metodų kaštai

Šaltinis: Sudaryta autorių remiantis Lietuvos Banko namų ūkių apklausos duomenimis

Šie skaičiavimai rodo, kad beveik visada labiau apsimoka rinktis linijinį paskolos gražinimo metodą, jeigu tik leidžia namų ūkių pajamos. Kai kuriais atvejais asmenys, imantys būsto paskolas, yra linkę rinktis anuiteto metodą, nes taip yra užtikrinti mėnesinių įmokų stabilumu.

Deja, kartais pasirinkti pageidaujama paskolos gražinimo metodą neleidžia pajamos. Tuomet verta apsvarstyti galimybę dėl metodo pakeitimo. Žinoma, renkantis vieną iš šių metodų svarbu ir tai, ar ketinama gražinti kreditą anksčiau ar per visą sutartyje numatytą laiką.

IŠVADOS

Atlikta Lietuvos komercinių bankų paskolų gyventojams portfelio analizė parodė, kad šalyje yra 21,5 proc. gyventojų, turinčių finansinių įsipareigojimų šioms kreditinėms institucijoms. Fizinį asmenų paskolas galima išskirstyti į tris kategorijas: būsto, vartojamąsias ir kitas. Didžiausią lyginamąjį svorį visame paskolų portfelyje sudaro būsto paskolos.

Tokie veiksniai kaip – mažėjantis darbo užmokestis ir augantis nedarbas, kurie mažino namų ūkių disponuojamąsias pajamas, taip pat nekilnojamojo turto kainų kritimas ir didėjanti infliacija padidino fizinių asmenų, paėmusių paskolas, nemokumo riziką kredito institucijoms.

Atlika paskolų būstui įsigyti, kurių periodiniai mokėjimai uždelsti ilgiau kaip 60 dienų, dydžio ir vidutinės metinės infliacijos tarpusavio priklausomybės analizė, rodo, jog augančios šalies kainos daro tiesioginę įtaką vėluojančioms būsto paskoloms. Jeigu būsto paskolos, kurių periodiniai mokėjimai uždelsti ilgiau kaip 60 dienų, padidėtų vienu procentu infliacija taip pat išaugtų 1,16%. Tačiau neveiksnių vartojimo bei kitų paskolų ir infliacijos tarpusavio priklausomybė yra silpna ir atvirkštinė, t.y. mažėjant kainų lygiui didėja namų ūkių įsipareigojimai šalies komerciniams bankams.

Lyginant 2005 metus su 2009 metais Lietuvos komercinių bankų suteiktų paskolų fiziniams asmenims likučio padidėjimas sudarė net 224,71% (19,5 mlrd. Lt). Prognozuojama, kad būsto paskolų fiziniams asmenims likutis didės ir 2010 m. (36,49 mlrd. Lt) ir 2011 m. (41,76 mlrd. Lt). Taip pat numatomas ir vartojamųjų kreditų augimas 2010 m. - 11,21 mlrd. Lt, o 2011 m. - 12,83 mlrd. Lt. Fizinį asmenų būsto bei vartojimo ir kitų paskolų likučių tarpusavio ryšys lyginant su darbo užmokesčiu yra ypač stiprus ir tiesioginis, t.y. didėjant darbo užmokesčiui – didėja ir fizinių asmenų paskolų likutis.

Vidutinis paskolos būstui įsigyti dydis Lietuvoje, 2009 metus lyginant su 2008 metais, sumažėjo 30 000 Lt ir buvo beveik 145 000 Lt. Atlikus gyventojų būsto paskolų pajamų ir paskolų dydžio analizę galima teigti, kad namų ūkių, kurių mėnesio pajamos siekia daugiau kaip 3000 Lt, vidutinė paskolos suma yra daugiau kaip 170 000 Lt. Tuo tarpu, jei pajamos yra mažesnės nei 3000 Lt, vidutinės paskolos dydis yra maždaug 110 000 Lt.

Vartojimo ir kitų kreditų dydis, priklausomai nuo šeimos finansinių galimybių gražinti kreditą ir turimo turto, gali siekti net 60000 Lt. Suteikiant kreditą, reikalaujamos vieno asmens vidutinės mėnesinės pajamos (išminusuojant gražinamo kredito įmokas ir kitus turimus įsipareigojimus) turi sudaryti 1038 Lt.

Per nagrinėjamą laikotarpį gyventojų, vėluojančių atlikti paskolos mokėjimus, apimtis padidėjo. Neveiksnių būsto paskolų dalis visame portfelyje išaugo daugiau nei 5 kartus, o neveiksnių vartojimo ir kitų paskolų dalis padidėjo net 12,5 karto. Lietuvos komercinių bankų

paskolų gyventojams portfelio kokybės prastėjimą nagrinėjamu laikotarpiu lėmė mažėjantis darbo užmokestis, augantys infliacijos tempai, aukštos nekilnojamojo turto kainos, palūkanų normos ir kiti veiksniai.

Įvertinus BVP ir neveiksnių komercinių bankų vartojimo ir kitų paskolų gyventojams tarpusavio priklausomybę, pasitvirtino glaudus šių kintamųjų ryšys. BVP padidinus vienu procentiniu punktu neveiksnių vartojimo ir kitų paskolų dalis sumažėtų 0,083 proc. Tuo tarpu BVP variacijos neturi jokios įtakos būsto paskolų nemokumui.

Viena iš gyvenimo lygio pablogėjimo priežastimi Lietuvos gyventojai įvardina kainų augimą. Ryšys tarp vėluojančio procentinio paskolų būstui įsigyti dydžio ir vidutinės metinės infliacijos yra glaudus ir tiesioginis (t.y. didėjant infliacijai – didėja ir paskolos būstui įsigyti, kurių periodiniai mokėjimai uždelsti ilgiau kaip 60 dienų). Kuomet padidinus infliaciją vienu procentu vėluojančių vartojimo ir kitų paskolų procentinis dydis sumažės 0,13%.

Nors palūkanų norma tiesiogiai veikia visus namų ūkius, paėmusius paskolas, tačiau neturi stipraus poveikio paskolos mokėjimų savalaikiam atsiskaitymui Gyventojų būsto paskolų palūkanų normai padidėjus vienu procentiniu punktu, šių neveiksnių paskolų dalis išaugs 0,35 proc. Tuo tarpu vartojimo ir kitų paskolų palūkanas padidinus vienu procentu, jų neveiksnios paskolos padidėtų 0,19 proc.

Neretais atvejais gyventojų nemokumą komerciniams bankams lemia pasirinktas paskolos grąžinimo metodas. Beveik visada labiau apsimoka rinktis linijinį paskolos grąžinimo metodą, jeigu tik leidžia namų ūkių pajamos, nes sumokama palūkanų suma yra maždaug penktadaliu mažesnė nei pasirinkus anuiteto metodą.

Apibendrinant magistro darbą, būtų galima teigti, kad mūsų darbo hipotezė pasitvirtino tik dalinai. Nors ryšys tarp nagrinėtų makroekonominių ir kitų rodiklių dažniausiai buvo tiesioginis ir stiprus, jis dažniausiai nebuvo reikšmingas nagrinėjamam 2005 – 2009 metų laikotarpiui, išskyrus BVP ir komercinių bankų teikiamų paskolų šalies gyventojams likučio koreliacijos reikšmingumą. Nepaisant to numatytos neveiksnių paskolų Lietuvos namų ūkiams ateities perspektyvos pasitvirtino.

REKOMENDACIJOS

Daugelis namų ūkių susiduria su skaudžiomis pasekmėmis nesugebant įvykdyti savo finansinių išsipareigojimų kreditinėms institucijoms. Kuomet Lietuvoje buvo ekonomikos pakilimas, daugelis asmenų, imančių paskolas iš šalies komercinių bankų, neapskaičiavo galimos rizikos darbo netekimo ar darbo užmokesčio sumažinimo atveju ir pan. Tuo metu daugumos gyventojų vartotojų pasitikėjimo rodiklis buvo gana aukštas, todėl buvo labai stiprus poreikis įsigyti nuosavą būstą ar įsigyti tai, ko neleisdavo šeimos finansinės galimybės iš karto.

Dėl šios priežasties, siekiant apsaugoti nuo galimos nemokumo rizikos, reikėtų apsvartyti visas galimas prevencines priemones padėsiančias to išvengti.

§ Prieš nusprendžiant imti paskolą, vertėtų suskaičiuoti kokia bus visos paskolos kaina. Pirmiausia reikėtų įvertinti bankui mokamas palūkanas. Svarbu pasirinkti kokia valiuta pasiimti paskolą. Šiuo metu palūkanos nacionaline valiuta kainuoja brangiau nei eurai, bet jei skirtumas nėra didelis reikėtų įvertinti ir valiutos konvertavimo kaštus pasirinkus paskolą eurai, tol kol Lietuvoje dar neįvesta nauja valiuta. Skaičiuojant paskolos kainą reikėtų įtraukti ir administracinį mokestį, turto vertinimo, draudimo, sutarčių sudarymo, registravimo mokesčius ir pan. Kai kurių šių mokesčių dydžiai svyruoja nuo pasirinkto banko. Siekiant, kad paskolos kaina būtų mažesnė reikėtų atidžiai pasirinkti kreditinę instituciją, kurioje konkrečiam asmeniui, imančiam paskolą, taikoma marža būtų mažiausia. Dažniausiai komercinis bankas, kurio produktais daugiausiai naudojasi, pritaiko ir mažesnę maržą skolinantis.

§ Kad paskolos mėnesiniai mokėjimai netaptų didele našta būtina apskaičiuoti kokią dalį jie sudaro nuo visos šeimos grynujų pajamų. Rekomenduojama, kad ši dalis neviršytų 40 proc. visų pajamų. Tokiu atveju yra didesnė galimybė nepatirti didesnių finansinių sunkumų ir nevēluoti apmokėti paskolos įmokas ligos, darbo netekimo, darbo užmokesčio ar panašiais atvejais.

§ Ne mažiau svarbu yra įvertinti savo būsimas pajamas. Tai padaryti nėra lengva, tačiau reikėtų atsižvelgti į tai ar gaunamas darbo užmokestis yra pastovus ir stabilus. Taip pat reikėtų įvertinti tokius veiksnius kaip sezoniškumas, bendrovės, kurioje dirbama, finansinę padėtį ar kitas nenumatytas aplinkybes, kurios gali turėti įtakos gaunamoms pajamoms.

§ Įvertinus būsimas pajamas reikėtų numatyti ir būsimas išlaidas. Pavyzdžiui, paėmus būsto paskolą ir įsikėlus į naujai įsigytą būstą bus reikalingi baldai, įvairi įranga ir kitokie namų apyvokos reikmenys. Dažnai asmenys norėdami nusipirkti tam tikrų reikmenų ar prabangos prekių namams, yra linkę įsigyti prekes skolon, naudojasi išperkamąja nuoma arba išleidžia savo sukauptas santaupas.

§ Svarbu nors preliminariai išmatuoti riziką netekus darbo, susirgus sunkesne liga ar patekus į panašią situaciją. Būtina apsvarstyti iš anksto ar tokiu atveju bus galima padengti finansinius

įsipareigojimus komerciniam bankui nors tam tikrą laiką, kol padėtis pasikeis. Reikėtų apgalvoti visus įmanomus atvejus kaip tuomet reikėtų elgtis.

Šios aukščiau išvardintos prevencinės priemonės, siekiant sumažinti riziką prieš imant paskolą iš komercinių bankų, neapsaugo visiškai nuo tokios grėsmės. Pablogėjus gyventojų, turinčių paskolas, finansinei padėčiai yra keletas būdų kaip išvengti didesnių įsiskolinimų dėl delspinigių ar netgi kreditu įsigyto būsto netekimo.

§ Vienas iš galimų variantų išvengti ilgalaikio mokumo problemų, susidūrus su finansiniais sunkumais, yra kreipimasis į kreditinę instituciją. Kartais asmenys susidūrę su laikinu lėšų trūkumu pasiskolina iš kitų šaltinių ir tikisi, kad taip problema išsispręs. Tokiu poelgiu žmogus neretai rizikuoja įsiskolinti daugiau ir situacijos nepagerina. Laiku kreipiantis į banko konsultantą paskolų klausimais galima rasti racionalesnių sprendimų, nereikalaujančių papildomų įsiskolinimų. Pavyzdžiui, siekiant sumažinti mėnesinę įmoką už paskolą, galima pailginti paskolos terminą, pakeisti paskolos mokėjimo metodą ar atidėti paskolos dalių įmokas keletui mėnesių.

§ Beveik ketvirtadalis namų ūkių yra paėmę paskolas nacionaline valiuta. Jas paėmę asmenys, sutaupo valiutos konvertavimo mokesčius, tačiau jei skirtumas tarp palūkanų litais ir eurais yra didelis, reikia įvertinti kas labiau apsimoka. Nors šiandien atotrūkis tarp palūkanų šiomis valiutomis smarkiai sumažėjo, vis vien naudingiau imti turėti paskolą eurais, nes palūkanų įmokos yra ženkliai mažesnės.

§ Vienas iš būdų tam tikrą laikotarpį išvengti netikėto palūkanų didėjimo yra palūkanų fiksavimas. Žinoma tai negarantuoja, kad bus sutaupyta lyginant įmokomis kintamomis palūkanomis. Tačiau fiksuotos palūkanos yra patrauklesnės tuom, kad skolininkas tam tikrą laiko tarpą žinos kokią būsto paskolos mėnesio įmoką reikės mokėti bankui ir ji nesikeis.

§ Vienas iš būdų nemokumo atveju, siekiant palengvinti riziką gyventojams, turintiems kreditus, yra paskolos draudimas. Tokiu būdu fiziniams asmenims susidūrusiais su finansiniais sunkumais bankai gali atidėti kredito grąžinimą iki vienerių metų, o už skolininką įmokas mokės paskolų draudimo bendrovė. Taip pat reikėtų apsidrausti gyvybės ir sveikatos draudimu, jei asmuo imdamas paskolą yra pagrindinis šeimos maitintojas.

LITERATŪRA

1. Ališauskas, L., Vaškelaitis, V. (1998). Šiuolaikinės bankų sistemos. Vilnius: Lietuvos informacijos institutas.
2. Bankų klientams - didesnė skolų našta. BNS [žiūrėta 2009-12-04]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=8138434//>>.
3. Belinskaja, L., Rutkauskas, V. (2006). Būsto sektoriaus vystymosi tendencijų įvertinimas Lietuvoje. Business Development Possibilities in the New European Area. Scientific International Conference [Vilnius, 2006 m. rugsėjo 21 – 22 d.].
4. Bereza, S. (1992). Banko rizikos valdymas. Varšuva.
5. Bessis, J. (1998). Risk Management in Banking.
6. Brazdžionis, J., Širmulis, R. (1997). Kreditavimo principai. Vilnius: LBDFl.
7. Brecher, S. M., Breslow, S., Harris, A. C., Horgan, J., Martini, D. A. (2007). Alternative Investment Managers and Bankruptcy: The brave new world of chapter 11. Journal of private equity 10: 47-51.
8. Buckiūnienė, O. (2003). Lietuvos finansų sistema :mokomoji knyga. Vilnius: VĮ teisinės informacijos centras.
9. Buračas, A., Svecevičius, B. (1994). Biznio, bankų, biržos terminų žodynas – žinynas. Vilnius: Žodynas.
10. Butkus, K., Jazbutis, R. Fizinių asmenų nemokumo problemų sprendimo būdų analizė: taikomasis mokslinio tyrimo darbas. [žiūrėta 2009-11-19]. Prieiga per internetą: <<http://www.ukmin.lt/lt/svv/verslotyrimu/>>.
11. Buškevičiūtė, E. (1994). Kreditingumo įvertinimas. Sąakaityba, Nr. 1, psl. 21-36.
12. Būsto kreditų draudimas. [žiūrėta 2010-02-02]. Prieiga per internetą: <<http://www.bpd.lt/lt/informacija/busto-kreditu-draudimas.html>>.
13. Būsto paskolos pagrindiniai žingsniai [žiūrėta 2010-03-01]. Prieiga per internetą:<http://www.swedbank.lt/lt/pages/privatiems/busto_paskolos_pagrindiniai_zingsniai>.
14. Darbo užmokestis. [žiūrėta 2010-01-05]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrtt.lt/lt/naudinga/metodines-nuorodos-rekomendacijos/darbo-uzmokestis.html>>.
15. Directors in the twilight zone II. INSOL International, Group thirty-six [žiūrėta 2010-02-24]. Prieiga per internetą: <<http://www.insol.org/twilight.htm>>.
16. Čekanavičius, V., Murauskas, G. (2006). Statistika ir jos taikymas. I dalis. Vilnius.
17. Edgar, M., Morsman, Jr. (1982). Effective Loan Management.
18. Europos Komisijos statistikos biuro duomenys [žiūrėta 2009-10-03]. Prieiga per internetą: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>>.
19. Fair, N. Declaring Personal Insolvency [žiūrėta 2009-10-13]. Prieiga per internetą: <http://EzineArticles.com/?expert=Natalie_Fair >.

20. Gegužis, A. (2003). Neapibrėžtumo ir rizikos samprata ekonomikoje. *Ekonomika: mokslo darbai* 62. Vilnius: Vilniaus universitetas.
21. Gegužis, A. (2005). Makroekonominis neapibrėžtumas ir kredito rizika bankiniame sektoriuje : paskolų kokybės tyrimo aspektai : socialiniai mokslai, ekonomika. Vilnius: Vilniaus universitetas.
22. Girzdijauskas, S. (1997). *Finansiniai skaičiavimai*. Kaunas.
23. Grigaravičius, S. (2003). Įmonių nemokumo diagnostika ir jų pertvarkymo sprendimai: daktaro disertacijos santrauka: socialiniai mokslai, vadyba ir administravimas. Kaunas: VDU.
24. Gronskas, V. (2005). *Ekonominė analizė*. Kaunas: Technologija.
25. Interneto enciklopedija [žiūrėta 2009-07-14]. Prieiga per internetą: <<http://lt.wikipedia.org/wiki/>>.
26. Ivaškevičius, D., Sakalas, A. (1997). *Bankų vadyba: vadovėlis*. Kaunas: Technologija.
27. Įmonių bankroto valdymo departamentas prie Ūkio ministerijos. Įmonių bankroto ir restruktūrizavimo procesų 2008 m. sausio – gruodžio mėn. apžvalga [žiūrėta 2009-11-18]. Prieiga per internetą: <http://www.bankrotdep.lt/Doc/2008_01_12.doc>.
28. Jakutis, A., Petraškevičius, V., Stepanovas, A. (2000). *Ekonomikos teorijos pagrindai: Vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams*. Kaunas: Mažoji poligrafija.
29. Januševičiūtė, A., Jurevičienė, D. (2009). Bankroto esmė: teorija ir praktika. *Mokslas – Lietuvos ateitis*, 1 tomas, Nr. 3.
30. Jasevičienė F., Valvonis, V. (2003). Paskolų vertinimas: Tarptautinė ir Lietuvos praktika. *Pinigų studijos* Nr. 1.
31. Jasienė, M. (1998). *Palūkanų normos rizikos valdymas*. Vilnius: LBDFI.
32. Kancerevyčius, G. (2004). *Finansai ir investicijos*. Kaunas: Smaltijos leidykla.
33. Karpavičienė, E. (2006). Bankų operacinės rizikos valdymo modelis : daktaro disertacijos santrauka: socialiniai mokslai, ekonomika. Kaunas: technologija.
34. Kintančios palūkanos: mažesnė, bet nestabili kaina už paskolą. *Verslo žinios*. Vilnius, 2006 m. gruodžio mėn., p. 35-46.
35. Kvedaraitė, V. (1996). *Pelningumo analizė ir prognozavimas*. Vilnius.
36. Kvedaraitė, V. (1995). *Firmų finansinių rodiklių palyginamoji analizė*. Vilnius.
37. Kvedaravičienė, I. (2000). Būsto įsigijimo finansavimo mechanizmas ir jo rezultatyvumas: daktaro disertacijos santrauka: socialiniai mokslai, vadyba ir administravimas. Kaunas: VDU.
38. Kuodis, R. Pasaulinė finansų krizė: priežastys ir pasekmės Lietuvai [žiūrėta 2010-01-15]. Prieiga per internetą: <http://neris.mii.lt/~ekonomika/Econlib/RK_fin_krize.pdf>.
39. Laurenčikas, A. (2003). Būsto paskolos JAV ir Lietuvoje. *Verslo žinios: Investicija*, Nr. 5.

40. Leigh, K. (2009). Guide to Personal Bankruptcy and Company Insolvency. Great Britain: Easyway guide Lietuvos banko finansinio stabilumo apžvalga [žiūrėta 2009-08-02]. Prieiga per internetą: <http://www.lb.lt/lt/ekonomika/fin_stabilumas/fin_stabilumas.htm>.
41. Lietuvos ekonomikos perspektyvos AB DnB Nord Bankas 2005-2009 m. Vilnius.
42. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas [žiūrėta 2010-02-05]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=107687>.
43. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 663 straipsnis. (2005). Nr. XP-68. Valstybės žinios, Nr. 130-4676.
44. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas [žiūrėta 2009-08-12]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=107687>.
45. Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymas [žiūrėta 2009-12-01]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=232112>.
46. Lietuvos Respublikos trišalė taryba. Prieiga per internetą: <http://neris.mii.lt/~ekonomika/Econlib/RK_fin_krize.pdf>.
47. Lileikienė, A., Šaparnis, G., Tamošiūnas, T. (2004). Magistro darbo rengimo metodika. Šiaulių universiteto leidykla.
48. Lietuvos banko internetinė svetainė. Prieiga per internetą: <<http://www.lb.lt/home/default.asp>>.
49. Lloyd Brewster, T. (2006). Money, Banking and Financial Markets. Mason. OH : Thomson.
50. Mayer, T. (1995). Pinigai, bankai ir ekonomika. Vilnius: Alma littera.
51. Martišius, S. A., Kėdaitis, A. (2003). Statistika: I dalis. Statistinės analizės teorija ir metodai. Vilnius: Vilniaus universitetas.
52. Marsh, D. (2009). Straightforward Guide to Bankruptcy, Insolvency and the Law. Great Britain: Straightforward publishing.
53. Molienė, O. G., Molienė, L. (2004). Statistika (I). Vilnius: Vilniaus verslo kolegija.
54. Monakan, J. F. (2001). Numerical Methods Of Statistics. Cambridge: Cambridge University Press.
55. Norkus, R. (2004). Procesiniai bankroto bylų nagrinėjimo ypatumai // Jurisprudencija. ISSN 1392-6195, t. 57 (49).
56. Palūkanų normos. [žiūrėta 2009-10-29]. Prieiga per internetą: <<http://fin.seb.lt/vbfin/interest/euribor.fw?lang=lt>>.
57. Paskolos paraiška. [žiūrėta 2009-09-29]. Prieiga per internetą: <<http://www.danskebankas.lt/files/paraiska.busto.paskolai.LT.pdf>>.

58. Pat Obi, C. (1999). Verslo finansų pagrindai: vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams. Kaunas: Technologija.
59. Pass, C., Lowes, B., Davies, L. (1997). Ekonomikos terminų žodynas. Vilnius: UAB „Baltijos bisnis“.
60. Rutkauskas, A. V. (2001). Pelno ir rizikos inžinerija. Vilnius: Lietuvos mokslo taryba.
61. Rutkauskas, A.V., Damašienė, V. (2002). Finansų valdymas. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
62. Rutkauskas, A.V., Pabedinskaitė, A., Šeckutė, L. (2002). Finansų prognozavimas esant neapibrėžtumui. Ekonomika.
63. Sakalas, A., Virbickaitė, R. (2003). Bankroto teorija ir praktika. Inžinerinė ekonomika 2(33): 106-111.
64. Smalenskas G. (2002). Finansai. Vilnius: Homo Liber.
65. Smythe, P. Causes for insolvency [žiūrėta 2009-11-02]. Prieiga per internetą: <<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:VDS97qSZ0QsJ:www.sooperarticles.com/finance-articles>>.
66. Snieška, V., Baumilienė, V., Bernatonytė, D., Čiburienė, J. ir kiti. (2003). Makroekonomika. Kaunas: Technologija.
67. Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenų bazė. Prieiga per internetą: <<http://www.std.lt/lt/>>.
68. Šneidere, R., Būmane, I. (2007). Insolvency Of Company And methods Of Financial Analysis To Forecast. Economics and management 12: 137-146.
69. Štaras, R., Žvinklys, J. (1995). Prognozavimo metodai, jų ypatumai ir taikymas. Vilniaus universitetas.
70. Taikomojo mokslinio tyrimo darbas „Fizinių asmenų nemokumo problemų sprendimų būdų analizė“ žiūrėta [2009-10-11]. Prieiga per internetą: <<http://www.bankrotodep.lt/Studijos.php>>.
71. Taraila, S. (2001). Kreditavimas: teorija ir praktika. Vilnius: Lietuvos bankininkystės, draudimo ir finansų institutas.
72. The European Restructuring and Insolvency Guide 2005/2006 [žiūrėta 2009-09-14]. Prieiga per internetą: <<http://www.europeanrestructuring.com/>>.
73. Valkauskas, R. (1995). Ūkio statistika: teorijos ir praktikos apybraižos. Vilnius.
74. Valkauskas, R. (2002). Statistika. Vilnius: Vilniaus vadybos kolegija.
75. Virgos, M., Garcimartin, F. (2004). The European Insolvency Regulation: Law and Practice. Kluwer Law International.
76. Višinskis, V., Driukas, A. (2006). Nemokumo samprata ir jos teisinio reglamentavimo analizė [žiūrėta 2009-10-11]. Prieiga per internetą: <<http://www.ukmin.lt/lt/svv/doc/nemokumo%20studija.doc>>.
77. Wonnacott, P., Wonnacott, R. (1998). Makroekonomika. Kaunas: Poligrafija ir Informatika.

PRIEDAI

1 priedas

Lietuvos bankų sistemos turto ir įsipareigojimų straipsniai 2010 m. I ketv., mln. Lt

Eil. Nr.	Balansinės ataskaitos straipsnio pavadinimas	Suma 2009-04-01	Suma 2010-01-01	Suma 2010 metų balandžio 1 d.	Pasikeitimas I ketvirtį, proc.	Pasikeitimas per metus, proc.
1	Turtas (aktyvai)	87 965,4	84 239,6	82 327	-2,3	-6,4
2	Skolos vertybiniai popieriai	6 242,8	7 760,3	8 722,6	12,4	39,7
3	Klientams suteiktos paskolos	68 967,3	61 557,5	60 069,4	-2,4	-12,9
3.1	Iš jų – privačioms įmonėms	36 358,9	31 097,3	30 125,1	-3,1	-17,1
3.2	Iš jų – finansų institucijoms	2 615,5	1 944,7	1 903,5	-2,1	-27,2
3.3	Iš jų – fiziniams asmenims	28 248,2	26 939,7	26 431,9	-1,9	-6,4
3.3.1	Iš jų – būsto paskolos	20 750,0	20 341,3	20 164,0	-0,9	-2,8
4	Paskolų vertės sumažėjimas	1 200,0	4 747,4	4 786,1	0,8	4 kartus
4.1	Paskolų vertės sumažėjimas / suteiktos paskolos, proc.	1,71	7,16	7,38	-	-
5	Indėliai ir akredityvai	37 984,0	41 072,5	41 454,5	0,9	9,1
5.1	Iš jų – privačių įmonių	10 467,7	11 404,4	11 105,1	-2,6	6,1
5.2	Iš jų – finansų institucijų	939,7	1 591,9	1 399,8	-12,1	49,0
5.3	Iš jų – fizinių asmenų	23 815,6	24 746,3	24 694,4	-0,2	3,7
6	Akcininkų nuosavybė	6 807,3	4 992,3	5 662,5	13,4	-16,8
7	Einamųjų metų pelnas	-20,1	-2 979,1	-232,3	-	-

Šaltinis: Lietuvos banko metinių ataskaitų duomenys

Disponuojamųjų pajamų kitimas

	Vidutinės disponuojamosios pajamos vienam namų ūkio nariui per mėn., Lt / Disponuojamųjų pajamų pokytis, proc.									
	2004	Pokytis (lyginant su 2003)	2005	Pokytis (lyginant su 2004)	2006	Pokytis (lyginant su 2005)	2007	Pokytis (lyginant su 2006)	2008	Pokytis (lyginant su 2007)
Visi namų ūkiai	496	8,3	580	16,9	681	17,4	859	26,2	986,8	14,8
Miesto namų ūkiai	540	6,4	636	17,8	729	14,6	943	29,3	1074	13,9
Kaimo namų ūkiai	407	14,2	467	14,7	584	25	691	18,3	811,2	17,4

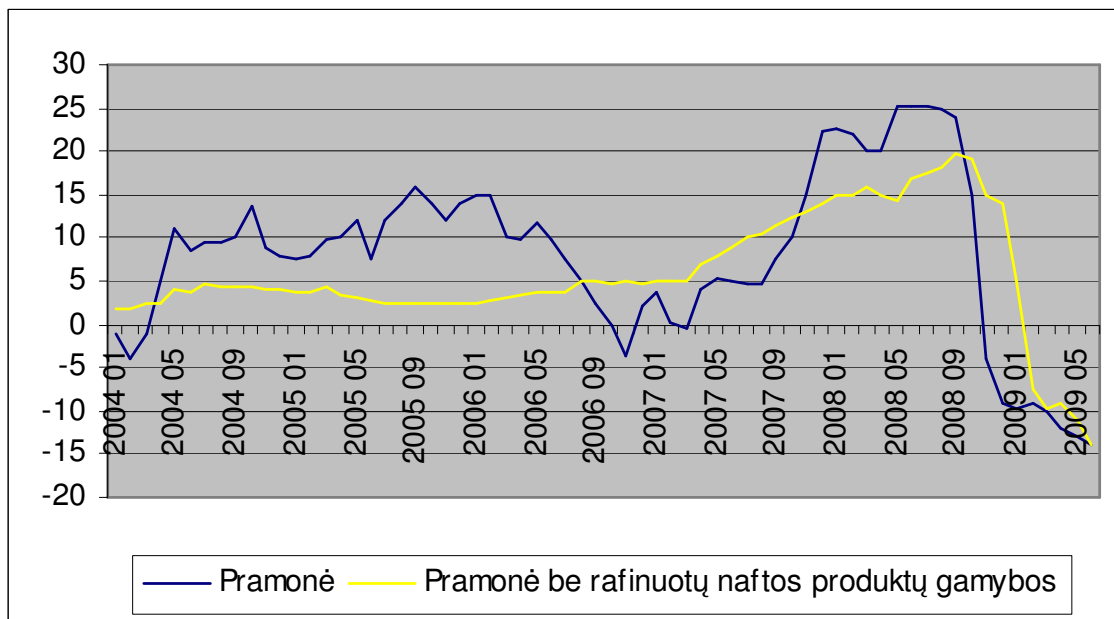
Šaltinis: Lietuvos statistikos departamento duomenys

Vartojimo išlaidų kitimas ir struktūra

	Vidutinės vartojimo išlaidos vienam namų ūkio nariui per mėnesį, Lt					Vartojimo išlaidų struktūra, proc.				
	2004	2005	2006	2007	2008	2004	2005	2006	2007	2008
Visos vartojimo išlaidos	512,3	578,1	651,5	748,8	793,9	100	100	100	100	100
Maisto produktai ir nealkoholiniai gėrimai	197,3	211,8	219,9	248,1	276,2	39,5	36,6	33,7	33,1	34,8
Alkoholiniai gėrimai	12	14	16,5	18,7	20,9	2,3	2,4	2,5	2,5	2,6
Tabako gaminiai	7,5	8,3	8,1	8,6	10,3	1,5	1,4	1,2	1,2	1,3
Drabužiai ir avalynė	45,3	49,7	57,1	69	67,5	7,9	8,6	8,8	9,2	8,5
Būstas, vanduo, elektra, dujos, kitas kuras	64,7	69,6	77,9	89,5	100,2	12,7	12	12	12	12,6
Būsto apstatymas, namų apyvokos įranga ir kasdienė būsto priežiūra	18,6	26,2	35,8	43,3	39,9	3,8	4,5	5,5	5,8	5
Sveikatos priežiūra	24,1	29,8	32,7	36,1	29,1	4,9	5,1	5	4,8	4,9
Transportas	42	51	67,3	77,5	77,9	8,6	8,8	10,3	10,4	9,8
Ryšiai	26,5	29,1	32,3	37	36,7	5,2	5	5	4,9	4,6
Laisvalaikis ir kultūra	22,9	26,9	34	41,1	37,8	4,3	4,7	5,2	5,5	4,8
Švietimas	3,9	6,8	6,1	5,7	4,4	0,8	1,2	0,9	0,8	0,6
Viešbučiai, kavinės, restoranai	22,6	28,7	31,6	38,9	43,7	4,2	5	4,8	5,2	5,5
Įvairios prekės ir paslaugos	24,9	26,3	32,2	35,1	39,5	4,3	4,6	4,9	4,7	5

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamento duomenys

Pramonės produkcijos kainų metinis pokytis, proc.

Šaltinis: Sudaryta darbo autorių, remiantis Lietuvos banko metinių ataskaitų duomenimis

Paskolos grąžinimo kaštai anuiteto metodu

Metai	Anuiteto suma	Palūkanų suma	Paskolos dengimas	Paskolos balansas
				145000
1	11553	8700	2853	142147
2	11553	8528	3025	139122
3	11553	8347	3206	135916
4	11553	8154	3399	132517
5	11553	7951	3602	128915
6	11553	7734	3819	125096
7	11553	7505	4048	121048
8	11553	7262	4291	116757
9	11553	7005	4548	112209
10	11553	6732	4821	107388
11	11553	6443	5110	102278
12	11553	6136	5417	96861
13	11553	5811	5742	91119
14	11553	5467	6086	85033
15	11553	5101	6452	78581
16	11553	4714	6839	71742
17	11553	4304	7249	64493
18	11553	3869	7684	56809
19	11553	3408	8145	48664
20	11553	2919	8634	40030
21	11553	2401	9152	30878
22	11553	1852	9701	21177
23	11553	1270	10283	10894
24	11553	653	10900	
		□ 132266		

Šaltinis: Sudaryta darbo autorių

Paskolos grąžinimo kaštai linijiniu metodu

Metai	Paskolos dengimas	Palūkanos	Bendra suma	Paskolos balansas
0				145000
1	6042	8700	14742	138958
2	6042	8337	14379	132916
3	6042	7975	14017	126874
4	6042	7612	13654	120832
5	6042	7250	13292	114790
6	6042	6887	12929	108748
7	6042	6525	12567	102706
8	6042	6162	12204	96664
9	6042	5800	11842	90622
10	6042	5437	11479	84580
11	6042	5075	11117	78538
12	6042	4712	10754	72496
13	6042	4350	10392	66454
14	6042	3987	10029	60412
15	6042	3625	9667	54370
16	6042	3262	9304	48328
17	6042	2900	8942	42286
18	6042	2537	8579	36244
19	6042	2175	8217	30202
20	6042	1812	7854	24160
21	6042	1450	7492	18118
22	6042	1087	7129	12076
23	6042	725	6767	6034
24	6042	362	6404	

□ 108744

Šaltinis: Sudaryta darbo autorių

Esu įmonės, kurioje dirbu:	☐ Savininkas ☐ Akcininkas	Akcijų dalis įmonėje %:	Įmonės kodas ____
Esu kitos įmonės:	☐ Savininkas ☐ Akcininkas	Akcijų dalis įmonėje %:	Įmonės pavadinimas
Šeimtinė padėtis	☐ Vedęs (lėtekėjusi) ☐ Navedęs (netekėjusi)	☐ Našlys (-ė) ☐ Gyvenama kartu nesusituokus	☐ Išsiskyres (-usi)

4. NEPILNAMEČIAI VAIKAI IR KITI IŠLAIKYTIŅIAI⁴

Vardas, pavardė	Amžius

⁴ Išlaikytiniais taip pat laikomi neturintys regulierių, su darbo santykiais susijusių pajamų, besimokantys arba studijuojantys vaikai (vaikai) iki 20 metų.

5. INFORMACIJA APIE SUTUOKTINĮ [-Ę]/ PARTNERĮ [-Ę]

Vardas, pavardė			
Asmens kodas (gimimo data, jei pildo užsienio pilietis)	____		
Registracijos adresas			
Gyvenamosios vietos adresas			
Telefonas	El. paštas		
Išsilavinimas	☐ Aukštasis universitetinis ☐ Nebaigtas aukštasis ☐ Nebaigtas vidurinis ☐ Vidurinis ☐ Aukštasis neuniversitetinis/aukštesnysis/kitas profesinis išsilavinimas su viduriniu ☐ Kita		
Darbovietė (-ės)	Adresas, telefonas	Einamos pareigos	Dirbu nuo
Ankstesnės darbovietės (pildoma, jei dabartinėje darbovietėje dirbama trumpiau nei 12 mėn.)		Pareigos	Laikotarpis
Darbo sutarties pobūdis	☐ Neterminuota ☐ Terminuota iki 20 m. mėn. d.		
Esu įmonės, kurioje dirbu:	☐ Savininkas ☐ Akcininkas	Akcijų dalis įmonėje %:	Įmonės kodas ____
Esu kitos įmonės:	☐ Savininkas ☐ Akcininkas	Akcijų dalis įmonėje %:	Įmonės pavadinimas
Šeimtinė padėtis	☐ Vedęs (lėtekėjusi) ☐ Navedęs (netekėjusi)	☐ Našlys (-ė) ☐ Gyvenama kartu nesusituokus	☐ Išsiskyres (-usi)

6. BENDROS ŠEIMOS PAJAMOS IR IŠLAIDOS

Vidutinės mėnesio pajamos, atskaičius mokesčius, pagal paskutinių 12 mėn. duomenis, Lt			
Pareiškėjo darbo užmokestis pagrindinėje darbovietėje		Finansinio turto pajamos (palūkanos ir pan.)	
Sutuoktinio (-ės) darbo užmokestis		Kitos šeimos pajamos	
Kitos pajamos:		IŠ VISO:	
Nuomos pajamos		Kitos mėnesio išlaidos	
Pareiškėjo darbo užmokestis kitose darbovietėse			

1.1. KITOS PAPILDOMOS PASLAUGOS

Turto draudimo paslaugos:	Vartojimo paskola:	
☐ Bankui įkeičiamą nekilnojamąjį turtą prašau apdrausti UAB „If draudimas“	☐ Pageidauju gauti vartojimo kreditą	
Prašau apdrausti civilinės atsakomybės draudimu UAB „If draudimas“ ☐ 30 000 Lt ☐ 50 000 Lt	Paskolos paskirtis:	☐ Pradiniam įnašui finansuoti ☐ Kita:
Civilinės atsakomybės draudimo suma (nepesirinkus automatiškai nustatomas draudimas 5 000 Lt sumei):	Paskolos suma	
	Paskolos valiuta:	☐ Litai ☐ Eurai
	Paskolos terminas:	
Gyvybės draudimo paslaugos:	Kitos paslaugos:	
Paskolos gavėjo gyvybės draudimo bendrovė / draudimo suma / galioja iki (jei turite draudimo liudijimą):	☐ Pageidauju naudotis Danske aBanku ☐ Pageidauju naudotis Danske SMS Banku ☐ Pageidauju „Dokumentų sutvarkymo paslaugos“ ☐ Pageidauju tiesioginio debeto paslaugos ☐ Pageidauju pastovių mokėjimų paslaugos	
☐ Pageidauju apsidrausti gyvybės draudimu SE „Sampo Life Insurance Baltic“ Lietuvos filialo gyvybės draudimo bendrovėje		
Pensijų kaupimo paslauga:		
☐ Pageidauju sudaryti pensijų kaupimo sutartį UAB „Danske Capital investicijų valdymas“		

Kreiptis į Danske banką paskatino (pasirenkamas tik vienas atsakymo variantas):	
☐ Nekilnojamojo turto bendrovė/brokeris/statybų bendrovė (monė, kurioje dirbu, kadangi ji bendradarbiauja su Danske banku	
☐ Įmonė, kurioje dirbu, kadangi ji bendradarbiauja su Danske banku	☐ Atsitiktinei užėjau į Danske banko klientų aptarnavimo centrą
☐ Esu Danske banko klientas ir naudojuosi kitais banko produktais	☐ Artimų žmonių rekomendacija
☐ Vykdoma akcija/informacija žiniasklaidoje (internete)	☐ Kita

Pildoma, jei pasirinktas atsakymo variantas „Artimų žmonių rekomendacija“	
Rekomendavusio asmens vardas, pavardė	
Rekomendavusio asmens gimimo data	

Paskolos paraiška užpildyta (pasirenkamas tik vienas atsakymo variantas)	
☐ Nekilnojamojo turto bendrovės/brokerio tinklalapyje arba biure	
☐ Danske banko tinklalapyje www.danskebankas.lt	☐ Tik Danske banko klientų aptarnavimo centre

Paraiškos teikėjas _____

Data _____

(vardas, pavardė, parašas)

1. Aš, žemiau pasirašęs (-usi), patvirtinu, kad esu veikiančius (-i), ir garantuoju, kad paraiškoje pateikta informacija yra teisinga, ir už ją atsakau Lietuvos Respublikos įstatymų nustatyta tvarka. Sutinku, kad Danske Bank A/S Lietuvos filialas rinktų, saugotų ar kitaip tvarkytų mano asmens duomenis banko veiklos rizikos, mokumo vertinimo, įsiskolinimo ir informacijos valdymo tikslais.

2. Aš patvirtinu, jog esu informuotas (-a), kad mano asmens duomenys Danske Bank A/S Lietuvos filiale (buveinės adresas yra Saitoniškių g. 2, Vilnius LT-08500, Lietuvos Respublika, kodas 301694694, PVM mokėtojo kodas LT100003997312, duomenys saugomi Juridinių asmenų registre, veikiantis Danske Bank A/S, registracijos Nr. 81126228, registruota buveinė Holmens Kanal 2-12, DK-1092 Kopenhaga K, Danijos Karalystė, duomenys saugomi Danijos prekybos ir įmonių tarnyboje, vardu) yra tvarkomi mokumo vertinimo bei įsiskolinimo valdymo, sudarytų sutarčių vykdymo ir apskaitos užtikrinimo, mano pavedimu atliekamų finansinių operacijų vykdymo, Banko veiklos rizikos ir informacijos valdymo, galiojančių Lietuvos Respublikos įstatymų vykdymo tikslais, vadovaujantis Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymu, banko vidaus tvarkomis bei kitais teisės aktais.

3. Aš patvirtinu, kad man žinoma, jog aš turiu teisę susipažinti su savo asmens duomenimis, tvarkomais Banke ir įstatymo nustatytais atvejais, kreipdamasis (-si) į Banką ir pateikdamas (-a) asmens tapatybę patvirtinantį dokumentą reikalauti, kad neišsamūs, netikslūs mano asmens duomenys būtų ištaisyti ar sunaikinti ar būtų sustabdytas mano asmens duomenų tvarkymas.

4. Aš esu informuojamas (-a), jog, vadovaudamasis Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo 21 straipsniu, Bankas turi teisę teikti teisėtą interesą turintiems tretiesiems asmenims bei duomenų valdytojams, tvarkantiems jungtines skolininkų duomenų rinkmenas, laiku bei tinkamai finansinių ir turinių įsipareigojimų jam neįvykdžiusio Kliento duomenis, kad būtų galima įvertinti asmens mokumą ir valdyti įsiskolinimą.

5. Aš sutinku, kad man pateikus Bankui prašymą dėl kredito suteikimo ar kitos sutarties, sukeliančios ar galinčios sukelti Bankui kredito riziką, sudarymo, Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba, VĮ Registrų centras, Gyventojų registro tarnyba, mano darbuvieta, kitos valstybės ar savivaldybės institucijos, Bankui paprašius, pateiktų duomenis apie mane ir mano gaunamas pajamas, prisiimtus finansinius įsipareigojimus ir turimą turtą bei kitus duomenis pagal kuriuos būtų galima įvertinti mano mokumą ir valdyti įsiskolinimą.

6. Aš taip pat sutinku, kad mano duomenys mokumo vertinimo tikslu gali būti gauti arba atskleisti bankams ir kitoms kredito įstaigoms bei finansų įmonėms (įskaitant UAB „Creditinfo Lietuva“ administruojamą informacinę sistemą INFOBANKAS) kreditų draudimu užsiimančioms bendrovėms ir kitoms institucijoms, kurios prižiūri ar ketina prižiūrėti riziką, susijusią su mano finansinių įsipareigojimų Bankui vykdymu.

7. Aš sutinku, kad mano asmens duomenys tikslu tinkamai įvykdyti mano finansines operacijas gali būti atskleisti UAB „First Data

Lietuva“ (įmonės kodas 120725338, buveinės adresas Ukmergės g. 220, Vilnius), UAB „Tella Information“ (įmonės kodas 111629418, buveinės adresas Šeimyniškių g. 3A, Vilnius) bei kitoms institucijoms, dalyvaujančioms mano pavedimu vykdomų finansinių operacijų su mokėjimo priemonėmis ir kitų finansinių paslaugų teikimo procese.

8. Patvirtinu, kad susipažinau su man taikomais bei galiojančiais Danske Bank A/S Lietuvos filialo paslaugų ir operacijų į kainiais ir su jais sutinku.

Paraiškos teikėjas

Taip * _____ Data _____
(vardas, pavardė, parašas)

Ne * _____ Data _____
(vardas, pavardė, parašas)

Nesutinku su ** _____

Sutuoktinis

Taip * _____ Data _____
(vardas, pavardė, parašas)

Ne * _____ Data _____
(vardas, pavardė, parašas)

Nesutinku su ** _____

* Pasirašydamas prieš žodžio „Taip“, paraiškos teikėjas sutinka ir pritaria visiems išdėstytiems teiginiams. Pasirašydamas prieš žodžio „Ne“ - paraiškos teikėjas turi nurodyti, su kuo nesutinka.

** Jeigu paraiškos teikėjas nesutinka, kad Bankas kreiptųsi į Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybą, siekdamas atlikti paraiškos teikėjo mokumo vertinimą suteikto paskolos naudojimosi laikotarpiu bei valdyti įsiskolinimą, pareiškėjas, išreikšdamas tokį nesutikimą, kartu įsipareigoja kredito laikotarpiu iki kiekvienų kalendorinių metų sausio 31 dienos pateikti Bankui priimtina dokumentą apie savo gautas pajamas per praėjusius kalendorinius metus. Tuo atveju, jei paraiškos teikėjas nepateikia šios pažymos

Bankui per anksčiau nurodytą terminą, paraiškos teikėjas sutinka, kad Bankas pats kreiptųsi į Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybą dėl duomenų apie paraiškos teikėjo pajamas gavimo anksčiau nurodytais tikslais.

Paraiškos teikėjui nesutikus su jo asmens duomenų perdavimu ar gavimu iš bankų, kitų kredito įstaigų bei finansinių įmonių (įskaitant UAB „Creditinfo Lietuva“ administruojamą informacinę sistemą INFOBANKAS), kreditų draudimu užsiimančioms bendrovėms ir kitoms institucijoms mokumo vertinimo tikslu, Bankas pasiūlo teisę nesuteikti prašomos finansinės paslaugos ar keisti jos suteikimo sąlygas.

Paraišką priėmė _____ Data _____
(vardas, pavardė, parašas)

Šaltinis: AB DnB NORD Banko internetinė svetainė

8 priedas

Fizinių asmenų paskolų likučiai nominalia verte 2006 – 2009 metais pagal apskritis

Apskritis	2005 m.		2006 m.			2007 m.			2008 m.			2009 m.		
	Fizinių asmenų paskolos, tūkst. Lt		Fizinių asmenų paskolos, tūkst. Lt			Fizinių asmenų paskolos, tūkst. Lt			Fizinių asmenų paskolos, tūkst. Lt			Fizinių asmenų paskolos, tūkst. Lt		
	būsto	vartojamosios ir kitos	būsto	vartojamosios	kitos	būsto	vartojamosios	kitos	būsto	vartojamosios	kitos	būsto	vartojamosios	kitos
Alytaus apskritis	126.630	63.988	205.638	80.869	53.414	351.026	120.829	89.246	437.197	133.007	89.611	433.042	96.482	87.053
iš jos Alytuje	84.784	29.542	135.676	40.014	34.164	244.951	62.037	56.788	314.761	68.371	55.406	317.119	49.686	61.227
Kauno apskritis	1.117.995	354.262	1.761.040	384.709	518.529	3.069.524	547.030	857.483	3.700.770	633.316	908.196	3.699.478	774.652	872.921
iš jos Kaune	1.032.445	255.341	1.612.508	259.640	484.044	2.818.959	365.446	785.138	3.388.112	419.752	826.598	3.403.342	321.819	802.908
Klaipėdos apskritis	1.039.131	273.270	1.778.592	288.867	382.006	2.868.717	376.236	724.857	3.634.838	409.610	845.279	3.530.710	763.031	820.294
iš jos Klaipėdoje	903.037	174.500	1.591.258	182.231	323.655	2.573.516	229.339	623.815	3.253.603	245.918	706.864	3.191.149	184.074	715.349
Marijampolės apskritis	113.479	71.185	185.151	94.696	29.418	306.951	131.656	49.062	372.550	141.647	56.725	355.919	101.140	53.285
iš jos Marijampolėje	96.509	38.122	150.601	49.364	25.159	261.751	70.355	40.179	316.239	73.478	48.815	302.368	51.689	46.181
Panevėžio apskritis	259.349	132.730	370.421	144.911	136.960	620.629	186.064	264.872	774.912	207.837	301.486	759.011	221.614	270.472
iš jos Panevėžyje	212.404	73.799	299.016	70.068	122.817	517.010	93.153	244.546	658.200	105.770	274.433	649.056	148.406	245.960
Šiaulių apskritis	242.903	173.286	430.801	190.923	110.439	736.248	263.789	220.319	919.442	286.077	249.631	891.920	243.560	236.517
iš jos Šiauliuose	186.052	89.325	315.878	78.302	84.320	566.635	115.710	171.753	732.823	128.215	194.817	717.218	130.530	187.289
Tauragės apskritis	44.359	42.537	73.355	51.902	22.840	131.980	72.231	43.003	168.027	79.844	55.302	164.602	59.438	51.269

iš jos Tauragėje	31.610	21.975	51.908	22.468	16.183	89.650	30.198	25.165	116.30 8	31.494	34.616	115.72 5	24.204	35.2 48
Telšių apskritis	108.391	86.663	181.351	118.173	46.762	308.004	164.11 6	95.409	398.25 5	182.843	110.93 0	391.76 8	127.64 6	105. 350
iš jos Telšiuose	26.610	15.585	37.815	17.378	5.217	49.249	26.691	14.867	59.586	28.049	12.927	56.358	18.420	12.2 22
Utenos apskritis	75.642	71.217	117.008	97.998	24.982	197.698	132.12 5	45.143	248.43 2	149.170	68.357	239.38 4	106.58 7	64.7 96
iš jos Utenoje	37.477	16.430	53.003	20.532	14.523	91.368	28.645	23.488	113.80 5	32.686	23.601	112.78 1	22.961	22.0 74
Vilniaus apskritis	3.308.237	971.137	4.817.862	749.905	1.267.2 40	7.307.0 48	931.77 1	2.267.6 40	9.107.9 29	1.117.9 37	2.610.9 67	9.282.1 25	795.81 1	2.57 3.326
iš jos Vilniuje	3.238.432	814.499	4.688.156	573.364	1.202.0 30	7.085.8 00	701.68 0	2.056.2 61	8.824.2 32	846.623	2.397.8 31	9.020.9 83	588.12 3	2.40 2.367
Iš viso	6.436.116	2.240.2 75	9.921.221	2.202.9 52	2.592.5 90	15.897. 825	2.925.8 48	4.657.0 35	19.762. 351	3.341.2 86	5.296.4 83	19.747. 958	3.289.9 62	5.13 5.282

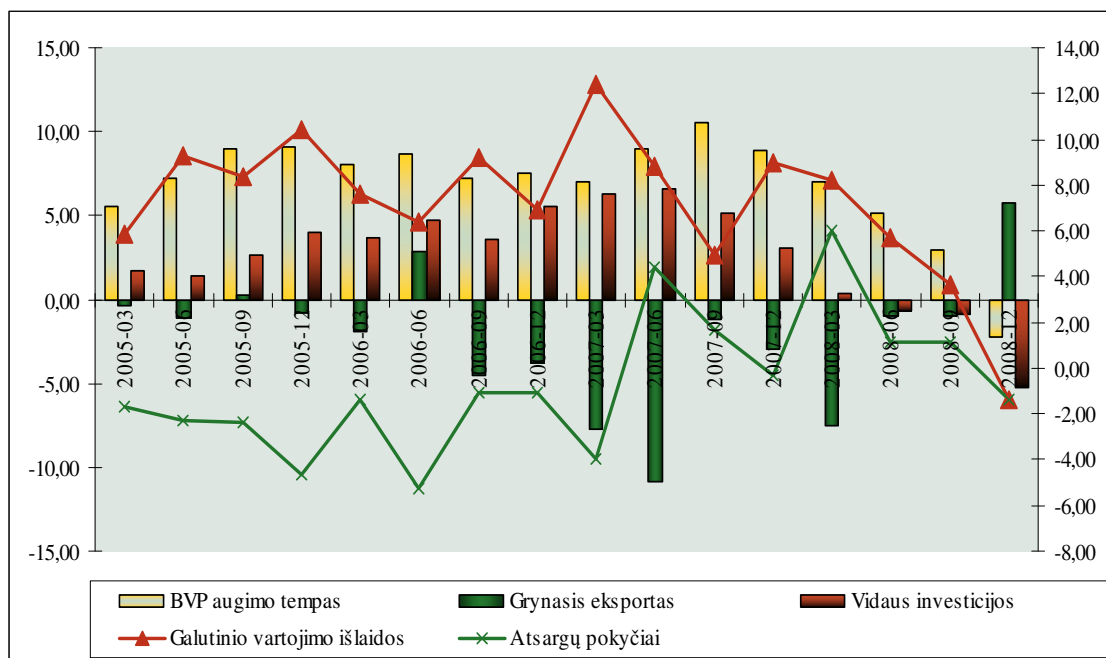
Šaltinis: Lietuvos bankų asociacijos statistiniai duomenys

Studento t-skirstinio α lygmens kritinės reikšmės

	0,40	0,30	0,20	0,10	0,05	0,025	0,01	0,005
k								
1	0,325	0,727	1,376	3,078	6,314	12,706	31,821	63,657
2	0,289	0,617	1,061	1,886	2,920	4,303	6,965	9,925
3	0,277	0,584	0,978	1,638	2,353	3,182	4,541	5,841
4	0,271	0,569	0,941	1,533	2,132	2,776	3,747	4,604
5	0,267	0,559	0,920	1,476	2,015	2,571	3,365	4,032
6	0,265	0,553	0,906	1,440	1,943	2,447	3,143	3,707
7	0,263	0,549	0,896	1,415	1,895	2,365	2,998	3,499
8	0,262	0,546	0,889	1,397	1,860	2,306	2,896	3,355
9	0,261	0,543	0,883	1,383	1,833	2,262	2,821	3,250
10	0,260	0,542	0,879	1,372	1,812	2,228	2,764	3,169
11	0,260	0,540	0,876	1,363	1,796	2,201	2,718	3,106
12	0,259	0,539	0,873	1,356	1,782	2,179	2,681	3,055
13	0,259	0,538	0,870	1,350	1,771	2,160	2,650	3,012
14	0,258	0,537	0,868	1,345	1,761	2,145	2,624	2,977
15	0,258	0,536	0,866	1,341	1,753	2,131	2,602	2,947
16	0,258	0,535	0,865	1,337	1,746	2,120	2,583	2,921
17	0,257	0,534	0,863	1,333	1,740	2,110	2,567	2,898
18	0,257	0,534	0,862	1,330	1,734	2,101	2,552	2,878
19	0,257	0,533	0,861	1,328	1,729	2,093	2,539	2,861
20	0,257	0,533	0,860	1,325	1,725	2,086	2,528	2,845
21	0,257	0,532	0,859	1,323	1,721	2,080	2,518	2,831
22	0,256	0,532	0,858	1,321	1,717	2,074	2,508	2,819
23	0,256	0,532	0,858	1,319	1,714	2,069	2,500	2,807
24	0,256	0,531	0,857	1,318	1,711	2,064	2,492	2,797
25	0,256	0,531	0,856	1,316	1,708	2,060	2,485	2,787
26	0,256	0,531	0,856	1,315	1,706	2,056	2,479	2,779
27	0,256	0,531	0,855	1,314	1,703	2,052	2,473	2,771
28	0,256	0,530	0,855	1,313	1,701	2,048	2,467	2,763
29	0,256	0,530	0,854	1,311	1,699	2,045	2,462	2,756
30	0,256	0,530	0,854	1,310	1,697	2,042	2,457	2,70
40	0,255	0,529	0,851	1,303	1,684	2,021	2,423	2,704
60	0,254	0,527	0,848	1,296	1,671	2,000	2,390	2,660
120	0,254	0,526	0,845	1,289	1,658	1,980	2,358	2,617
∞	0,253	0,524	0,842	1,282	1,645	1,960	2,326	2,576

Šaltinis: Čekanavičius, V., Murauskas, G. (2006). Statistika ir jos taikymas. I dalis. Vilnius

BVP kaitos veiksniai 2005-2008 m., %

Šaltinis: Sudaryta darbo autorių, remiantis Lietuvos banko finansinio stabilumo apžvalgų duomenimis

Retrospektyvinės analizės formulynas

1. Vidutinis lygis [1]

$$\bar{y} = \frac{\sum y}{n}$$

2. Absoliutinis padidėjimas (sumažėjimas) [2]

$$\Delta y = y_n - y_{n-1} \quad \text{Grandininiu būdu}$$

$$\Delta y = y_n - y_1 \quad \text{Baziniu būdu}$$

3. Vidutinis absoliutinis padidėjimas (sumažėjimas) [3]

$$\Delta \bar{y} = \frac{y_n - y_1}{n - 1}$$

4. Didėjimo(mažėjimo) tempas [4]

$$T_d = \frac{y_n}{y_{n-1}} \cdot 100 \quad \% \quad \text{Grandininiu būdu}$$

$$T_d = \frac{y_n}{y_1} \cdot 100 \quad \% \quad \text{Baziniu būdu}$$

5. Vidutinis didėjimo (mažėjimo) tempas [5]

$$\bar{T}_d = \sqrt[n-1]{\frac{y_n}{y_1}} \quad \text{arba} \quad \bar{T}_d = \sqrt[n]{T_{d1} \cdot T_{d2} \cdot \dots \cdot T_{dn}}$$

6. Padidėjimo(sumažėjimo) tempas [6]

$$T_p = \frac{y_n - y_{n-1}}{y_{n-1}} \cdot 100 \quad \% \quad \text{Grandininiu būdu}$$

$$T_p = \frac{y_n - y_1}{y_1} \cdot 100 \quad \% \quad \text{Baziniu būdu}$$

7. Vidutinis padidėjimo tempas [7]

$$\bar{T}_p = \sqrt[n-1]{\frac{y_n}{y_1}} \cdot 100 \quad \% - 100 \quad \%$$

Šaltinis: Čekanavičius, V., Murauskas, G. (2006). Statistika ir jos taikymas. I dalis. Vilnius

Perspektyvinės analizės formulynas

1. Trendo funkcija pagal tiesės metodą

$$y_t = a_0 + a_1 t \quad a_1 = \frac{n \sum t \cdot y - \sum t \cdot \sum y}{n \sum (t^2) - (\sum t)^2} \quad a_0 = \frac{1}{n} (\sum y - a_1 \sum t)$$

2. Koreliacijos koeficientas [1]

$$r = \frac{\overline{xy} - \bar{x} * \bar{y}}{\delta_x * \delta_y} \quad \delta_x = \sqrt{x^2 - \bar{x}^2} \quad \delta_y = \sqrt{y^2 - \bar{y}^2}$$

3. Determinacijos koeficientas [2]

$$R^2 = \left(\frac{\overline{xy} - \bar{x} * \bar{y}}{\delta_x * \delta_y} \right)^2$$

3. Regresijos koeficientas [3]

$$b = r \frac{\sigma_y}{\sigma_x}$$

4. Eksponentinio eilutės išlyginimo formulė

$$e_i = w y_i + (1-w) e_{i-1}$$

Šaltinis: Čekanavičius, V., Murauskas, G. (2006). Statistika ir jos taikymas. I dalis. Vilnius

Tarpusavio ryšių analizės ir indeksų formulynas

1. Regresijos lygtis [1]

$$y_x = a + bx \qquad a = \bar{y} - b\bar{x}$$
$$b = \frac{\overline{xy} - \bar{x} * \bar{y}}{\overline{x^2} - \bar{x}^2}$$

2. Elastingumo koeficientas [2]

$$E = b \frac{\bar{X}}{\bar{Y}}$$

3. Studento kriterijaus formulė, koreliacijos koeficientui tikrinti [3]

$$t_r = r \sqrt{\frac{n-2}{1+R^2}}$$

Šaltinis: Čekanavičius, V., Murauskas, G. (2006). Statistika ir jos taikymas. I dalis. Vilnius